

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Buda Ferenc: Gyepűvidék

Pintér Lajos: tóth menyhért-énekek

Aczél Géza, Lanczkor Gábor,
Harkai Vass Éva versei

Füzi László: A világ változása

Fényes Adolf festményei:

„Vakító napsütés lángolt e vásznanon”

2017

MÁJUS

forrás

49. ÉVFOLYAM 2017. 5. SZÁM

Buda Ferenc	3	Gyepűvidék (<i>vers</i>)
Bogdán László	6	Napok a jósirodában
Lanczkor Gábor	22	Medium High; Nyolcsoros; Szökött Cézanne (<i>versek</i>)
Aczél Géza	24	(szino)líra (<i>vers</i>)
Pintér Lajos	26	tóth menyhért-énekek (<i>versciklus</i>)
Patak Márta	29	Mindig péntek
Péter Márta	36	álmjárás (<i>versciklus</i>)
Zsidó Ferenc	44	Huszonnégy
Füzi László	50	A világ változása (1. rész)
Harkai Vass Éva	72	o. o. mint íróasztal és a tárgyak; A folyónál; 2016: Dance macabre (<i>versek</i>)
Fried István	75	Egy költészet megalapozása (<i>Prešeren és</i> <i>a modernség antinómiái</i>)

Ifj. Gyergyádesz László

91

„Vakító napsütés lángolt e vásznakon”

(150 éve született Fényes Adolf)

Gáspár György

113

Gálfalvi György és az Igaz Szó (1970–1989)

Gömöri György

123

Gordon Luce, Békássy Ferenc angol költőbarátja

Bakonyi István

127

Jász Attila: el

Fényes Adolf festményei

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét
Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét,
Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.
forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés:
VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.;
Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos** (szerkesztő),
Bosznay Ágnes (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek:
Bahget Iskander, Dobozi Eszter, Komáromi Attila • Szerkesztőségi órák
munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája •
A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza!
• Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a
kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen
a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Buda Ferenc

Gyepűvidék

Útmenti táj gyepűvidék
várai csupa omladék

suttogó nyárfái tövén
terjeszkedő özön-növény

nyomuló gyalog-hadsereg
somfa sír kökény kesereg

szabdalják világ útjai
s formáját sose futja ki

javai külhoni tulaj
kezén olvadnak mint a vaj

s akik belakják emberek
sem mindennapi egyveleg

közösség? nemzet? etnikum?
valódi nép-panoptikum

román ruszin tót bunyevác
cigány szerb (hova lett a szász?)

magyarok zsidók lengyelek
svábok tarka egy göngyöleg

s köztük a kapocs nem kevés
töméntelen az átfedés

százféle kévéből egy kereszt
s zajlik az ereszd-ne ereszd

asztagba rakva mindegyik
dühödten egymást csépelik

hol oda csapoán hol ide
mind bolond no de ennyire!

*acsarkodik verekedik
gyepálja egymást jaj pedig*

*megszólalásig mind rokon
s pörögvén rozsdás húrokon
marakszik legfelső fokon*

*ó ilyen balga hogy lehet!
barlangi őskori lelet*

*hol ide űztek hol oda
lelkünkön béklyó kaloda*

*s acsarkodunk meg hósködünk
jövőnkön elélősködünk*

*vonzalmak dühök iszonyok
fonák reciprok viszonyok*

*ki az erősebb! ki különb!
egymás nyakára csücsülünk*

*népre nép nemzet nemzetén
téboly ez már a négyzeten*

*banda klán horda maffia
eltitkolt apján a fia*

*szomszéd sosemvolt ősökön
szélhám a felelősökön*

*vásott inas a mesterén
s lám-lám a bunkóság terén*

*köztünk már nincsenek falak
ki-ki a békaség alatt*

*kőkútban kuksolsz Tantalusz
fogóddz hát kapaszkodj ha tudsz*

*csak ki a mélységből ha bírsz
lásd fõnn az ég alatt a víz*

*s ha lenn maradsz úgy emberi
jövõd esélyét elnyeli*

*én nem tudom nem tudhatom
lesz-e még vajon irgalom
s új hely egy másik csillagon*

*volt annyi nap s megannyi éj
s hány meg hány eljátszott esély*

*lépdelek fölsebzett úton
s magamban egyre mormolom*

*Szülőföld pora meg sara
végidőm szikkasztó nyara*

*gyepűvidék útszéli táj
miért is szeretlek annyira
hogy szinte fáj*

hogy szinte fáj

Bogdán László

Napok a jósirodában

Rengeteg vendéged lesz, fogad Kriszti. Kilenckor jön az első, egy fiatal, festett szőke dáma. Most elmennék, itt a telefon, a lista, felírtam a neveket, indulok a nyomdába, visszanézek majd, hogyan boldogultok. Orrára biggyeszti a fekete szemüveget, mindkettőnket megpuszil, legyetek jók és ügyesek.

Minek a köpeny, a süveg, teszem be a szekrénybe, ezek kellékek. A fekete szoba, a gyertyafény megteszi.

Ne veszítsd el a reményt, fel a fejjel, simogat meg Natasa, és kimegy. Rajzolgatni kezdem a nevető angyalokat, kár, hogy nincs itt tükör, ha lenne, akkor láthatnék egy bolondot.

Natasa kinyitja az ajtót, belibeg egy hidrogénezett szőke csaj, miniruhában, ahogy leül, kivillan valami, nem tudom, a fehérműje-e vagy a szemérme. Szeretném tudni, hogy kibékülök-e a vőlegényemmel – kezdi.

Magának nincs is vőlegénye.

Honnan tudja?

Legyintek.

Jó, akkor a barátom. Szeretném tudni, remeg, hogy visszatér-e?

Fényképe van róla?

Előrehajol, telt melle kibuggyan. Két fotót helyez eléem, az elsón magas, szőke férfi látható, lóháton, a másikon egy fa mellől nézi a tengert.

Tengerész?

Igen – bámul rám –, honnan tudja?

Miért érdekli, hogy visszatér-e?

Elpirul, de nem válaszol.

Mióta vannak együtt? Egy pillanatra összenézünk, meglátom őket, szeretkeznek, a nő a férfin lovagol, haja röpköd, sikoltozik és káromkodik. Nem hiszem, hogy visszajönne, ez az ember, pillantok az elvörösödő nőre, soha nem fog visszatérni Nürnbergbe, nem is járt életében itt! Hamburgban találkoztak, legyintek.

Honnan tudta, hogy tengerész?

Azt ígérte, visszajön?

Nem ígért semmit, nem is nagyon beszélünk, felvitt a vöröslámpás negyedben egy garniszállóba, szeretkeztünk, majd lementünk a bárba és ittunk. Hogy hívnak, kérdezte. Maudnak. Szép kislány vagy, Maud, mikor találkozunk? Amikor akarod. De nem tudom, mikor fogok visszatérni.

Most merre lehet?

Valahol az Indiai-óceánon hajózik, és azt mondja, hogy nem fogunk többet találkozni.

Részlet *A katona és a démon* című regényből

Nem fognak, ne áltassa magát, ez a férfi tengerész, sejtí, ez mit jelent, ezzel mindent elmondtam, maga egy futó kaland volt az életében, lehet, már el is felejtette.

Adtam neki fényképet, fehéredik el.

Azt még, lehet, elő is veszi, nézegeti magát a kajütben, és amikor megkívánja... Elhallgatok. Milyen képet adott?

Pucéran fekszem egy szófán, ingerlő pozícióban.

Lehet, hogy nézegeti magát, az is lehet, megkívánja, de ez nem azt jelenti, hogy vissza is fog térni.

A nő feláll. Nem jósol semmi vigasztalót – néz rám kacéran.

Nézze, kisasszony...

Maud, szólítson Maudnak.

Nem akarom áztatni magát, Maud kisasszony, de sejtí, a helyzet reménytelen.

A nő feláll, ráér most?

Attól függ, mire.

Ne tettesse magát, ül fel az asztalra, felcsúszik a szoknya bronzbarna combján. Itt, most nem lehetne?

Nem, én itt most dolgozom, ez jósiroda, nem kupleráj.

Hol kell fizetni? – ugrik le és fújtat, mint egy vadmacska.

Kinn, a titkárnőmnél.

Kivágtázik, izzadtságsszaggal vegyes parfümillat marad utána.

Dühösen ment el – jön be Natasa –, de fizetett.

Mennyit?

Háromszáz márkát, ennyi a tarifa, ha nincsenek bonyolultabb ügyek.

Hát ez nem volt túl bonyolult, Hamburgban lófrált, leszólította egy tengerész, felvitte egy garniszállóba, utána lementek inni. Fognak-e még találkozni, érdeklődött. Nem fognak, mondtam. A férfi elnézett maga mellett, ő maga sem tudta, mit akar, kihajózott, jelenleg az Indiai-óceánon hajózik, ne áltassa magát, soha nem fognak találkozni.

Ezért volt olyan dühös?

Nem. Azért mert visszautasítottam, amikor felkínálkozott, ez itt jósiroda, nevetem, nem bordélyház.

Natasa kimegy. Küldöm a következőt.

Öregember jön be, liheg, verítékezik, leül. Érdekel, visszajön-e a fiam.

Ránézek, látom, az öreg nem akarja ráíratni a házát, nem akarja megtenni örökösének.

Két éve ment el, valahol Hollandiában dolgozik, az ingatlanpiacon.

Azt szerette volna, ha maga ráíratja a vagyonát, kellett volna indulótőke.

Igen – bámul rám döbbenet – , honnan tudja?

Nézze, itt én kérdezek.

Igen, nem íratam rá, még várok, gondoltam.

Hamarosan visszatér, döntenie kell, ráhagyja-e a vagyonát vagy nem.

Képtelen vagyok döntení, néz rám kétségbeesetten.

Én nem dönthetek maga helyett. Jövő héten találkoznak, addig döntse el, bizonyos feltételekkel ráírathatja a vagyonát.

Milyen feltételekkel?

Tudja azt maga nagyon jól. Megteszi örökösének vagy nem? Tudja, hogy mit akar magától?

A vagyonomat – sóhaj. Meghajol, kimegy.

Ez is leperkálta a pénzt, de szomorúan ment el.

Érdekelte, visszatér-e hozzá a fia, összeveszték, mert nem akart végrendelkezni. Mondottam neki, hogy döntsön már végre, én nem dönthetek helyette.

Natasa kimegy, beenged egy ötven év körüli, napszemüveges, sötét ruhás hölgyet, aki leül, a szemüveg felül szomorúan néz rám. Mi van a férjemmel?

Vegye le a szemüvegét! Hosszú percekig elveszek örvénylő szemében, megnézhetném a bal tenyerét is, érzem, hogy reszket. Visszatér, eldöntik, elmennek-e Franciaországba.

Honnan tudja, hogy oda akart elvinni?

A tengerre vágyik, Nizzába. Menjen el vele, és boldogok lesznek.

Örülök, hogy ezt mondja, én is erre gondoltam, de biztosan visszatér?

Biztosan, asszonyom. Nem tud élni maga nélkül.

Natasa benéz, ez most vidáman ment el.

Persze, mert megmondtam neki, hogy vissza fog térni a férje, és elmennek Nizzába, ez a férfi leányálma, hogy éljenek ott, eddig nem akart elmenni, ha a férjével akar élni, más lehetősége nem nagyon van. Már eltelt az idő. Fizetett?

Persze, eddig kilencszáz márkát kerestél, fel tudsz használni valamit?

Igen, egyik bolondabb, mint a másik. A sodró szenvedélyek és a hihetetlenül, leplezetlenül nyers önzés magánpárviadalai. Az emberek már csak ilyenek.

Jön a negyedik, 19 éves lány, fehér farmerben, átlátszó, kieresztett ingben, haja lófárokban. Nem tudom, festett szőke-e, mellei megremegnek, amikor a szemébe nézek. Miben segíthetek, kisasszony?

Asszony vagyok, két éve már, érdekel, visszatér-e hozzám a férjem.

Miért ment el?

Meghívták a Harvardra, én magam sem tudom, miért nem kísértem el, lehet, igaza volt anyámnak, elkapkodtuk.

Boldogok voltak?

Az ágyban igen, de nem voltak közös témáink, ő művészettörténész, én pedig...

Ne részletezze, asszonyom, hadd nézzem meg a bal kezét. Nyújtja, remeg. Visszatér, asszonyom, lesz néhány boldog évük. Elkíséri Ausztráliába, Sidney szép város, az ottani egyetemre hívták meg, igaz?

Honnan tudja?

Nem mindegy magának? Jós vagyok. Közös megegyezéssel Sidneyben majd elválnak.

De miért, rajong értem, a mellemért, a pinámért, elmondta, úgy ahogy én, meg senki nem szopta le, ő tényleg rajong értem.

Egy ideig, de tudja, milyenek a férfiak?

Csapodárok.

Igen, hitegeti magát, és elmennek Ausztráliába, egy nagy utazást látok, hajón utaznak, és boldogok lesznek, de néhány év után megunják egymást és közös megegyezéssel elválnak.

Mit tanácsol, rúgjam ki már most?

Miért tenné, szereti maga is, nem? Azt tanácsolom, hogy használja ki az időt, amíg boldogok.

Feláll. Ennyi volt? De legalább biztatott – nyújtja a kezét, megérzem izgató, parfümmel vegyülő vad testszagát, megborzongok. Meddig tart a munkaideje?

Miért érdekli?

Szívesen elmennék magával, valahol a városban, délután vagy este találkozhatnánk?

Este nem érek rá, s különben is, benne van a szerződésemben, hogy nem alakíthatok ki közvetlen kapcsolatot a klienseimmel.

Kár, el tudtam volna képzelni magával egy csókos éjszakát, elég, ha magára nézek, borzong, és megkíván, mint a férjem, az öregedő férfiak mindig azonnal megkívánnak. De ahogy akarja. Kimegy.

Natasa bekukkant, varázsló vagy, ez is vidáman ment el, mondtad neki, hogy hamarosan hajóútra mennek a férjével?

Igen, erre ajánlatot tett, mondta, őt a férje is azonnal megkívánja, s én is borzongok, ahogyan ránézek, őt az öregedő férfiak mindig megkívánják.

Egy kicsit futrinka. Szeleburdi Hilda. Kire hasonlít?

Krisztire, csak nem olyan határozott. Elmondtam, néhány évig boldogok lesznek, elmennek hajózni, de megunják egymást, és közös megegyezéssel elválnak.

Mitől volt olyan boldog?

Azt tanácsoltam, használja ki az időt, erre felajánlotta, hogy este valahol találkozhatnánk. Egy csókos éjszakát is el tudna képzelni velem.

Akkor ő is szereti az öregedő férfiakat, kacag Natasa.

Kiábrándítottam, benne van a szerződésemben, hogy nem alakíthatok ki magánkapcsolatokat a klienseimmel.

Egyre szebben fogalmazol, méltó vagy egy költőhöz, de azért megsértődtél, amikor öregedő férfinak nevezett?

Miért, ezzel kezdte Kriszti is, és nem volt igaza? Hát mi vagyok én? Egy öregedő férfi. Hány óra?

Fél kettő, még van egy vendég, a többiek délutánra maradnak, és megyünk a kocsmába, imádok öregedő férfiakkal sörözni. Unod már?

Unom. Átlátok rajtuk.

Bejön egy öregasszony, bánatosan néz. Igazat ad az orvosaimnak? – kérdezi váratlan hévvel.

Vegye le a szemüvegét. Látom szemében a vöröslő, elnyeléssel fenyegető, örvénylő hangyabolyokat. Megnézem a bal kezét, izzad a tenyere, a körmeit rágja. Mit mondtak?

Hogy menjek kemoterápiára.

Menjen.

Igen, de akkor elhull a hajam.

Mіндеgy az, menjen el, az egyetlen esélye, asszonyom.

Reménytelennek lát?

A reményt soha nem szabad elveszíteni, amíg élünk.

Köszönöm, elmegyek akkor, ha elhull, veszek parókat.

De van esélye, hogy helyrejön.

Megfogja a kezem, megérzem újra a hüllőkre emlékeztető, izzadt tenyerét, borzongok. Kimegy.

Ez is fizetett, de miért volt ilyen csüggedt?
Reménytelen, rákos, rábeszéltem, hogy menjen el kemoterápiára, minden alkalmat meg kell ragadni, amíg élünk, van remény.
Mehetünk, a többiek délutánra maradtak.
Berobban Kriszti. Hogy ment?
Fizettek.
Menjünk kocsival, ne várassuk őket, elmúlt kettő.
Beülünk a Mercedesbe, ott a kastély előtt, hamarosan parkolunk a kis utcában.
János, Nauszika és Flórenc ott ülnek, söröznek. Milyen volt az első nap?
Natasza összefoglalja.
Én nem tudnám ezt csinálni, döbben meg Nauszika. Semmi jóval nem kecsegteted őket?
Az igazat mondja.
Mit?
Az igazságot, harsogja Kriszti, a kíméletlen igazságot.
Jön Livia, unicumot és sört is rendelünk.
Én nem is tudom, csak egy kósza gondolat volt, Krisztivel találtuk ki, még az elején, Rodi és Carmen azt is hitték, hogy megbolondultunk. De emberekkel is találkozhatasz, végre, magyarázza Kriszti, mert különben elég magányosan élsz közöttünk. Igen, feláldozod magad a regényed és a szerelmeid közt. Ügyvéd vagy, nézek Jánosra, tudod, az emberek képtelenek dönteni.
Igen, várják a csodát, de tudjuk, csodák nincsenek.
Élvezem is, de olyan rámenősek, ma két nő is ajánlatot tett, az egyik ráült az asztalra, azt akarta, hogy ott helyben tegyem magamévá, a másik találkozni akart velem, este, a városban, el tudok képzelni magával egy csókos éjszakát, őt, biztatott, különben is szeretik az öregedő férfiak.
És te?
Nem kerülhetek magánjellegű kapcsolatba a klienseimmel, fejtegettem, erre elrohant. Ebéd után kísértálunk a napfényben, most olyan szívesen sétálnánk mi is, nézek Nauszikára, de vissza kell menni. Eddig mások csinálták nekem a programot, most én csinálom magamnak? Nevetnek. Elválnak tőlünk, beszállunk a Mercedesbe, és Kriszti hazavisz. Jó szórakozást kíván. Hátramegyünk, már többen várnak. Bemegyek, felveszem fekete köpenyem, leülök.
Érkezik egy hetven év körüli, ősz hajú, kockás zakós, láthatólag ideges férfiú. Szemén fekete szemüveg.
Arra vagyok kíváncsi – kérdezi minden bevezetés nélkül –, hogy lesz-e sikere az operámnak?
Vegye le a szemüvegét – én is leveszem, ránézek, és nevetni kezdek.
Mit talál olyan viccesnek?
Visszateheti a szemüvegét. Maga viccel?
Hogyhogy, nem tűröm ezt a hangot! – méltatlankodik.
Akkor mit keres itt? Eltévesztette a házszámot. Maga arra kíváncsi, hogy lesz-e sikere az operájának, nem?
De igen.
Maga viszont, drága uram, nem is írt operát.

Éppen arra vagyok kíváncsi, mondja zavartalanul, ha írnék, lenne-e sikere?

Nem lenne, maga egyszerűen képtelen operát írni, és ami nem létezik, annak hogyan lehetne sikere? Először le kéne ülnie, meg kellene írnia, nevetek, ha esetleg megírja, akkor jöjjön vissza, s megmondom, de ami nincs, annak nem lehet sikere.

S ezért kérnek háromszáz márkát, sarlatánok.

Nézze, válogassa meg a szavait, maga jött, nem én hívtam, de viccelt, be akart csapni, meg akart vezetni, szórakozott velem, ezért maga nem háromszáz, hanem négyszáz márkát fizet, s majd visszajön, ha megírta végre az operáját.

Élsápad, kimegy. Az úr – szólok utána, négyszáz márkát fizet, mert tréfálkozott.

Bejön egy 60 év körüli, szürke kabátos férfi, meredten bámul maga elé. Arra vagyok kíváncsi, hogy milyen lesz az idén az almatermés?

Uram, maga téved, eltévesztette a helyet. A szemébe nézek – igen, van hat hektár almáskertje.

Honnan tudja?

Ez mindegy – maga azért jött, hogy megtudja, milyen lesz idén az almatermés?

Igen, ez érdekel.

Nézze, én nem vagyok meteorológus, ez jóiroda, és nem a meteorológiai intézet.

De mégis, nem árulná el, esetleg megduplázhatom a pénzt, ha megmondja.

Csengetek. Az úr hatszáz márkát fizet, mert tudni akarja, milyen lesz az idei almatermés.

Megmondtad neki?

Még nem, vigyorgok, de azt hiszem, jó hírem van, nézek a férfire, akinek egyre látatóbban remeg a feje. Szép őszünk lesz, uram, kiváló lesz az almatermés is, a haszna is szép lesz, évek óta nem volt ilyen termés.

Honnan tudja?

Itt csak én kérdezhetek, ha nem lesz jó a termés, visszajöhet panaszt tenni. Egyébként magától függ minden, főként az, hogy hogyan értékesíti?

Honnan tudja?

Ha nincs megalégedve, panaszt tehet, most pedig menjen, sokan várnak, és nem szeretem a rámenős alakokat. A legjobbat jószoltam magának, szép lesz az ősz 1994-ben, és olyan almatermés várható, amilyen már régen nem volt.

Bocsánat – áll fel –, nem akartam akadékoskodni, köszönöm a jó hírt. Kezet ad, izzad a tenyere, összerázkódom az undortól, kimegy.

Bejön egy piros ruhás, fiatal, fekete nő, hosszú haja libeg, rám néz, kék szemében vörös körök örvénylenek, elveszek a bíborló örvényekben.

Mit akar tudni, kisasszony?

Mindent, nevet rám kacéran.

Mi az a minden? Maga is jól tudja, kisasszony, hogy mindent nem lehet tudni.

Asszony vagyok.

Nézze, asszonyom...

Gertrúd, javít ki.

Nézze, kedves Gertrúd asszony, mindent nem lehet tudni.

Az érdekelne – pirul el, felkecskézi a lábát, kivillan egy pillanatra vörös tangája is –, hogy lesznek-e sikereim a szerelmeimnél.

Megnézném a bal kezét. Odanyújtja, érzem, hogy remeg, nézegetem. Maga nem is szerelmes.

Honnan tudja? – döbben meg, idegesen húzza el a kezét, és elfehéredik.

Arra kíváncsi, hogy talál-e egy másik nőt, és el tudja-e fogadtatni jelenlegi szeretőjével? Maga félig-meddig meleg, még nem döntötte el, válasszon-e a két nem között, ott imbolyog a határsávon, nem tudja, hogyan lehetne jobb, de unja már a férfiakat, arra gondol, ha egy barátnőjét is bevágná a partiba, izgalmasabb lehetne.

Úgy gondolja?

Igen, és a jelenlegi szeretője, megnyugtathatom, egyáltalán nem fog tiltakozni, sőt örül, ha friss húshoz jut!

Elvörösödik, nyújtja a kezét, nem fogadom el, sápadtan, reszketve a dühtől megy ki.

Belép egy karcsú, szürke kosztümös nő, almamagbarna haja van, mint Helgának, megborzongok. Szopós Hédi ott táncol a többiekkel, a jósi öbölben, a víz alatt, testéről mállik a hús, nyaka körül hínárkoszorú, vele szemben Frank, mögöttük a szirének. Mit akar tudni, asszonyom? – kérdem elfulladva.

Kisasszony, javít ki. Arra vagyok kíváncsi, hogy boldog leszek-e a férfival, mostani partneremmel, ha férjhez megyek hozzá.

Férjhez akar menni?

Unom már a magányos éjszakákat, félek a sötétben, udvarol nekem egy mérnök, évek óta el akar venni feleségül. Unalmas fickó, nem tudok dönteni.

Én nem dönthetek maga helyett, de annyit elmondhatok, hogy fontolja meg, nem lesz boldog. Maga, kisasszony, senkivel nem tudna boldog lenni.

Miért? – sápad el –, ennyire reménytelennek látja az életemet?

Ennyire, maga képtelen eldönteni, mit akar. Amíg tart az apai örökség, minden ujjára kap egy vállalkozó szellemű férfit vagy fiúcskát, mert legújabbán kettesével szedi fel a kamaszokat, nem? Kitért magán a kapuzárasi pánik.

Honnan tudja? – kérdezi, és reszketni kezd – én egyszerűen ki akarom használni az időt, én...

Nem ítélek meg maga fölött, miért is tenném, ez itt jósiroda, nem bíróság, de döntenie kell, kezdeni valamit a diplomájával is, maga művészettörténész, nem? Könyvei is jelentek meg, Dürer nürnbergi éveiről, Altdorfer tájképeiről, a Dunát ábrázoló művészek festményeiről és rajzairól.

Honnan tudja?

Ez teljesen mindegy, azt tanácsolom, helyezkedjen el a szakmájában, lehet, hamarosan találkozik egy amorózával, aki minden róla kerengő híreszteléssel ellentétben melegszívű, normális ember, vele boldog lesz, eldöntheti, hogy hozzámenjen-e feleségül, ha mindenáron azt szeretné, hogy bekössék a szép fejét.

Maga rendes ember, ne haragudjon, hogy annyit akadémizáltam, de elképesztett. Elképzelnem sem tudom, honnan tudhat rólam ennyi mindent.

Nem szeretem, ha tőlem kérdeznek azok, akik egyszerűen képtelenek dönteni, nem tudnak eligazodni az életükben.

Nevetve megy ki.

Kopaszodó, elhízott úriember gurul be a szobába, leül. Én nem hiszek a jósoknak, néz rám kihívóan.

Akkor el is mehet, de mindenképpen fizetnie kell.

Tudom, csak ki akartam fejteni, még az elején, hogy én nem hiszek a jósoknak, a jövőt nem láthatja senki.

Akkor miért jött ide?

Mert érdekel azért, hogy mit mond.

Maga titkos író, vigyorgok, novellát szeretne írni egy jósirodáról, de azt tanácsolom, mondjon le róla, semmi tehetsége nincs az íráshoz, kártyázzon tovább ugyanazzal a módszerrel, mint eddig.

Ezt nem értem, vörösödik el.

Maga téglákkal gyakorol.

Miért tenném? – szakít gorombán félbe.

Hogy érzékenyebbé tegye ujjbegyeit, majd megjelöl két-három lapot, és bravúrosan keveri a paklit, s általában nyer, mert pénzben huszonegyezik. Ebből él!

Honnan tudja? – bámul rám megrökönyödve.

Ez most nem fontos, jós vagyok, és az tanácsolom, hogy kártyázzon nyugodtan tovább, de cserélje azért, saját, jól felfogott érdekében, gyakrabban a paklikat! Már a múltkor szinte leleplezték, bármikor kifoghat egy magához hasonló trükkmestert. Most pedig tűnjön el, nem szeretem az akadémikuskodó hamiskártyásokat, akik nem hisznek a jóslatokban.

Elvörösödik, és kihátrál.

Jön egy húsz év körüli lány, rövid hajú lány, félig átlátszó, világoskék ruhában, átdereng ágyéka háromszöge, és kíváncsi mellbimbói szinte kiszúrják a selymet, a fehérműt láthatólag nem részesíti előnyben. Elvesz-e feleségül a fiúm? – kérdezi átmenet nélkül –, Jürgen, akivel most járok? Rám néz, hunyorog, rövidlátó lehet, de hiú, és mellőzi a szemüveget.

Nem fogja – legyintek –, mondjon le róla, de hamarosan, és ez egy jó hír, férjhez megy egy idősebb üzletemberhez. Fúvel-fával csalja, de szül neki vagy alkalmi szeretőinek – lehet, éppen Jürgennek, akivel hetente kétszer-háromszor találkozik, házassága idején is –, ez a lényegét tekintve mindegy is, két kislányt és két kisiút, de ne féljen, alakja tökéletes marad, s gyönyörű mellei sem fognak lógni, noha szoptatni fogja gyerekeit. Sok boldogságot kívánok!

Köszönöm, uram, sokat tanultam.

Rá is fér magára.

Sérteget?

Ugyan miért is tenném? Rá akarom bírni, hogy gondolkozzon, gondolja már végre végig lehetőségeit. Minderre, amit elmondottam, már maga is rádöbbenhetett volna.

Kirohan.

Kövér, hetven év körüli, kopaszodó férfiú jelenik meg, orrán hatalmas bibircsók. Leül, skótkockás zsebkendőjével törülgeti verítékező arcát.

Maga lóversenyekre jár, nagy tétekben fogad, nyert már eleget, van pénze. Azt akarja tudni, hogy nyerni fog-e a ló, amelyre fogadni akar?

Igen, ez érdekelne – sóhajt a férfiú.

De én se tudom eldönteni, hogy Caesar vagy Lesbia lesz-e a befutó. Ha tudnám, legelőször én tenném rá a nyertesre a pénzem, nem gondolja? Akkor nem jósolnék, hanem lóversenyeznék én is! De megjósolni a lóversenyeredményeket nem lehet, legalábbis most, teljes bizonyossággal nem árulhatom el magának, hogy melyik ló nyer.

S ha esetleg megduplázom a honoráriumát, akkor megmondja, hogy Lesbiára tegyek-e vagy Caesarra?

Lehunyam a szemem, kivárok, talán tegyen Andromédára.

De Androméda biztos nyeretlen!

Tegyen, amit akar, veszttem el a türelmem.

Androméda? – törülgeti az arcát –, ha ráfogadok, lehet, elveszítem a pénzem.

Vagy megsokszorozza. Androméda nem nyerhet?

Maga látja a jövőt?

Nem tudom, most azt látom, hogy Androméda, ez a gyönyörű fehér kanca az utolsó kanyarban előretör, és elhagyja Lesbiát és Caesart. Mikor lesz a verseny?

Maga viccel, látja, hogy ki nyer, de azt nem tudja, hogy mikor lesz a verseny? Hát, mint általában, vasárnap délben.

Itt a névjegyem – nyújtom át –, hívjon fel, kíváncsi vagyok, hogy ki nyer.

De hát most mondta, hogy Androméda – zavarodik meg.

Ma szerda, sok minden közbejöhét vasárnapig. Teljes bizonyossággal képtelen vagyok eldönteni azt, hogy ki nyer. Tanulja meg, pillanatnyi veszteség nélkül nincs nyereség, s a lóversenyzéshez hozzátartozik a kockázat. Egy fogadó lelkivilága.

Vigyorog, nyújtja izzadó kezét, mintha hüllőt érintenék, megremegek az undortól. Az úrnak – szólok ki Natasának – extra kérése volt, hatszáz márkát fizet!

Bejön egy magas, langaléta férfi, napszemüvegben.

Vegye le a szemüvegét!

Nem veszem le.

Akkor el is mehet, másképp hogyan jósoljak magának?

Leveszi, rövidlátón hunyorog, könnyezik. Sokáig meredek rá, és dobolni kezdek. Mire kíváncsi?

Fogok-e nyerni a sorsjátékon?

Ez megjósolhatatlan, viszont maga nem is erre kíváncsi, magát jelenleg az érdekli, hogy megcsalja-e a felesége.

Honnan tudja?

Hát nem mindegy? Igen, nem alaptalanul gyanakodik hetek, hónapok óta, megcsalja. Ha siet, ha taxival megy, most elkaphatja. Használhatja a telefont, hívhat egy taxit, de akkor száz márkával többet fizet. Azonnal menjen el a belvárosba, A Hét erény szökőkútja mögött, egy mellékutcában van egy garniszálló, menjen oda, tetten érheti, a felesége a 13-as szobában tartózkodik két kiskorú kamasszal, nem is tudom, hogyan engedték fel őket.

Elfehéredik, kirohan.

Az úr négyszáz márkát fizet, de hívjal neki taxit.

Alacsony, kifestett, vörös hajú nő érkezik, hosszú almazöld ruhában. Leül, rám bámul. Ön a jós?

Nem is tudom. Mit gondol, mit keresek itt?

Körülnéz. Érdekelne, hogy a lányom nyerni fog-e?

Hirtelen unom meg. A lánya tornász, nem?

Honnan tudja?

Itt csak én kérdezhetek, tornász vagy nem?

Igen, benne van a bajor válogatottban, érdekel, hogy nyerni fog-e vasárnap felemáskorlátan?

Harmadik lesz – állok fel –, de örüljön, ez is szép eredmény, s lehet még első is, nagyon tehetséges. Talajon egyébként ezüstérmes lesz. Elpirul, megköszöni, kimegy.

Ötven év körüli, magas férfi érkezik, szürke zakóban, világos nadrágban. Leül.

Mire kíváncsi?

Szeretném tudni, sikerrel jár-e a tervem?

Maga álruhában van – vigyorgok –, különben rendőrtiszt, s szeretné tudni, hogy elkapja-e a drogdíler, akit hónapok óta üldöz, de mindig kisiklik.

Igen, beszéljünk egyenesen, ne cifrázzuk, ez érdekel.

Jövő hétfőn menjen a Frauenkirche elé, írja fel: május másodika, hétfő, fél tizenegy.

Noteszt vesz elő, feljegyzi. Felismeri?

Már akkor is, ha álruhába öltözik vagy álszakállt visel.

A templomban lesz, megvárja, amíg kijön, bilincselheti is meg, és viheti be a kapitányságra. Utána egy csoporttal mehetnek a lakására lefoglalni a heroin- és kokain-készletet. A bizonyítékot! Ennek alapján végre átadhatja az ügyet az ügyészségnek.

Köszönöm uram, már az *amazonok nyomozásait* is nagyra értékeltük, kár, hogy kiszálltak, de ön most sokat segített. Meghajol, kezét rázunk és elmegy.

Hány óra? – kérdem a belépő Natását. Fél kilenc, besötétedett. Még vannak?

Őket már elküldtem, pénteken fognak jönni. Délelőtt ezerötszáz márkát kerestél, délután pedig 3800-at. Rámenős vagy – néz rám ámultan, nem is gondoltam volna.

Ne tegyelek most itt magamévá, közben nézném a fekete falat?

Jó, csukja be az ajtót, de akkor az asztalhoz támasztasz, hogy én is nézhessem.

Gyere – ölelem át –, menjünk hátra a barlangfürdőbe, izzadok, mint egy ló.

Kilépünk. Zita a folyosón áll, cigarettázik. Végeztetek?

Igen. Nem jössz hátra, bele akarunk halni a forró vízbe.

Még van egy vendégem, végzek, s ott majd találkozunk.

Odaérünk a kis medence partjára, levetkőzünk, nincs nálunk törülköző.

Addig maradunk, amíg megszáradunk. Vagy elkérjük Zitától a törülközőt.

Behúzom a vízbe, az ölembé ültetem, csókolni kezdem a nyakát.

Jön Zita, levetkőzik, beül mellénk, hunyorog. Fáj a kezem, nem masszíroznád meg?

Natasa masszírozni kezdi a kezét. Felállunk. Itt a törülközőm, én megtörülközőm a köpenyemmel – suttogja Zita.

Kimegyünk. Kiderül, hogy aki utoljára mehetett el, egyszerűen eloltotta a villanyt, azt hitte nincsen hátul senki.

Igyunk valamit – nézek rájuk.

Hol?

A pincebárban – nevet Natasa –, mégis hova mennénk?

Hány óra?

Tíz.

Nem vagytok éhesek?

Nem – mondja Natasa –, most innánk, kiszáradtunk dél óta.

Belépünk, unicumot töltök, és a kezükbe adok egy-egy sört. Mohón iszunk.

Jön Kriszti, Nauszika, János, Anka, Attila, Rodi, Szerjózsa, Borisz, Alina, Masenya és Zsül. Haladtatok? Készen van az átjáró is, nemsokára összedobunk egy változatot, és megnézhetitek, de holnap reggel megyünk Regensburgba, angyalnézőbe. És te?

15 kuncsaftja volt, iszik Natasa a söréből. Zsül most érkezik hátulról a borral és töltöget. Öt délelőtt, 1500 márkát fizettek, délután 10, ők 3800 márkát.

Ez hogy lehet? – csodálkozik Kriszti.

Volt, akitől többet kért. Azoktól, akik pofátlankodtak.

És milyenek voltak? – kérdezi Szerjózsa kíváncsian.

Őrültek, testvér, tudod, milyenek ma az emberek!

Jön Carmen, Piros, Roxána, Flórenc, Evelin, Hans, Myrna, Huttera és Tóbiás. Carmen ránk néz: Milyen volt?

Hallgassátok meg! – kacag Natasa, és bekapcsolja a magnót. Hallgatják, nevetnek.

Nem mindennapi a stílusod – kacag Kriszti –, rámenős vagy, mint én. Nem is gondoltam volna. Amikor eljutunk a lóversenyzőig, aki nem tud dönteni, megdöbbennek.

Nem kéne mi is fogadjunk? – néz ránk Zsül.

De igen – néz rám fürkészve Attila.

Akkor mindenki dobjon be ezer márkát, írjad – nézek Krisztire.

Pénteken reggel már sokan várnak, állnak a folyosón is.

Hoztam sorszámokat – fogad Kriszti, oszd ki Natasa, a megjelenés sorrendjében.

Bemegyek, hűvös van, bebújok a fekete köpenyembe. Bejön egy ötven év körüli, szakállas, sötét ruhás törpe, és egy nála két fejjel magasabb, piros ruhás, rikítóan vörös hajú, meghatározatlan korú nő.

Maga jós? – mered rám a törpe.

Különben mit keresnek itt?

Szeretnénk tudni – szól közbe idegesen a nő –, ha összeházasodunk és gyerekünk születik, törpe lesz-e?

Ezt nem mondhatom meg.

Ezért a pénzért talán meg is mondhatná – legyint a törpe –, ne kerteljen uram, az igazság érdekel.

Két eset van, vagy törpe lesz, vagy nem lesz törpe.

Maga viccel, uram, ezt sejtettük mi is. Van esélyünk, hogy ne legyen törpe?

Kockáztassanak. Bármilyen lehet!

Köszönjük uram, visszaadta a reményt – hajol meg a törpe, kézen fogja a nőt és kimennek.

Negyven év körüli, almamagbarna hajú nő libeg be, fűzőld, hosszú ruhában, karján kabátja. Leül. Annyira emlékeztet Helgára, hogy megremegek, és ismét látom, amint Frank előtt áll, a tenger mélyén, nyakán hínárkoszorú, illegeti magát, és mögötte sorakoznak a sellők, az egyiket Rongyos Mici fojtogatja. *A vízi tánc.*

Vegye le a szemüvegét, asszonyom. Én is leveszem, és a szemébe meredek. Mire kíváncsi?

Arra, hogy él-e a férjem?

Mikor tűnt el?

Három éve, egy hajókiránduláson, Olaszországban. Nápolyból indultak egy két-napos utazásra.

Elsüllyedt a hajó?

Nem, de ő nem érkezett meg a kikötőbe, sokan azt állították, hogy éjszaka óvatlanul mászkált a fedélzeten, és beleeshetett a tengerbe, de én nem hiszem, nagyon szerettük egymást.

Maga miért nem tartott velem?
Lebetegedtem, ő nem akarta, hogy elveszen a jegye, és egyedül indult el.
Szeretném tudni, beleesett-e a tengerbe?
Nem esett bele, asszonyom – sóhajtok –, életben van.
Döbbenet bámul rám. Hol van jelenleg, nem árulná el?
Ravennában, ismeri ezt a várost, a germán mitológia sötét városát?
Bizonytalanul néz rám, nem válaszol.
Menjen el, és megtalálja. Egy papírra lerajzolom a belváros egy részletét, a mellék-
utcát, vörössel keretezem be a negyedik házat. De meg fog lepődni.
Talált egy másikat – torzul el a nő arca. Egy másik nőt?
Hát éppen ez az, asszonyom – sóhajtok –, nem másik nőt, hanem egy férfit. Nem
tudta, hogy...?
Nem, bár voltak azért sejtéseim. Mit tanácsol, menjek el, szóba áll velem még egy-
általán?
Ha látni akarja, menjen el, hiszen ez valóok, s gondolom, ezek után válni akar.
És boldogok azzal a férfival?
Bólintok. A Szopós Hédire emlékeztető, almamagbarna hajó nő kitöröl egy könny-
cseppet a szeméből. Vigyázzon, asszonyom, összemázolódtott a szemfestékje, úgy néz
ki, mint egy szíu indián. A toalettbten rendbe hozhatja a sminkjét. Legyint és kimegy.
Harminc év körüli fekete nő libben be, világoskék ruhában, leül, kíváncsian néz
rám. Percekig meredek a kék szemébe. Mire kíváncsi?
Megtalálom-e az igazit? Már négyszer váltam, jelenlegi barátom, egy tűzértiszt el
akar venni, gáláns ember, pénze is van, de nem tudom, megtalálom-e benne az igazit,
akit kamaszlány korom óta keresek.
Azt hiszem igen, bízhat a tűzérben, asszonyom. Menjen hozzá, hátha sikerülni fog,
persze biztosra soha nem mehetünk, ismeri a férfiakat, nem?
És a saját, kicsapongó természetemet is! Különben meddig tart a munkaideje?
Miért?
Szeretnék magával találkozni a belvárosban, mindenféle férfival volt már dolgom,
jóssal még nem.
Sajnos ez most sem jön össze.
Miért? – vág közbe kihívóan fixírozva –, nem tetszem magának?
Maga minden férfinak tetszik, asszonyom, csak a szerződésben benne van,
hogy nem mehetek bele intim kapcsolatokba a klienseimmel.
Megtudhatnák?
Itt a falnak is füle van, asszonyom, máris tudják.
Elvörösödik, kimegy.
Érkezik egy langaléta, borzas hajú alak, piszkosfehér esőkabátban.
Nem tudom, mit tegyek. Maga jós?
Különben mit kereshetnék itt, mire kíváncsi?
Mit tegyek, eladjam-e földjeimet?
Miért akarná eladni?
Nincs erőm megművelni, sóhajt, és egyre drágábbak a bedolgozók is, a keletnémet
vándormunkások is. Követelőznek, és szakszervezetet is alakítottak, állandóan a
jogaikkal jönnek. Kellott nekünk az egyesülés?

Adja el, vágok közbe. Költözzön Hamburgba, a kikötőben, a vörös lámpás negyedben sok a facér hölgy. Éljen már végre, uram, gondoljon arra, már nem lehet sok ideje hátra.

Köszönöm, áll fel, és kihátrál. Alacsony, vékony, lovaglósizmás férfi érkezik.

Zsoké vagyok – gombolja ki bőrzakóját –, és állandóan arra akarnak kényszeríteni, hogy ne nyerjen a lovam! Pedig mindenki tudja a szakmában, hogy jelenleg a müncheni istállókban lévő lovak közül Androméda a legjobb.

Rábámulok. Ne hagyja magát semmire rábeszélni, maga amúgy sem zsarolható, jó neve van, oda szerződik, ahova akar, engedje futni Andromédát, nyerjen.

Köszönöm uram, én is erre gondoltam.

Ötven év körüli, szikár, sötét öltönyben veritékező férfi lép be. Le sem ül. Bankár vagyok – kezdi –, arra lennék kíváncsi, otthagyjam-e jelenlegi bankomat? Nemrég új vezérigazgatót neveztek ki, mit mondjak, nem kimondottan rajongunk egymásért, ott tesz keresztbe nekem, ahol tud.

Magának jó neve van a szakmában – nyugtatom meg, és nevethetnékem támad, nem, én ezt az egészet úgyis álmodom. Döntsön, és nyugodtan hagyja ott, bármelyik német bankban elhelyezkedhet, de mehet Ciprusra is, a Karib-szigetekre...

Erre gondoltam én is, köszönöm, uram.

Alacsony, hajlott hátú férfi jön be, fekete ballonban, nem is néz a szembe, remeg a feje.

Arra kíváncsi, mit tegyen – kezdem –, maga titkos homoszexuális.

Igen – sóhajt –, rájött?

Vallja be, költözzön össze a barátjával. Ez minden, amit tehet, ha boldog akar lenni. Hálálkodva hátrál ki.

Húsz év körüli, piros blúzos, szoknyás nő lép be, fekete napszemüvege billeg fitymáján.

Maga utcalány – legyintek –, most gondolkozik azon, hogy otthagya-e a fiúját, aki két éve futtatja, de rájött, kihasználja!

Honnan tudja?

Ez most mindegy – állok fel –, hagyja ott, menjen Münchenbe, Kölnbe, Hamburgba, keressen egy olyan *halacskát*, aki rajong magáért, és nem használja ki, s ha elegendő pénzt szedtek össze, akár még feleségül is elveszi.

Kezét nyújtja – elhárítóan intek –, nem érinthetem meg klienseimet, magyarázom, elvörösödik, kirohan.

Bejön egy ficsúr, fehér nadrágban, fehér selyemingben, karján bordó zakója.

Arra kíváncsi – állok fel, már kezdem unni a mai felhozatalt –, hogy otthagya-e barátját, aki harminc évvel idősebb, és kihasználja, ráadásul garasoskodik.

Honnan tudja?

Nézze uram, maga selyemfiú, az arcára van írva a műsor. Hagyja ott nyugodtan, és kezdjen új életet fiatal szeretőjével, aki rajong magáért. Vele sem fogok kezdet, elmegy.

Harminc év körüli, vörös hajú szépasszony jelenik meg, zöld ruhában, karján kabátkája.

Arra kíváncsi – nézek gúnyosan rá –, megmondja-e tizenöt éves lányának, hogy összejött a fiújával.

Igen – néz a szemembe és mosolyog –, titkolózzunk tovább vagy mondjam el?

Titkolózzanak, asszonyom, így megmarad egy időre a fiúcska, ha kipakol, összevesznek a lányával, aki mindent várt magától, csak ezt nem, esetleg a fiú is lelép, és ott maradnak, mint az ujjam. Kell ez maguknak?

Nem – mosolyog és kimegy.

Kicsi, kövér, pepita ruhás férfiú jön be. Majomidomár vagyok – kezdi minden bevezetés nélkül –, szeretném tudni, hogy foglalkozzak-e azzal a majommal, akivel már két éve lépek fel?

Mi a probléma, megunták egymást a majommal?

Nem akar engedelmeskedni, egyre agresszívebb!

Akkor adja el, a végén megtámadhatja magát, mert gorilla, ugye?

Honnan tudja?

Legyintek. Adja el, kezdjen új életet egy kisebb majommal. Hálálkodva hátrál ki.

Negyven év körüli kövér férfi gurul be, ballonban. Ezek megőrültek – döbbenek meg –, süt a nap, vagy esőt jósoltak volna a meteorológusok? Maga bohóc?

Igen – mered rám –, arra vagyok kíváncsi, hogy otthagyjam-e a cirkuszt, ahol jelenleg fellépek.

Lenézik, megvetik, gúnyolódnak magával, még meddig tűri ezt, maga egy önérzetes ember! Hagyja nyugodtan ott, pihenjen, van pénze, nem?

Van, de itt nem a pénzről van szó, hanem a karrieremről!

A pénzről sajnos mindig szó van, élni kell, de ezt a cirkuszt hagyja ott, pihenjen egy ideig, majd szerződjön egy másik társulathoz, magára még nagy sikerek várnak, uram.

Köszönöm, sokat segített.

Magas, fekete amorózó lép be, világos öltönyben, gomblyukában virág. Elvegyem a szeretőmet, vagy maradjak a barátommal? – kezdi átmenet nélkül.

A szemébe meredek. Vegye el, szép nő, gazdag is, megoldhatná a problémáit, a barátjával pedig hétvégén tud találkozni, meg tudja szervezni *kettős életét*, maga tapasztalt ember, uram.

Köszönöm, sokat segített.

Vele sem fogok kezni, nem érhetek a vendégeimhez, vigyorgok, esetleg az áram rázná meg. Elképedten bámul rám, kihátrál.

45-50 körüli, festett szőke hajú nő lép be, világoskék selyemruhában, karján kabátkája. Színésznő vagyok, bizonyára látott már – kezdi, és leül. Mostanában, képzelje el, mellőznek, nem kapom meg azokat a szerepeket, amelyeket tehetségem szerint megérdemelnék!

A legnehezebb korban van, asszonyom.

Kisasszony, javít ki, és kacéran pillant rám.

Bocsánat, nem tudtam, hogy már az ötödik férjétől is elvált, azt viszont látom, hogy élete legnehezebb korszakába ért.

Ezt hogy érti, nem beszélne egy kissé világosabban?

Most változik a szerepköre. Maga még mindig Júliáról álmodik, de ne feledje el, utoljára húsz éve játszott, ma legfeljebb a Dajka szerepét oszthatná magára.

Sérteget – emelkedik fel.

Nem, miért is tenné, csupán elmondtam, amire kíváncsi volt.

S én bolond, még fizettem is ezért. Kirohan.

Gimnazista lány lép be, ballonban, elvörösödve kezdi el, hogy arra kíváncsi, lefelel-e a fiúval, akivel két éve jár.

Hány éves? – kérdem.

16 – néz rám.

Nyugodtan lefeküdhetsz, még meddig akar várni?

S ha terhes maradok?

Ugyan, erre is van megoldás, szedjen antibébi-pirulát, vagy mielőtt elmenne a fiúja, engedje ki magából.

Értem – pirul el –, minek várni? Kirohan.

Futballista vagyok – lép be egy magas, szőke férfi –, mostanában egyre többet hagynak ki a csapatból, az új edző packázik velem, holott én huszonhét éves szereztem már a német válogatottban is, nem a kispadon lenne a helyem.

Szerződjön egy másik csapathoz – tanácsolom.

Erre gondoltam én is, köszönöm.

Görnyedt, ötven év körüli férfi lép be, ballonban, észrevehetően reszket a keze.

Maga bányász? – nézek rá.

Honnan tudja?

Itt én kérdezek, bányász vagy nem?

Igen – sóhajt.

És legújabbán fél lemenni a bányába, mert egyre többet iszik.

Mit tanácsol, mit tegyek?

Vagy az alkoholizálást hagyja abba, vagy vonuljon nyugalomba, és többet soha ne menjen le a föld alá. Volt ott már eleget, nem?

Voltam uram, köszönöm.

Reklámgrafikus vagyok – lép be egy magas, karcsú, szőke nő –, vonzódtam mindig is a saját nememhez, de a férfiakról sem mondtam le, legújabbán viszont képtelen vagyok elviselni a férfiakat, az önzésüket, a durvaságukat, a mosdatlan szagukat, egyszerűen az érintésüktől is undorodom.

Akkor éljen a barátnőjével, elvégre nem tehetünk erőszakot saját természetünkön.

Köszönöm uram, megerősített döntésemben.

Százados vagyok – lép be egy egyenruhás férfi. A garnizonban nem akarnak előléptetni, jelenlegi parancsnokom, egy őrnagy egyszerűen irigy rám.

Két lehetősége van – vágok közbe idegesen –, vagy leszerel, maga különben is hadimérnök, a szakmájában is elhelyezkedhet.

És a másik?

Kéri áthelyezését egy másik garnizonba, ahol szolgálati éveit után mindig előléptetik.

Köszönöm, uram, erre gondoltam én is.

Bejön Natasa. Fél hét – néz rám –, gyere ebédelni.

Hányan várnak még?

Négyen.

Engedd be őket, hamar lezavarom, s zárunk. Maga lóversenyen játszik – nézek a belépő, kövér, fekete felöltős úrra –, és nem tudja eldönteni Lesbiára vagy a Caesarra fogadjon.

Mit tanácsol?

Hagyja ki ezt a versenynapot, vagy fogadjon Andromédára.

De hát Androméda tök esélytelen.

Ön tanácsot kért, én ezt tudom tanácsolni. De felhívom a figyelmét, egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy tényleg Androméda nyer-e. Ma péntek, és vasárnapig sok minden változhat, a nyerteseket én se látom világosan!

Rám mered, felderül. Köszönöm uram, Andromédára teszem minden pénzem, ha bejön, akkor egy időre megoldódnak a problémáim, nagyot kaszálok.

Egy iskolai egyenruhás kislány lép be, mögötte egy kamasz. Nem ülnek le, idegek merednek rám.

Nem tudjuk eldönteni, maradjunk-e a pettingnél, ahogy eddig, vagy feküdjünk össze.

Hány évesek vagytok?

Tizenhat – suttogja a lány.

Én is – dadogja a srác.

Ne hazudj, ez mindent tud.

Tizenöt – vörösödik el a fiú.

Mіндеgy – legyintek –, nyugodtan elkezdhettek szexuális életeket, számárság lenne tovább várni. Tudjátok, hogyan kell védekezni, nem? Esetleg menjetek el egy szexuális tanácsadóhoz.

Jó alakú, karcsú, fekete hajú nő lép be.

Maga el akar válni – nézek a szemébe –, fél, hogy a férje nem megy bele a válásba, s a szeretője elhagyja, mert zsarolja magát, nem?

Mit tanácsol?

Váljon nyugodtan el, és éljen, ne törődjön a házsártos, féltékeny férjével. A német törvények szerint úgyszólván osztoznak a vagyonon, s többé nem lesz kiszolgáltatva senkinek.

Még meddig élek? – jön be egy alacsony, kopasz férfi, és kerekre táguló szemmel, félénken néz rám, nem is ül le.

Három évet – kezdem –, használja ki az időt, utazgasson, menjen el Görögországba, Svájcba, Itáliába, Spanyolországba, Amerikába, Thaiföldre, verje el a pénzét, örököse úgyszólván éljen már végre, uram! Mást, okosabbat nem tehet, három év múlva a *fényvilágba* költözik.

Hova? – döbben meg.

A másik világba. Az emberi test földi vonulásának befejeződése után, a hallhatatlan lélek kiszáll a tetemből, s fényként létezik tovább egy másik, általunk nem érzékelhető dimenzióban, de úgy, hogy megtartja személyiségét, megmaradnak emlékei. Igyekezzen kiélvezni hátralévő éveit.

Köszönöm uram – hajol meg és kimegy.

Gyere! – jön be Natasa, leveszi a köpenyem –, teljesen leizzadtál, tudsz róla? – Menjünk a barlangfürdőbe, ezúttal hoztam törülközőt. Nem vagy éhes?

Inkább szomjas, és hányingerem van.

Felvettem magnóra az egészet, az egyik bolondabb, mint a másik.

Felém nyújt egy sört, megiszom, hátramegyünk, levetkőzünk, beülünk a forró vízbe, a combjai közé húz, simogat. Egy fél óra múlva már a pincebárban ülünk, kiderül, a sör meleg.

Gyere, húzzunk le a bort, öblíti ki a kancsót, én se ittam folyadékot reggel óta. Milyenre gondolsz?

A királyok borára, ebbe az egészbe előbb-utóbb beleőrülök. Az emberek reménytelenek.

Visszamegyünk, leülünk, töltök. Egymás után három pohárral iszunk meg.

Gyere – állok fel –, mindjárt rosszul leszek az éhségtől. Olyan ez az egész, mint egy bábtánc, mintha elmebetegek köröznének körülöttem, egy bolond körül. De ennek vége. Holnaptól a jós szabadságra megy, és kitérünk a képből.

Lanczkor Gábor

Medium High

*Ez a sűrű, földízű fehér-
Bor a magaméra emlékeztet:
A házamra.
A jobbom mutató-
És hüvelykujjának ívén
A bőr kérges,
Mint itt a ház mellett
Az erdőszélen a borostyánnal benőtt csertölgy.*

*Ez a sűrű, földízű fehér-
Bor a magaméra emlékeztet:
A házamra.
A bőröm repedéseiben
Tetoválásszerű koromfoltok.
Az avarban is zöldell
Tar ágbogak alatt a borostyán.*

*(A boltozatos pince 1928-ban épült,
Pődör János építette; a présházát
1972-ben húzta föl elé
A veje, Gyarmati István. Én,
Lanczkor Gábor, 2016-ban
Vásároltam meg és tettem
Lakhatóvá az elhagyatott épületet.
Szólvó nincs hozzá.)*

*Ez a sűrű, földízű fehér-
Bor a magaméra emlékeztet:
A házamra.*

Nyolcsoros

*Itt,
Ezen a szőlőhegyen nincs útszéli kereszt,
Se kápolna,
Szőlőhegyi Krisztus
Mohos arccal, a tufa pórusaiba tapadt portól feketéllő lábbal,
Mintha a szőlősorok sortörései között
Járna-kelne mezítláb
Éjjelente.*

Szökött Cézanne

*Szökött szerzetes vagyok,
nehezen viselem
Szobámban a fölösleges négyzetmétereket.
Szökött;
Végül a hatvány-léghőmétereket se
Bírtam jobban, az élére-
Perdült-gyufásskatulya-
Gótikát. Levet ereszt,
Mint a megfagyott
Alma, mit a házba
Ma behoztam, fölenged a
Bordázottra fagyott hólé,
A föld
Levet ereszt, mi épp úgy nem a sajátja,
Amint nem az enyém e lényegi elemeire
Egyszerűsített élet, kibújnak
Az egyszikű kard-levelek
A sárból,
Medvehagyma, hóvirág.*

Aczél Géza

(szino)lira

torzósztár

alsóruha

*nem tudom a beidegződésekről ma hol tart a tudomány
amikor még nem a gének kopognak át a misztikus falon s
a jelzésekről nem sejtetted ez tényleg biológiai forradalom
vagy csak a logika bámulatos kutakodó öntörvénye tévedt
létünk valamilyen borzongató ösvényére hol évtizedek
előtt szembejöhöt a várható kór s a programozott halál
s te drukkolsz magadban ne híresedjék el ez az elméleti
varázs sorsod katasztrófákra barbár erőszakra vagy akár
az önkezedre hagyva a mindig óvatosan kezelt vallásos
hitnek és a reszkető reménynek lelki útjait befalazva mielőtt
visszatér a jámbor oda ahonnan vétetett ügyem egyszerűbb
hiszen a jegyző fiaként felületesen megélte a kisgyerek
hogy alulról felülre cserélődött mára már folklórként
rebegeve a hétrétegű alsóruha nyilván a bigott faluban
a szoknyacserékre még a bennfentes sem nézhetett oda
majd egyszer csak talán hátrányára megváltozott a világ
mivel a technika aligha fújhatja meg az égi harsonát és a
kisgyerekből is bús férfi támadt legszívesebben háttal állva
a világnak ám ahogy trikóit reggelente magára kapja azt a
sorban alulról veszi s esténként az oszlop tetejére ráteszi*

alsós

*van annak már félszázada mikor olykor el-eljárva az
egyetemi oskolába beleestem egy karcsú barna lányba
s szünnidőkben mentem utána a messzi baranyába hol
romantikus határfolyóként senyvedett a dráva néha szemből
még átal is lóttek spontán üdvözölve az innen levőket persze
engem akkor legkevésbé a kisantantnak történelmi frásza
érdekelt sokkal inkább hogy hódító*

sikereket érjek el s hogy az unalmas falunak üres óráit
valahogy kitöltsem anyáskodni hátra is hagytam nőmet
megszállva a kis település egyetlen kocsmájának ablak
melletti asztalát amely körül hamarosan akadt is néhány
sörbarát és hogy még izgalmasabb legyen a hétvége amikor
a katolikus pap nem ment misére sem a temetésre nagy
kártyacsatákra unszolt a felesége csak később jöttem rá hogy
az anyja hiszen ezeknek tilos a pázások vigadalma aztán
a bölcs tanító igazi református vele szent hangot zengetve
mint a kántus egy egykori rendőr akit lefokoztak mivel
túl gyorsan használta pisztolyát kaláber mondta a nagy
ballon bor mellett mi számomra alsós végül a rablóultiban
egyezettünk rögzítve a pénzt s szabályt mert másképp tudta
valahány

álszemérem

a tökéletes költemény határait mai napig igazán nem
értem ha olykor visszaolvasom magamat gyakorta tör rám
az álszemérem mivel a klasszikus művek értéke az agyba
már évtizedek óta sulykolva vagyon s nincs az a vagyon
mely ezekhez felére csüggedt magányodban csökkentsd bár
felére a szakma önjárós elméletekkel hozzáadott pátoszát
vagy a túlhaladott közönyös idő nyegleségbe torkolló
mámorát amikor a téridő szenttelen bölcsességét a jámbor
magára veszi és mintegy egyéni leleményként ajándékol
a szellemnek kényes asztalára kiteszi rögtön tartva is
markát mivel eme különös világban éppúgy összefonódik
megélhetés és az ihlet laokoonja s mikor a külső tekintet ezt
a bonyolultságot elemeire bontja elsárgult csontvázakra
lel hiszen a befogadás virtuális élménye jobb ha a látomás
peremén szerepel formateremtő tényezőként mert hiába dől
ettől alkalmilag az elismerő bőség és burjánzik slágerlisták
sora ám könnyedén azt sem feledheted ha nem vagy ostoba a
siker néha minőséget is emel az irigységnek mocsara körötte
gyorsan hiába terjed el nem kell bányát nyitni ahhoz hogy
feltörjön a művészi hatalom

Pintér Lajos

tóth menyhért-énekek

gyerkőcök

*jókedvemben festettem
ezt a képet
kezünkkel lábukkal
kalimpálnak
a gyerkőcök az égnek
játشانak bolondoznak
boldog lázban égnek
mikor fürdöttem
a folyóban
mily fájó az emlék
rossz falábamat
lecsatoltam
és elfutottak
világgá futottak vele
a gyerekek
világgá futtatták
szégyenem
gyerkőcök gyerkőcök
kiabáltam
azt mi mintha lehetne
hozzátok vissza a lábam
mindent fehérre fest
a feledés
mindent felold
a nevetés
nem haragszom rátok
sőt rátok hagyom
hogyan javítsátok
a rontott világot
gyerkőcök gyerekek rátok
kezetekkel lábatokkal
kik integettek az égnek
kalimpáltok
kik játszva játszván
örök lázban égtek*

gea

aktot festettem
hófehér aktot
mintha az ég
ez örök alkotó
a tájat hóeséssel
fehérre festené
ez akton minden
fehér hófehér
a mellek hegyvölgye
és az öl
és a kar
az ölelő
eljön vásznamhoz
a nép
hűha menyukó mester
mit ábrázol
ez a kép
falu macáját
felismerni vélem
combját
húsos száját
mondja az egyik
éva ez az örök
parázna éva
istenek ajándéka
ki kivezette a paradicsomból
társát
itt nyüszít azóta is
kivert kutya az
ajtó előtt
a kivert kutya emberiség
éva ádám
így szól a másik
festem az aktot
nevetek rajtatok
és festek őrült lázban
mintha az ég
ez örök alkotó
a tájat hóeséssel
éppen fehérre festené

*jól figyelj ember
képemen ez akt
a földanya gea
az ő fehér válla
mellei hegyvölgye
karja az ölelő
e kép előtt
borulj le és imádd
csókold meg a földet
geát
illesd csókoddal féltőn
a földanyát*

apám anyám a tenger

*én szegénységben éltem
nem jártam a világot
a tengert is egyszer
láttam
egyszer jártam a
nagyvilágban
sütött a nap
kigyúlt a vászنام
az édeni ragyogásban
álltam
eddig csak intett felém
sok részeg rész
de most éreztem
ez az egész
itt a föld és ég összeér
kezem kinyújtom
épp csak elfér közöttte
ég s föld között a tenyér
álltam megbabonázva
álltam megbabonázva
előtted és súgtam
súgtam a fénylő hullámoknak
apám te tenger
anyám te tenger
apám anyám vagy drága tenger*

Patak Márta

Mindig péntek

Ferkó szüleitől nem sokat tudtam. Nem ismertem őket, fél füllel hallottam ezt-azt, amit nagyapám a tőle megszokott, szigorú, pontos, rövid mondatos értékeléseiben kijelentett róluk, ám azokból hamar kiderült, hogy túl sokra nem becsüli őket. Ferkón kívül még négyen voltak a fiútestvérek, ő, az ötödik, viszonylag későn született, a többiek hozzá képest már szinte felnőtt férfiak voltak. A legközelebbi, a nyolcadik, nyolc évvel volt idősebb nála, így a szülei korban inkább a nagyszüleimhez álltak közel, mint az én szüleimhez.

Nagyapám nem szerette az iszákos embereket, azt mondta, mértékkel kell inni, nem nyakló nélkül, ha valaki bemegy a kocsmába, nem muszáj addig támasztani a söntéspultot, amíg csak tántorogva tud hazamenni. Márpedig az az ember, a Ferkó apja, aki csírás volt a térszben, minden áldott este dülöngélve ment haza. Előttünk járt el, mindennap láthattam.

Kicsit szégyelltem is magam nagyapám előtt, hogy pont az ő fiával barátkozom, de úgy tettem, mintha nem hallanám a megjegyzéseit, és azzal vigasztaltam magam, hogy különben se nekem mondta, hanem a mamának. Amúgy megmondhatott volna akármit, mi a csapatban egymás között sose beszéltünk otthoni dolgokról, nem számított, mi van otthon, nekünk csak az a világ létezett, ahol éppen voltunk, a homokbányánál, a pálinkafőzőnél vagy épp a halastónál.

Ferkót a négy fiú után már nem várták, nem is fogadták túl lelkesen, de azért az apja becsületesen berúgott a kocsmában, amikor megszületett. Nem lehetett másképp, valahogy meg kellett inni az áldomást a hírre, ötödik gyerek, az az egy jó benne, hogy legalább fiúnak született. Valami ilyesmit mondhatott a kocsmában, mikor ünnepelni kezdtek, aztán belelendült, egyre lelkesebben, boldog-boldogtalannak a nyakába borulva sírt, a végén már zokogott, úgy kellett hazavezetni, még szerencse, hogy nem látta a felesége, mert elnászpángolta volna, ahogy szokta, mikor így, tudatvesztetten hazatámolygott.

A nagyobb testvérei nem sokat törődtek Ferkóval, a két idősebb nem is otthon lakott már, külön családjuk volt, a másik kettő meg úgy tekintette, mintha nem is a testvérük volna, hanem valaki idegen, befogadott. Mindig félrelökték, úgyhogy Ferkó idő előtt komor, borongós kedvű lett, már tízévesen ráncolta a homlokát, és összehúzta a szemét, mikor valami fontosat akart mondani. Különben született vezéregyéniség volt, amikor megszólalt, mindenki néma csöndben hallgatta a csapatból, a kisebbek meg se mertek moccanni körülötte.

Már ahogy közeledtem a házukhoz, rossz érzésem támadt. Valami fura, megmagyarázhatatlan erő húzott volna visszafelé, meg egyszerre taszigált is maga előtt, mintha valami próbatételre kényszerítene, hogy képes vagyok-e leküzdeni magamban a félelmemet. Ennek az erőnek engedelmességgel jutottam lassan egyre közelebb Ferkóék házához.

Már kétháznnyira voltam, amikor olyan éktelen ordítást hallottam, hogy földbe gyökerezett a lábam. Kis híján vissza is fordultam, aztán győzött bennem az a másik erő, amelyik tolt maga előtt, úgyhogy határozottan elindultam. A kerítésük sarkához érve belestem a lécek között.

Ferkót verte az apja, kint az udvaron, meztelen fenekét verte a husáanggal, messziről is látszottak a vörös hurkák, olyan erővel csapkodta. Könnybe lábadt a szemem a fájdalomtól, meg kellett kapaszkodnom a kerítés mellett a bodzabokor ágában, mert meg is tántorodtam, ahogy visszahőköltem.

Egy üres telek, pontosabban egy ugaron hagyott terület volt mellettük. Két-három foghíj az utcasoron, amit nem is műveltek, építeni se építettek még rá, utána az övök volt az első ház, aztán még két-három másik porta, és véget is ért a falu.

A kerítésük meg az ugarföld szélén tenyésző bokrok között jól el tudtam bújni, az úttal párhuzamosan futó akácok takarta a foghíjakat, úgyhogy bentről még akkor se vettek volna észre, ha kifejezetten engem akarnának meglesni.

De nem, nem láthattam, hogyan is láthattam volna rejtkehelyemről a letolt nadrágját, a hurkákat, még ha összehúzott szemmel, erősen figyelek, akkor sem. Arra nézni se mertem, hanem leguggoltam a bodzabokor tövében, és sírva fakadtam, hang nélkül, tehetetlen dühtől fuldokolva, és legszívesebben berontottam volna az udvarba, és nekimentem volna annak az embernek, még a kutyáját is ráuszítottam volna, hogy töltsen ki őrajta a mérget, ne engem ugasson olyan bőszen.

Persze az is könnyen előfordulhat, hogy nem is miattam acsarkodott szegény, hanem inkább nem bírta már nézni, ahogy a gazdája veri a legjobb barátját. A kutya nem szereti a veszekedést, pláne a verekedést, és az a szegény állat pedig meg volt kötve, nem tudott odamenni, hogy segítsen, csak ameddig a lánc engedte. Egész vályút szántott már az ólja köré az eperfa meg az ól között. Nyáron az eperfa alatt húsolt, ahogy fogyott az árnyék, egyre közelebb került az óljához, ahogy ment le a nap, estefelé behúzódott, mert ott volt a legkellemesebb, és miután lement, kiterült az ólja elé. Most meg eszeveszetten ugatott.

Ott talált rám a bokor tövében Ferkó is, mikor az apja megunt az ütlegetést, és végre kiszabadult a karmaiból. Kivörösödött arccal huppant oda mellém, mintha végig tudta volna, hogy ott rejtőzöm. Nem szólt egy szót se, rám se nézett, csak sóhajtott egy nagyot, aztán egy hosszú, nagy bugás fűszállal piszkálni kezdte a lába ujjait. Körbecirógatta meztelen nagyujját, mert kilógott a dorkójából. Rendszeresen csinálták, mikor rövid lett a dorkó, kivágták az orrát, otthon még jó darabig lehetett így hordani.

A nagyujját cirógatta, közben egészen előredőlt maga elé húzott térdére, nem is tudtam rendesen kivenni az arcát, a szemét meg pláne nem, ahogy oldalról, épp csak a szemem sarkából lopva rá-rápillantottam, mindössze annyit láttam belőle, hogy a másik kezével átkarolja a térdét.

Sokáig ültünk így, szótlánul, hallgattuk, ahogy a csirás a kutyán tölti ki a mérget, ordít vele, ahogy a torkán kifér, hogy hallgasson már el, aztán már csak egy panaszos nyüszítést.

Egyszer aztán mégiscsak felálltunk, de nem a kutya miatt, mert nem gondoltam én akkor a kutyára, ő sem, pedig a csirás közben agyonverte azt a szegény állatot. Csak jóval később, rémálmaimban jött elő mindig az a kis termetű, fekete-fehér-barna foltos kutya, pedig akkor nem is láttam, ahogy hirtelen a rémület, a tehetetlen düh, aztán a kétségbeesés váltogatja egymást a szemében, amint közeledik feléje a karóval a gazdája, mert a fia megszökött a további ütlegek elől.

Se akkor, se később nem beszéltünk arról, ami akkor szombat délután történt. Ferkó nem kérdezte, mit láttam, arra se kért, hogy ne mondjam el senkinek, hogy megverte az apja. Mintha föl se merült volna benne, hogy esetleg teszek valami megjegyzést, megszégyenitem a többiek előtt, és ezzel örökre vége a tekintélyének.

Apja már abbahagyta a tombolást, amikor felálltunk, nem hallatszott az udvarukból semmi nesz, és talán épp az a süket csönd állított föl bennünket. Nem az utcán, hanem a kertek felől osontunk el rejtekhelyünkről. Volt hátul egy gyalogút, a parlagon hagyott földeken keresztül vezetett a mezőre, ahol a kövesútra merőleges utcák háztáji földje véget ért, annak a szélén ment a falut határoló búzatábláig, de még azokon is túl, egészen a szomszéd faluval határos erdőig.

A dűlőúton letértünk jobbra, a homokbánya felé. Tudtuk, hogy most senki nincs ott, a nagyobbak már unták a gyerekes csontkeresést a homokbányánál, ők máshol tanyáztak, a csapatbeliek meg a vezér füttyszava nélkül nem merészkednek oda egyedül. Nem tudom, miért éppen a homokbánya felé indultunk el.

Odabent nem hallhattak bennünket, nem beszéltünk, nesztelen léptekkel, gondolatainkba mélyedve közeledtünk, és mi is csak az utolsó pillanatban döbbenünk rá, hogy valaki van a csószkunyhóban. Különös morgás és fojtott sikkantás váltogatta egymást, de nem ijesztő, inkább csak a mi fülünk számára ismeretlen hang volt. Egyenesen a csószkunyhó felé vettük az irányt.

Igazából el se kellett volna mennünk előtte, a homokbányához vezető dűlőút kikerülte, de mi mégis bekanyarodtunk. Hátunkat nekivetettük a falának, ahogy a filmekben láttuk, Ferkó intett, hogy ő jobbról kerül, én meg innen balról menjek. Szorosan a kőfalhoz tapadva közelítettünk a bejáratához. Megvártam, amíg Ferkó megkerüli, aztán amikor odaért, intett, én is közelebb óvakodtam, és lélegzet-visszafojtva belestünk.

Nem szóltunk egymáshoz, még akkor sem, amikor percekkel utána némán egymáshoz értünk, és különös szikrával a szemünkben, reszkető kézzel kerestük egymás testét, közben le nem vettük volna egymásról a szemünket, remegett a szánk széle is, miközben óvatosan járt a kezünk, mint aki sötétben tapogatja ki maga körül a tárgyakat, ahogy halad előre az ismeretlen terepen.

Nem tudom, mi állított meg bennünket, de hirtelen egyszerre húztuk vissza a kezünket, mint akit áramütés ért, és valószínűleg a szemünkből is egyszerre tűnhetett el az a különös szikra, amit a Ferkóéban láttam, a sajátomban csak éreztem, meg azt is, hogy nem tudok másfelé nézni, és nem is tudok mást csinálni, csak amit Ferkó, mintha utánoznom minden kézmozdulatát.

Utána nem néztünk egymásra, csak ültünk a fűben, szinte amíg ránk nem sötétedett. Mintha ólomból lettek volna a lábaim, úgy vonszoltam magam, alig bírtam Ferkó után menni, mert ő megindult előttem határozottan, vitte a feje rendületlenül. Mindig így járt, amikor nem akart beszélni, fejét és törzsét előre hajtva belefeszült a levegőbe, és szinte maga után, a feje után ment. Megfeszülő izmok, kemény, szigorú arcvonások, összehúzott szemöldök, résnyire szűkülő szemek, és a hatalmas orr. Így ment előttem akkor is, csak úgy lobogott utána két lapátfüle a dűlőúton a szürkületben.

A falu vége felől mentem haza, a nagymamám már a tyúkokat hajtotta be, próbáltam észrevétlenül mögé állni, mintha már régen ott lennék, csak épp nem vett volna észre, de nekem még akkor is az járt az eszemben, hogy milyen volt a Ferkó arca, amikor megálltunk ott, ahol el kellett válnunk, a kövesút szélén, ahonnan neki a falu túlsó vége felé, nekem meg a templom irányába kellett indulnom. Csak annyit mondott, akkor holnap délután, a szokott helyen. Nem is kellett más mondania, mert a vasárnapi találkozó mindig a futballpályánál volt, negyedórával meccskezdés előtt, mert addigra már a többiek is odaértek.

Udvara van a holdnak. Holnap hideg lesz. Csak ennyit mondott a nagymamám, meg se kérdezte, hogy hol maradtam el ilyen sokáig.

A mama akkor sem szólt semmit, amikor a háta mögött megkérdeztem, hogy összeszedjem-e a tojást. Talán nem is hallotta, mert úgy kérdeztem, hang nélkül, hogy csak én hallottam a fejemben a kép mögött, amit lassítva láttam egész addig a pillanatig, amíg Ferkó meg nem szólal a kövesút szélén, ahol megállunk, hogy elköszönjünk, és elindul ki-ki hazafelé, ő a falu vége, én meg a közepe felé.

Onnantól aztán kimerevítve maradt ott előttem az alakja, állt egyhelyben, mozdulatlanul, kedvemre figyelhettem. A szeme se rebbent, állta fürkésző pillantásomat, annyira, hogy a végén már én szégyelltem el magam. El is pirultam talán, és végigszaladt rajtam az a furcsa, egyszerre hideg és meleg borzongás, először kirázott a hideg, szinte vacogott a fogam, aztán rögtön utána torkomig előntött az a fullasztó forróság, úgy éreztem, hirtelen levegőt se kapok.

Ferkót láttam magam előtt, és mintha nem is én, hanem valaki más mondta volna ki helyettem azt a kérdést, amire igazából választ se vártam, mert az az összevont, vörösseszőke szemöldök, az a ráncolt, a nyári barnaságát még mindig őrző fehér bőrű homlok volt előttem, meg az a komoly tekintetű, kékeszöld szempár. Aztán magamat láttam, amint állok a kövesút szélén, és megvárom, amíg Ferkó elindul. Nem úgy, ahogy a valóságban történt, mert akkor csak bólintani tudtam.

Akkor holnap, a szokott helyen, ezt mondta, én bólintottam, és futottam hazáig, ahogy a lábam bírta, mintha kergetnének. Még akkor is ziháltam, amikor becsuktam magam mögött a kaput, és lassan elindultam egyenesen a hátsó udvarra.

Csak álltam a nagymamám mögött, néztem azon a kimerevített képen, ahogy Ferkó nem túl sietős léptekkel, de határozottan, komolyan elindul hazafelé. Néztem utána gondolatban, és olyan jóleső érzés hatalmasodott el rajtam, mint akire valami hatalmas titkot bíztak. Repesett a szívem az örömtől, még nem gyötört kétség, még nem nyomasztott a bizonyosság, legszívesebben táncra perdültem volna a nagymamám háta mögött.

Nem is gondoltam rá, hogy mi vár Ferkóra, ha hazamegy. Meg se fordult a fejemben, hogy a csírás már az ajtóban rátamad megint, köszönés helyett lekever neki egy pofont, aztán jön a folytatás, majd a végén kezébe nyomja az ásót, és ráparancsol, hogy ássa el a kutyát.

Hogy is láttam volna magam előtt Ferkó arcát abban a naiv, ostoba örömben, de még másnap, harmad-, negyed- vagy ötödnap is akár, hogyan képzelhettem volna meg-megrebbenő tekintete mögé mindazt, amit maga előtt lát. Nem láttam sírásra görbülő ajkát, aztán hirtelen grimaszba torzuló arcát, amikor az iskolaudvarban a fa alatt hirtelen megtorpan, egy pillanatra maga elé révedt, mert én akkor is csak arra tudtam figyelni, hogy vajon a következő pillanatban merre fordul, mikor néz felém.

Nem láttam én tovább magamnál, minden mozdulatában csak annyit észleltem, hogy most észrevett, rám figyelt, megint úgy nézett rám, mint akkor délután, amikor csak ketten voltunk a csószkunyhó után a homokbányánál, senki más, és már nem is gondolkodtam tovább, csak átadtam magam annak a sodró érzésnek, amelyben nem láttam, nem hallottam, az ő arca is elmosódott előttem, a hangja is a fülemben, nem hallottam mást, csak valami távoli neszt, amiben feloldódott az a kérdés, az a válasz, minden.

Nem láttam tovább az orromnál. Nem jelent meg előttem Ferkó alakja, amint ballag vissza az ásóval, fog egy botot, az istálló előtt leül vele a háromlábú fejőszékre, és lassan tisztogatni kezdi. Alaposan, szinte milliméterről milliméterre, hogy minél tovább tartson a mozdulat.

A tövénél kezdi. Jól átkaparja ott is, ahol körbevonja a nyelet a fém, ahol nem kopott fényesre a használattól, ahol még akkor is kilátszik, ha tövig, egy teljes nyomnyira belemélyeszti a földbe, és bár sosem érintkezik közvetlenül a földdel, valamennyi mégis óhatatlanul belekerül, és többnyire bele is ragad. Utána végigkotorja az ásó lapját elől, fönről lefelé, aztán lentről fölfelé. Aztán a hátát. Középen a nyél alatt futó vájolatot, ahol legjobban meg tud ülni a föld. És még mindig nem találja elég tisztának, még mindig látszik rajta a sárgás színű, homokos föld nyoma. Körülnéz, de még nem áll föl, nehezére esik az eddigiektől eltérő mozdulat. Pillantásával olyasmit keres a földön, mint a keményfából gyufaszálnyi vékonyra hasogatott gyújtósnál lepattanó szálkák, amivel a nyél meg az ásó nyaka közti keskeny résből is kikapargathatná a földet. Dehogy láttam én eközben.

Összeszedjem a tojást? Ez a kérdés visszhangzott bennem tompán, távolról, és közben igyekeztem úgy tenni, mintha már órák óta ott járnék a nagymamám sarkában. Mintha hátulról árnyékként követném minden mozdulatát, csak még nem vett volna észre. Bamba mosoly ült az arcomon, nem láttam ki belőle.

Nem tudtam szabadulni a fejemben zajló jelenettől, melyben én voltam az egyetlen szereplő. Én voltam egyszerre Ferkó is meg én is. Helyette is gondolkodtam, úgy, ahogy ő talán soha.

Honnan tudhattam volna, hogy nagyjából így zajlik náluk minden szombat este. A csírás munka után jól berúg, és ha otthon talál valami kivetnivalót, mind egy, micsodát, akkor a legkisebbik fián veri el a port, mert a másik kettő kineveti vagy egyszerűen félrelöki. De ő még nem, mert ő még bízik benne, hogy hátha végre úgy fog beszélni velem, mint férfi a férfival.

Nem jutott eszembe, meg se fordult a fejemben, hogy Ferkó egyetlen részvételtel megjegyzést sem kap senkitől, miközben csöndesen szürcsöli meleg tejt a pöttyös bögréjéből, melynek alján még el se olvadt a cukor, mert valószínűleg nem keverte el rendesen, mielőtt beleaprította a kenyeret. Ül maga elé meredve a családi asztalnál, ahol egykedvűen, magába roskadtan hallgat mindenki. Anyja is fáradt, rá se néz a fiára, nem akar ő még egy újabb terhet a lelkére, bőven beéri annyival, ha nem roskad össze a fáradtságtól, miközben lefekvés előtt rendbe teszi a konyhát és nagyjából összesöpör a pitvar előtt.

Úgyhogy Ferkó szürcsölheti bátran a cukros tejt, nem szólnak rá, mint régen az óvodában, hogy Kisfiam, rendesen igyál, ne szürcsöld a tejet. Mindenki ugyanúgy szürcsöl, mint ő, mást nem is hallani az asztal körül, még talán odakintről sem, csak szürcsölést meg csámcsogást, egyszer-egyszer egy hangosabb krakogást, harákolást vagy szipogást, különben minden olyan tompa, olyan fásult, hogy Ferkó maga sem tudja, miért, de azt érzi, hogy elalszik ülve az asztalnál.

A bögrében a legjobb részhez érve sem érzi azt a gyönyört, azt a kellemes örömet, ami máskor mindig szétárad benne, mihelyt szájába veszi az első kanállal a tejben tocsogó, ázott kenyeret. Nem érzi úgy, mint máskor, amikor azt képzei, nem is kenyeret, hanem kiflit eszik, mert annak teljesen más az íze, sokkal jobb, mint a kenyér. Még a karikákat is látja, jól elkülöníthetők a rétegek, ahogy föltekerték. Mintha foszlós csigát kanalazna, nem akarnak engedelmeskedni a kanálnak, erővel kell szinte elvágnia, annyira ragaszkodnak a csigavonalhoz, amiben addig álltak.

Nem álltam ott mögötte, nem is képzeltem el, mi történhet otthon vele, meg se fordult a fejemben, hogy miután elváltunk a kövesút szélén, élte tovább nélkülem is az életét, bennem mindössze az a komoly, jelentőségteljes pillantás meg az a súlyos mondat maradt meg: Akkor holnap, a szokott helyen.

Honnan tudtam volna, hogy a csírás minden bánatát elveri a legkisebbik fián. Nem tudtam én semmit róla, talán nem is akartam annál többet, mint hogy részeges ember. Napközben úgy-ahogy ellátja a munkáját, aztán mihelyt kiganzozott a marhák alól, helyére tolja a talicskát és leteszi a vellát, megtörli a kezét sötétké kötényében, melyet aztán az istállóajtó mellett fölakaszt a szegre, hogy majd hajnalban félvakon egy mozdulattal levegye, oda se kelljen néznie, pontosan úgy álljon kézre, hogy fölöslegesen ne kelljen maga előtt forgatni, tekergetni, akaszthassa egyből a nyakába, és indulhasson a velláért, talicskáért, egyszóval miután így felakasztja azt a sötétké, kosztól, nedvességtől, állati és emberi zsírosodó bőr érintésétől megkeményedett, középtájt szinte feketéllő kötényt, még csak nem is sóhajt fel, hogy mára véget ért, mehet, amerre lát, már nem szól érte senki, ha jól berúg. Mostantól végre a maga ura, azt csinál, amit akar, akár sötét estig ott maradhat a kocsmában, amíg be nem zárja kilenc órakor a kocsmáros. Támaszthatja némán a pultot, ahogy szokta, szemébe húzva sötétké svájcisapkáját, könyékig feltúrva barna kockás flanelingét, és időnként törzsének egy-egy félfordulatával megigazíthatja a derékszíját.

Nem láttam én az ember mögé az életét, a házak falán túlra nem láttam, oda se, ahol a piros betűs alumíniumtábla hirdette, hogy Tiszta udvar, rendes ház, vagy ahol kicsi, kék tábla biztosította a betérőt és az arra járó, hogy odabenn a gazda istállójában Gümőkórmentes állomány lakik.

Honnan tudhattam én, hogy a csírás se lett volna rossz ember, ha az ő apja is nem csírás lett volna, hogy neki csak vinnie kellett a sorsát tovább, rajtuk is hetedízigen ült az átok, mint szinte minden parasztcsaládon a faluban, és nem is biztatták, sem a tanítói, sem a tanárai, csak a csírás fiát nézték, és azt is látták benne, hogy ugyanolyan nehézfejű, mint annak idején az apja volt, és ha megnő-sül, és fia születik, az is majd pontosan olyan nehézfejű lesz, mint az ükapjuk volt. Talán csak a csordást nézték le nála jobban a faluban.

Álltam a nagymamám mögött, széles mozdulatai mögé bújtam, miközben terelte be a tyúkokat, pedig nem nagyon kellett, mentek maguktól is, kapaszkodtak felfelé a létrán, mert az alsó két ólban mindig csak a növendékcsirkék meg a kotlósok voltak. Szerettem volna észrevétlenül a kedvébe járni. Nem azért, mert lelkiismeret-furdalásom támadt, amiért ilyen későn értem haza, inkább a rokonszenvét szerettem volna magamon tudni, hogy tovább ringathassam magam az ábrándjaimban, vagy talán arra vártam, hogy vegye észre rajtam, más vagyok, dül bennem egy érzés, amit nyilván ő is régről ismer, és megmagyarázhatatlan nyugtalansággal tölt el. Kívül és belül egyszerre, olyan, mintha a levegőben úsznék, nem tudom, mi van velem.

Száraz volt a torkom, pedig egy idő után kérdeztem volna, miközben szótlanul ballagtunk előre az udvarból egymás mellett, miután a nagymamám gondosan bereteszelte az ajtót a tyúkólon, a disznóolon meg az istállón, kulcsra zárta a hátsó kamrát, ahol mindig benzinszag volt, mert nagyapám ott tárolta a motorját.

Formálgattam magamban a szavakat, pedig még azt se fogtam fel, hogy igazából kérdezni szeretnék, és talán ezért volt bennem a nyugtalanság, mert láttam, hogy mindjárt beérünk a verandára, és ha egyszer átlépjük az előszoba széles küszöbét, akkor onnantól kezdve kérdésnek már nincs helye. Onnan már átveszi az irányítást az este. Mosdás, lefekvés és alvás, előtte még az esti imádság, amit már magamban kell elmondanom, *Én lefekszek én ágyamba, testi-lelki koporsómba. Három angyal őriz engem, az egyik őriz, a másik vigyáz, a harmadik várja a bűnös lelkemet. Krisztus urunk hét csöpp vére elcsöppent, az angyalok fölszedték, aranypohárba beletették. Krisztus urunk azt mondta, aki ezt a kis imádságot elmondja, hét halálos bűne megbocsáttatik, ámen.*

Péter Márta

álomjárás

üdvözöl

szobába lépek (valaki
beereszt).
az úgyról apám áll fel
vonásai szerint úgy
hetven, fiatalabb
halála koránál
kiélesedve rajta
minden, a ráncai
tekintete
merő energia.
összelelkeziünk, inkább
ő ölel engem, majd'
szétroppant, mintha
üdvözölne ebben a más-
féle világban, merthogy
mindketten tudjuk,
ő már meghalt,
én pedig most léptem
(ezek szerint) be. de
azért bizonytalan a
gondolat.

(és e
halálba lépéssel
ébredtek, a
nappal-tudatba
lépek vissza)

(1996. június 26.)

sasok

*termőföldek
néhány kis ház
.....
óriás sasok
jönnek
három-négy
méteresek, nem
tudni, előbb
látom-e árnyukat
közeledő sötét
felhőt, vagy a
dübörgés ront belém
amint (zsákmányért)
földet érnek
a házba kéne menekülni
aztán anyámnak kiáltok
(mert ő is ott van), hogy a
házba menni nem ajánlott
mert azt is
felkapja
az óriás-
madár*

*(ami az álomból
elevenül, a nyers
dübörgés
robaj – ébredve
jut eszembe,
a sasok tán harci
gépek voltak
repülők
vagy efféle
szimbólumok)*

(1996. december 13. után)

padlás

*a ház padlásán
vagyunk (hogy én
valóm szerint vagy
lelki szemlélőként,
nem tudom), idegenek
vízszintje szerte, tán
hosszú útra
kelve.
s tényleg,
a padlástér úgy
zakatol és megy
akár egy vonat
utazik a padlás
utaznak benne
mind
az idegenek*

*(a háború alatt
családtól hagyva
is állt a ház
talán idegenek
éltek benne, s
bútorral, ingó-
sággal tűntek
el)*

(2000. június 17.)

kör

*egy kör
amiből
ki-
fordultam*

*(leraktam
negyed-
századot)*

(2009. november 7.)

gyűrűk

*gyűrűk
pecsétgyűrű-
formák
valahogy
tudom, honnan
milyen tájról-
időből
lebegnek
elő
az egyiken
a fiú (kisfiú
kori képe)*

(2007. szeptember 4.)

emléksúlyos

*kórház, kórterem
judit fekszik ott
belépek a sötétnyi
szobába
öt ágy
nem szabályos
rendben. a
lepedők, takarók
is sötétek (zöld-
szürkék), a teremben
is sötét
judit rögtön az
ajtó mellett
nincs eszméleténél.
a többiek sem.
gondoló kérdés csak:
miért nincs magánál
itt senki, aztán
kifordulok a kór-
teremből, hogy
segítséget kérjek (mert
valakit láttam
elsuhanni), de
csak az üres*

*folyosó, az marad.
visszalépek hát
a sötét terembe
(mintha verembe, kór-
verembe lépnék)
és judit.
csak
fekszik a
hányásmaradékban,
kicsire zsugorulva,
olykor öntudatlanul(?)
nyög egyet a
sűrű remény-
telenben*

*(emléksúlyos álom
volt ez egy városi
nagykórház intenzív
osztályáról, ahol
az ápoltak majdnem
ápoltak is voltak, szerv-
raktárak?, férfiak, nők,
öreges, gyerekek egy
terembe hordva, kikötözve,
ágyaikhoz kötve, csak a
kikötés módja
változott
semmi
több)*

(1996. június 26.)

vers

*arra eszmélek
álomból gyűrődve
ki, hogy verset mondok
egy vers jön a
számból, és
gondolok rá
hogy azonnal
leírom, de
aztán eltűnt
bennem*

*(lehet, hogy
cypriantól,
hogy ő küldte
hisz' alig
két hete
lett múlt)*

(2005. szeptember 10.)

vízi balett

*házunk tele
vízzel, nagy
medence az egész
a középső szoba
is, vízi balettet
mutatunk be ott
(valami polcrend-
be kapaszkodva,
hatan-heten
gimnasztikázunk)
idő után
légszomjazom
indulok a víz
színére, s
közben csodál-
kozom, hogy a
ház fala még
bírja, nem
omol
szét*

*(tényleg csoda
hogy nem
adta magát a
benne áradó,
túláradó
súlyos
erőknek)*

(2004. szeptember 8.)

meleg

*nagy terem,
teremféle
sok ember ül
benne
ülnek sorban és
egyre melegebb
a bent
(mint egy kemence
belül), de
senki nem
menekül. csak
kint nyugtalanok
várják a bejutást
sokan követelőznek
is, hogy ők akarnak
előbb, hamarabb*

*(mintha tisztulás-
esély volna ez a
végső felvonás
előtt – de sok
ember még
ekkor is
követel)*

(2002. szeptember 20.)

bőröndök

*egy autó. vagy négyen
pakolnak bele, de
valakinek túl sok
a bőröndje, legalább
hat nagy, közepesből
úgy tizenhat, és elő-
kerül néhány góliát
is. aztán valamilyen
módon sikerül
a rakodási
művelet*

*(sokan mentek,
készülődtek
el)*

(1996. január 22.)

Zsidó Ferenc

Huszonnégy

Ahogy állt a panel harmadik emeleti folyosóján, arccal a negyedikre vivő lépcsők felé fordulva, Vajda Gergelynek váratlanul eszébe jutott, hogy hopp, a lépcsőház! A program szerint azt (őt?) is meg kell szólaltatni. Amikor az egészet kitervelte, olyan jó ötletnek tűnt, most azonban elfogta a bizonytalanság. Pár másodpercig kedvetlenül, fejét ingatva állt a lépcsők előtt. Ha valamelyik szomszéd meglát itt imbolyogni, még azt hiszi, részeg vagyok, netán megbuggyantam, suhant át az agyán, s nógatni kezdte magát, hogy nocsak, neki kell látni! Elvégre a pincével és a szárítóval is „elbánt” már. De, gondolta Vajda, azok könnyebb esetnek tűntek, mert zárt, összefüggő terek.

Szóval lépcsőház: gyermekkorában mindenféle móka színhelye, ugyebár. Mert az ilyen blokki csemetéknek ilyen helyszínek jutottak... Ők azonban boldogok voltak: minden új volt, minden izgalmas. (Azelőtt mint armageddönt jósolgatták, hogy eljön még az idő: a házak egymás tetejére épülnek, s az emberek csőből isznak.)

Bizony, kisgyermekkorában a tömbház volt a sláger, az volt a jólét, a kényelem megtestesítője: három szoba összkomfort, mondogatta az anyja, az összkomfort szót ő nem értette, de flottul használta. „Hájom szoba összkomfortba fogunk költözni”, dicsekedett a szomszédoknak, azok pedig mosolyogtak. A nagyszülőktől örökölt kertés házát hagyták ott a blokk kedvéért, igaz, abban csak két szoba volt, angolvécé pedig nem (az udvar végében volt a pottyantós), s az is igaz, hogy úgy hírllett, úgyis le fogják bontani az egész utcát (abból aztán nem lett semmi, a totális blokkosítás gigaprojektjét először a nagyvárosokban vezényelték le, s amire a kisebb városok is sorra kerültek volna, a Kárpátok Génuszát lepuffantották. Persze, jó néhány tömbház itt is felépült, de csak töredéke a tervezettnek.) Felnőttként tudta meg, hogy végeredményben a szülei azért házasodtak össze (vagy legalábbis azért olyan egykettőre), és ő is azért született (vagy legalábbis olyan egykettőre), hogy a blokkot megkaphassák. Mert elsősorban fiatal, kisgyermekes családoknak volt kiutalás (meg nyilván a rendszer embereinek). Testvére aztán valahogy nem akart születni; mivel abban az időben tilos volt az abortusz, az anyja gyanússá is vált a szervek szemében, hívták a rendőrségre, nőgyógyászati vizsgálatra küldték, de „sajnos” ártatlan volt: nem fogant meg újból. Pedig ő kisgyermekként eléggé követelte a testvért, szülei ilyenkor csak

---

Részlet egy készülő regényből

hallgattak, különösen (utóbb rájött: fájdalmasan) mosolyogtak, s játszani küldték. Már szinte felnőttként, apja viszonylag korai halála után egyszer egyenesen nekiszögezte a kérdést az anyjának: miért nem született több gyereket, az csak annyit mondott, akartam, akartuk, de lehet, hogy már akkor éreztük, hogy mi következik apáddal (pedig az még azért messze volt), s erre már el is futották szemét a könnyek, s ő pedig tudta, a beszélgetésnek annyi, belefutott a bánat zsákutcájába.

Vajda megrázta a fejét, hagyjuk az emlékezést: kénköve köhögtes. Rádöbbsent, minél jobban elmerül a riportosdiban, annál többet foglalkozik magával. És ez nem jó. Vagy pont ez a lényeg? Kerülő úton, önmagát becserkészve??

Ellökte magát a korláttól, sétálni kezdett föl-alá a lépcsőházban: na akkor hát, hol is kezdjen beszélgetni vele? Hol lépcsőházabb a lépcsőház: lent vagy fent? Esetleg közepen? Vagy külön kell vallatni minden négyzetméterét, megvizsgálni a lábnyomok halványuló kontúráját? Vagy az arányos mintavétel szociológiai módszerét kell alkalmazni? Mivel nem tudta eldönteni, a lépcsőház nem nyílt meg számára. Pedig milyen jó is lenne ismerni, döbbsent rá, sajnos túl későre, az efféle kényes, mondén csinálmányok furmányos pszichéjét! Hiába mászta meg a lépcsőket, koslatta végig a folyosókat, csak süket csendre talált. Süket, sértődött csendre. Pedig a földszinti folyosónak kimondottan sok mondanivalója lett volna. De nem találta méltónak Vajdát arra, hogy elmesélje például azt, hogy milyen sietősen kapaszkodik össze éjszakánként a folyosó végében (a pince felé tartva) Vágásiné (a festő felesége) a kutyás Vánca Csabával. Negyvenesekhez szinte nem illő hévvel falják egymást, szemmel láthatóan még az óvatosságról is megfélekedeznek, csoda – mondhatná a folyosó, de nem! –, hogy eddig még nem buktak le, de persze, ez is csak idő kérdése. A pincében meghúzódva, állva esnek egymásnak, Vágásiné épp csak a szoknyáját hajtja fel, míg Vánca a bugyijával bajlódik, alaposabb vetkőzésre nincs idő, de sietés ide vagy oda, azért betérdel a még mindig szép asszony öle elé, nyelvvel kényeztetve szerezlemnedvét mohón szürcsöli, hímtagját csak ezt követően mártja az asszonyba, gyors, heves mozgásba kezdve, melyet csak olykor szakít meg, egy szusszanásnyi időre. Tíz perc az egész, és kielégülve, megkönnyebbülten rebbennek szét, beszélgetni nincs idő, nincs is miért. Mennyivel más képet alakítana ki magának Vajda róluk, a két családról, ha ezt tudná! De nem tudja, mint ahogy azt sem, hogy Vágási egyszer rajtakapta őket, s nekidühödve meg akarta ütni a keménykötésű Váncaét; az lefogta a vékonydongájú festő karját, s csak annyit sziszegett a szemébe, aki a szexben nem jó, az a verekezésben sem az, s azzal faképnél hagyta a felszarvazott férjet. Jó is, hogy Vajdának minderről nincs tudomása, mert amennyire szeret kombinálni, biztos kisütné, hogy Vágási alkotói válsága is emiatt van, emiatt nem tudja befejezni azt a fránya festményt. Vagy pedig azon kezdene értetlenkedni, ha így áll a helyzet Vágásinével, akkor házasságmentő kísérletként miért próbálta rátukmálni ama félbehagyott festményt, amikor jött ki tőlük; és nem lenne képes megérteni, hogy az emberben egyszerre többféle akarat is munkálhat, ellentétes előjellel is, és az egyik semlegesítheti, kiolthatja a másikat. De ha a félrejárásról tudott volna, minden bizonnyal Váncaéknál is egészen másként kérdezősködött volna, még a kutyatenyésztős sztori is egészen más színezetet kapott volna ennek fényében.

Az első emeletre vivő lépcsők sem mondták el Vajdának, hogy pár évvel korábban, mielőtt még ők ide költöztek volna, a lépcsőházfelelős, megunva Kincsesék örökös hangoskodását, a veszekedéseket, melyektől az egész lépcsőház zengett, egyszer egy papírlapra ráírta, hogy elégünk van az állandó patáliából, csendet kérünk, s hajnalban, munkába menet becsúszta az ajtó alatt. Sajnos a várt hatás ellenkezőjét érte el, Kincsesné másnap kitámadta, s hisztérikus hangon azt üvöltötte a képebe, hogy jegyezze meg az egész büdös brancs, ők akkor és úgy veszekszenek, amikor és ahogy jólesik. Vajdáék, mint oly sok egyébről, mi a lépcsőházban zajlott, erről sem tudtak, így csak magukban értetlenkedtek olykor, miért nem szól már rá valaki ezekre a Kalányosékra, vagy hívja ki a rendőrséget csendzavarás miatt.

A második emeleti folyosó például elmesélhette volna Vajdának (de nem!, a mai folyosók amúgy is nehezen nyílnak meg – akárcsak az ajtók), hogy számára a Guzs Feri mutatványa a legélvezetesebb, persze Vajda erre fitymálóan legyintene, hogy arról ő is hallott, sőt, ő maga is kipróbálta, és tanúsíthatja, igen, lehetséges, sőt, még jól is esik, főként, ha nem zavarják meg az embert, mint ahogy őt. De bezzeg Guzs Feri nem zavarja meg senki, ha látják is, csendesen, csupán befelé vigyorogva mennek el mellette, nehogy felébredszék. Amúgy meg, ha nagyon aprópénzre akarjuk venni a dolgot, igazából nem túl sokan látták őt így, mert azon az órán, amikor eme mutatványát gyakorolni szokta, más tisztességes ember általában alszik. Így a koronatanú egyértelműen a folyosó lehetett volna, na ő, ő bizony végignézte elégszer, amint hajnali három körül jó félhúsban érkezik haza, a Hajmási Pétert csak halkán, pianóban (Guzs szerint: pianínóban) próbálja énekelni, a lépcsőn magabiztosan, bár feltűnően széles mozdulatokkal közlekedik, lengéscsillapítása tökéletes; aztán megérkezik az ajtója elé, csekélyke tíz perc alatt előhalássza zsebéből kulcsait (ilyenkor az idő nem számít, mint ahogy sok más egyéb sem), hogy aztán elszánt küzdelembe kezdjen a kulcsnak a zárba való bejuttatásáért, ami – legyünk belátók – ebben az órában bizony nem kis mutatvány; ujjjaival a kulcsot elszántan szorítja, meredten tekint a kulcslyukra, kissé előregörnyed, harcállást vesz fel, és bökdödni kezd. Az ajtón lévő nyomok, melyeket a kulcs hegye okozott, kipontozva a zár környékét, bizonyítják Guzs elszántságát. A pontok különös, spirális rajzolatot formáltak az ajtón, mely rajzolatot egy-egy lelkesebb lélektanász fél évig simán eltanulmányozgathatott volna. Munkájába Guzs gyakorta bele is fáradt, erőgyűjtésként szundított egy félórás-kát, a kulccsal az ajtónak támaszkodva; a folyosó szerfölött csodálkozott, hogy lehet így aludni, hogy nem bugyog össze, lám, mekkora erő lakozik egy ilyen kis kulcsban, képes megtartani egy ekkora testet. Summa summárum, két-három pihenővel/szundítással, újbóli nekirugaszkodással általában sikerült bejutnia Guzsnak a lakásba, de olyan is volt, hogy a zár makacosságába belenyugodva (Guzs ilyenkor kimondottan békésnek, mondhatni pozitívnak tűnt), egyszerűen elhevert az ajtó előtt, mit a lábtörlő megadással túrt el. A folyosó ilyenkor már térdeit (pardon: lépcsőit) csapkodta a röhögéstől, a derűltéghullám lehömpölygött az első emelet és a földszint irányába, illetve fölkúszott a harmadik-negyedik emeletig, így rövidesen az egész lépcsőház vigyorgott, hogy ez igen, Guzs!, de ilyesmit hogy mondhatna el a lépcsőház (legyen bár egy ilyen sokat látott darab

is, mint a szóban forgó), egy izgatott, szimatoló firkásznak?! Nem mondhatta, nem is mondta el, még kevésbé azt, ami revelációként hatott rá, nevezetesen, amikor egy alkalommal Guzs, miután a zár kinyitásának lehetetlenségébe beletörődve félórásckát szundított, egyszerre élénken feltápászkodott, arca elé emelte a lábtörlőt, mi addig vánkosaúl szolgált, s így szólt, no, fiatalember, most elmondom magának az ezeréves jót!, azzal térde megroggyant, megtántorodott, s visszadőlt korábbi helyére, a lábtörlőt magához ölelve. No, fiatalember, most elmondom magának az ezeréves jót, emlegette föl magában a folyosó mindegy-re, ha fel akarta vidítani magát, de úgy vélte, Vajda ebből mit sem értene, még kevésbé vidulna.

Személyes dolgokról is mesélhetett volna a lépcsőház, de zárkózottságán Vajda kedvéért nem vett erőt, nem hozta szóba, mennyire érzékenyen érintették a többrendbeli furkálások: amikor a lakók kábeltévét vezettek, amikor poroltókat szereltek fel a falra, mert egy új rendelkezés így követelte, amikor kicserélték az egész gázvezetékét, mert a régi szétrohadt, s mindenfelé szivárgott belőle a gáz. Az volt az eddigi legnagyobb megrázkódtatás a lépcsőház életében: a folyosók betonjába vastag lyukakat fúrtak, azon hozták fel a főcsövet, a gépek sikítottak, a beton porlott, a negyedik emeletnél mégis elakadni látszott a munka, Gábosék utolsó pillanatban ugyanis bejelentették, mégsem fizetik ki a rájuk eső részt, mert nincs pénzük. A lakók válságtanácskozást hívtak össze, szidták Gábosékat (könnyen ment, ők ugyanis nem jelentek meg eme tanácskozáson), végül nem találtak jobb megoldást: hogy a munkálatokat be lehessen fejezni, a többi család összedobta a Gábosék részét, összeszorított fogakkal, fogadkozva, hogy majd kipréselik azt a pénzt kamatostól, csak jöjjön el az ideje (azóta se jött el).

A harmadik emeleti folyosónak többek között Keszeg Irma néniről lett volna mesélnivalója: Guzs után Irma néni tartózkodott a legtöbbit a lépcsőházban, de míg Guzs ezt az időt rendszerint alvással töltötte el, Irma néni hallgatózással. Csendesen lépett ki lakásából, korát meghazudtoló nesztelenséggel kacázott el valamelyik szomszédos ajtóig. Majdnem mindenkinél hallgatózott, de volt néhány kedvenc helye, ahová gyakrabban visszatért, ahol szaftosabb beszédeket hallhatott, de olyan ajtó is volt, ahol sosem állt meg, például a Kalányoséknál (tőlük hallgatózás nélkül is kihallatszott minden). Fél fülét rátapasztotta az ajtóra, másikkal a lépcsőház neszeit figyelte: ha valaki megjelenik, nyomban útnak indulhasson, mint aki éppen érkezik vagy távozik. Hogy ne tűnjön gyanúsnak, azt is kijárta az esze, hogy ilyenkor hangos, ziháló szuszogásra váltsón, s elhaló hangon odanyögje az érkezőnek, hát, lelkem, alig bírom már ezt a sok lépcsőt. Hát lelkem rendszerint együttérzést mímelve bólogatott, s gondolt, amit gondolt. A folyosó ki nem állhatta Irma néni hallgatózásait, mert Irma néninek vizelet-visszatartási nehézsége volt, s ha elég ideig hallgatózhatott egy ajtó előtt, ha nem zavarták meg, óhatatlanul csepegni kezdett a pisije. A folyosót a por, a sár, a hólé nem zavarta, de a vizeletre allergiás volt. Olykor dühösen arra gondolt, hogy nem buktatja le már egyszer Irma nénit az utána maradó vizeletszag, melyet a takarítást végző Nagyék alaposnak nem nevezhető munkája csak részben tudott eltüntetni. Mivel Vajda nem tudta, hogy a mai folyosókkal úgy kell bánni, mint a hímes tojással, hát Irma néni hallgatózásairól sem szerzett tudomást (hogya

beszélgetésük során róla kialakított képet tovább árnyalja). A kellemetlen szagot ugyan olykor ő is érezte (s amióta Irma néninél járt, azt is tudta, nála is ez van), de agya nem akarta elhinni: honnan lenne a folyosón állandóan hűgyszag?

A kapaszkodóknak, karfáknak (ez esetben inkább karvas, műanyag borítással) is lett volna néhány keresetlen szavuk az itt lakók közlekedési és más természetű perverzióit illetően, de a folyosókkal szolidarizálva ők is hallgattak. Pedig regélhetek volna mindenféle ragacsos kezekről, melyek undorító módon végigfogdossák őket, vagy a minden sátoros ünnep előtt esedékes petróleumos ronggyal történő átdörzsölés kellemetlenségeiről, de akár arról a megaláztatásról is, aminek Szépné vetette alá őket, aki rendszeresen rájuk terítve szárította szőnyegeit (a kicsepegő víz kis tócsákba gyűlt a földszinten, az ott lakók dühöngtek magukban, pokolba kívánva Szépnét szőnyegestől). A gyermeki csínytevésekre már csak legyintettek eme sokat látott karfák, például, ha egy ilyen csínytevő megállt, teszem azt a harmadik emeleten, meggyűjtötte nyálát, szájával csücsörített, s kiengedte a nyálgombócot, az alsó szintek karfáit célozva. És addig kísérletezett, míg összejött neki, lehetőleg többször is, közben arcán kaján vigyorral ama pórul jártra gondolva, aki majd eme köpedelembé beletenyerez.

Nem tett említés a lépcsőház Váncsáék kutyáiról sem, melyek, miután az ajtón kifordulhattak, abbéli örömben, hogy nemsokára a szabadban viháncolhatnak egy kicsit, hangos ugatással rohantak végig a folyosón, a mozgáshiány miatt hosszúra nőtt körmeik kopogtak a betonon. Az ugatásról Váncsáék – a lépcsőházfelelős udvarias kérését követően – megpróbálták leszoktatni eme izgága ebeket, több-kevesebb sikerrel. A második emeleti folyosónak egy kimondottan kellemetlen tapasztalata is kapcsolódott a kutyákhoz. Váncsáék ugyanis egy ideig rendszeresen Lajta László, a földszinti villanyszerelő ablaka előtt szaratták kutyáikat, ki ezt megelégtelve párszor összeszedegette a szarokat, s unzszenír leszórta Váncsáék ajtója elé. Az ekképp pórul járt folyosó nem tudta, Váncsáék mikor jöttek rá, hogy összefüggés van a Lajtaék ablaka előtt való szarítás és a kutyapiszkoknak ajtójuk előtt való rejtélyes megjelenése között, mindenesetre egy idő után új, távolabbi helyszínre vitték kutyáikat könnyítésre.

Vajda egyre kétségbeesettebben ödöngött a folyosókon, lebaktatott a földszintig, aztán fel a negyedikig. A francba ezzel a folyosóval, jól kifogott rajtam, morogta magában. Ki gondolta volna...?, hisz végeredményben mindennap látom, csak ejj!, öreg hiba, tudomást sem vettem róla... Egyre inkább sajnálta, hogy korábban nem próbált bensőségesebb viszonyt kialakítani eme mimózálelkű közlekedővel. Valamivel magához édesgethette volna. Például, ha óvatosabbra, könnyedebbre veszi lépteit, hogy azok inkább simogatásnak, játékos becézgetésnek tűnjenek, mintsem lépkedésnek. De ki a fene akar megsimogatni egy folyosót??

Hiába toporgott a negyedik emeleti folyosón, az a viláért sem hozta volna szóba sérelmét, azt a fájdalmat, melyet a lépcsőházfelelős, Nagy Bandi és felesége okoz neki, napi rendszerességgel. Nagyék, hogy nyugdíjukat pótolják, s a napi betevőt előállítsák, elkerítették egy kis részt a tömbház előtti zöldövezetből (a lakók nem kis megbotránkozására, mert hát az már mégiscsak túlzás, hogy pont a lépcsőházfelelős kövessen el ilyen illegálitást), pajtát építettek, disznót tartottak. Esténként, kúrálás, pajtatakarítás után a szaros cipőt az ajtó előtt hagyták. A lakók

(szerencsére a negyedik kevesen fordultak meg) kezdetben fintorogva kerültek ki a bűzlő cipőket, de aztán napirendre tértek a dolog fölött (azt már megtanulták más esetekből, hogy szóvá tenni nem érdemes). Nem így az érintett folyosó! Valahányszor meghallotta Nagy Bandi vagy b. neje lépteit, gyomra összeszorult, úrrá lett rajta a düh és az undor, hogy ezek már megint jönnek, caplatnak azzal a szaros cipővel, s itt hagyják, itt az én nyakamon, itt a bűzt, ők bemennek a tiszta lakásba, s én gebedjek meg, fulladjak bele a szarba!

Szegény csak túrt némán, pedig, ha tehette volna, dührohamban tört volna ki, csapkodott, patáliázott volna, s a szaros cipőket pedig nemes egyszerűséggel kihajította volna a szemétre. De mivel ennek lehetősége nem adatott meg neki, a sok lenyelt sérelem frusztráltta tette és befelé fordulóvá.

De kivel is beszélhetne meg ilyesmit egy mai lépcsőház? Hát nem Vajdával, az bizonyos! Így neki végtére is kénytelen-kelletlen bele kellett nyugodnia, hogy ez most nem jött össze, hogy – uram, minő kiábrándulás! – a lépcsőházas riportnak lóttak.

Füzi László

A világ változása

1. rész

„...mihelyt az embert nézzük, érvényét veszti a történelem.”

Patak Márta

I.

Hat éve írja ezt a könyvet, mondja akkor, amikor felemeli a fejét a munkából.

Mintha mást sem tett volna a hat év alatt, teszi hozzá az előzőekhez, minthogy az ember és a történelem közötti kapcsolatot kereste, azt, hogy a történelem miképpen határozza meg egy-egy ember életét. Talán ezért is vágta mellbe Patak Márta regényének mondata arról, hogy ha az emberre, az adott ember életére, vagy éppen csak annak egy-egy szakaszára figyelünk, akkor eltűnik a szemünk elől a történelem.

Nem, nem tűnik el sohasem, az ő életének még nem volt olyan szakasza, amelyet ne a történetivé váló külső mozgások határoztak volna meg, mondja.

Azok a körülmények, amelyekről írt már, s írni is fog még.

Élete mélyen a történelemben gyökerezik, mondja, el sem tudja képzelni, hogy ne kerüljön kapcsolatba a külső világ számára sokszor nehezen értelmezhető mozgásaival.

Nem értette, egy percig sem értette, hogy mit mondtak a történelem és a társadalmi mozgások elemzői akkor, amikor a történelem megszűntéről beszéltek. Nyolcvankilenc után egy pillanatra talán ő maga is érezte, hogy most valóban mintha szünet lenne a történelem mozgásában, de ha létezett is az a szünet, akkor csak egy szívverésnyi időre létezett. Azért létezett, hogy a világ mozgása aztán a korábnál is intenzívebb és gyorsabb legyen, s hogy az ember ebben a folyamatosan átalakuló világban újra és újra rákényszerüljön önmaga helyének meghatározására. Régen rájött már arra, hogy a világ mozgásának megértéséhez nem elég a gazdasági, a társadalmi és a politikai élet történéseire figyelni, mindezek mellett az ember helyzetének változásait is értelmezni kell. Ha van feladata a történészeknek, s mondjuk, önmagával kapcsolatosan az egyes embernek, akkor ez az, mondja. Figyelni a szüntelen átalakulásokat, az egyre gyorsuló mozgásokat, s azoknak az emberre, önmagára való hatását.

A történelemről való gondolkodásból és az általa belátható-értelmezhető világ figyeléséből általánosítva azt mondja, hogy abból az alaphelyzetből, amelyet a történelemben élő emberként alakított ki a maga számára, ő maga nem lépett ki soha. Ezért nem érti, hogy egy-egy ember számára mit jelent az, amit ma a történelem elhagyásaként, a történetiség elvesztéseként emlegetnek. A történetiség számára éppen olyan természetes volt, mint amilyen természetes jelenség a levegő és a víz a maga és mások számára is. A történelmet, most már meg kell jegyeznie, hogy saját korát is a történelem részének látja, helyzet- és

önértelmezése tárgyának tartja. Ha nem látom a saját korom mozgásait, s nem látom azt, hogy azok miképpen kapcsolódnak az előző időszakok mozgásaihoz-történéseihez, akkor valószínűleg nem tudom azt, hogy hol vagyok, s talán azt sem, hogy ki vagyok, mondja. Olyan lenne a helyzetem, teszi hozzá az előzőekhez, mint amilyen azé az emberé, aki vakon próbál tájékozódni egy térképen.

A történetiség elvesztése a helyzetelemzés és az önmeghatározás elvesztésével jár, mondja, s nem tudja, mi lesz akkor, ha ez a jelenség társadalmi szinten is általánossá válik.

Visszaemlékezik a hetvenes évek történeti tudatzavarára, láttuk, mi volt az, s mi lett abból, mondja. Az előző gondolathoz szinte kötelességszerűen teszi hozzá, nem tudja, hogy egészen más társadalmi viszonyok közepette hova vezet a történelmi gondolkodás elvesztése. Azt viszont tudja, hogy a maguk egyetlen igazságát újramondó értelmiségiek szerepe is idejélműlttá változott már, ezért nem akar ragaszkodni a maga igazságához, s nem kezd el kiabálni, mint tette azt Babits Jónása a cethal gyomrában. Már csak azért sem, mert világjelenségről van szó, s nem tud szabadulni attól a gondolattól, hogy maga a világ is a történetiség kísértése nélkül határozza meg magát.

Gyerekkora a történelem nélkül telt el. Szülei és nagyszülei élete is a történelem nélkül telt el, úgy, hogy csak kivételes pillanatokban kerültek kapcsolatba a történelemmel, igaz, akkor meghatározó módon, életük nagyobbik részében azonban a történelem elkerülte őket. A történelem a fejük felett zajlott, valahol távol döntöttek róluk, azt sem tudták, hogy kik és mikor, az ő életük pedig zajlott, ment előre mégiscsak a körülmények általi meghatározottságban. Távol történt tőlük minden, földrajzi és társadalmi értelemben is, így élhették meg a maguk természetesnek tűnő, de a világ mozgásától mégiscsak elszigetelt életét.

Az ő nemzedéke, mondja, már megkövetelte magának annak a jogát, hogy az életét a világ mozgásait ismerve élje le.

Tudja, nagy szavakat használ, hiszen tudatában van annak, hogy a maga, s a rajta keresztül megnevezhető társadalmi csoport meghatározottságai, főképpen a szellemi lehetőségei még ma sem hasonlíthatók össze más, fejlettebb országok értelmiségi csoportjainak lehetőségeivel. Ugyanakkor látja, érzi azt is, hogy elvontan nem lehet létezni, a kötődések mellett léteznek a kötések is, s nem csak itt, hanem mindenütt a világon, s noha mindenben a megvalósulás a fontos, ő maga a vágy feltörését e téren is megkerülhetetlenül fontosnak tartja. Ennek az egész kérdéskörnek azonban van egy másik oldala is, ha úgy tetszik, az elméleti mellett egy gyakorlati, jegyzi meg, ráadásul a gyakorlati oldal itt jóval fontosabb az elméletinek mondottnál, már csak azért is, mert teoretikusként ezen a területen csak általánosságokat lehet emlegetni. Visszafordul az előző, fellelkesítőnek tűnő kifejezéshez, s azt mondja, a világ mozgásait nem követni, másolni-másolgatni kell, hanem megteremtteni, ha lehet, akkor egyenjogúként más világok képviselőivel. Ha valamiért, akkor azért nyugodt, mert a világot nem felülről megfogalmazott elvek szerint működtetik, hanem a kialakuló igények szerint mindig újrafogalmazzák. Most már újra senki által fel nem kért, s ki nem nevezett teoretikusként mondja azt, hogy a történetiség eltűnésében egy mélyebb, általunk még pontosan nem ismert törvényszerűség is szerepet játszhat. Ennek a törvényszerűségnek az egyik jellemzője kétségtelenül a rengeteget emlegetett gyakorlatiasság, de azt hiszi, ennél most tovább kell mennie. Nem felejtí azt sem, hogy a maga számára nemcsak hogy az emberek magatartásának, hanem magatartásuknak a történelmi mintáktól való elfordulását is már régóta figyeli. Mást jelent ma, mint amit régen jelentett az egyén és a közösség, mást a nemzet és a hazafi, mást az embernek az önmagáért és a közösségéért

való elkötelezettsége és áldozatoállalása, s mást jelent, példaként említem, történetesen az anyanyelvéhez való viszony is, mint amit korábban jelentett. Ha valamit, akkor éppen azt tanulta meg az elmúlt negyed évszázadban, mondja, hogy nem szabad általánosító, mindenre kiterjedő megállapításokat tenni, a világ, a sokat emlegetett globalizáció ellenére ma is különböző kultúrájú, fejlettségű területekből, nagyobb régiókból áll, egyenlősíteni őket jóformán egyetlen ismérő alapján sem szabad, a mozgások azonban, nem utolsósorban a technikai fejlődés eredményeinek a minden korábbinál gyorsabb, s egyre általánosabb terjedése révén, a felerősített ellentétek, s a kirobbanó feszültségek ellenére is egyre közelebb hozzák egymáshoz a különböző kultúrájú embereket.

1.

A világ változása nyolcvannyolc-nyolcvankilenc fordulóján még igencsak kérdéses volt. A legnagyobb gondnak, ezt a magam helyzetének elemzéséhez visszatérve mondom, azt tartottam, hogy erre az időszakra erodálódott mindaz, amit a Forrásban jónak tartottam, a korábbi politikai indulat és a valóságismeret szándéka.

A lap majdhogynem elesett a nyolcvanas évek küzdelmeiben, legalábbis az évtized végére sokat feladott abból, ami korábban jellemezte. Akkor már érződött, mondom, hogy a társadalmi mozgások az intézményrendszert is kikezdi, az sem látszott, hogy miből és hogyan tudunk majd létezni.

Egyebekben azt követően, hogy Hatvani Dani felállt a székéből, tettük, amit tennünk kellett. Sokszor gondoltam azt, hogy semmi sem folytatható abból, amit korábban csináltunk, s mindent újra kellene kezdenünk, aztán mégis folytattuk azt, amit folytathatónak tartottunk.

A társadalom egészében is így volt ez. Meglehet, egyszerűbb lett volna új alapon építkezni, mondom, úgy, hogy kilépünk mindabból, amit évszázadok örökségeként cipeltünk magunkkal, de ezt nem lehetett megtenni, számolnunk kellett mindazzal, ami előttünk volt.

2.

Még ha számoltam volna vele, akkor is meglepett volna, hogy mekkora viharok támadtak egy irodalmi folyóirat körül a rendszerváltás első időszakában, mondom.

Főszerkesztőként mindazt magamra kellett vennem, mindazzal szembe kellett nézmem, amivel akkor megvádoltak bennünket. Ma már tisztán látszik, hogy az idők változásában mindenki mondta a magáét, ha valamikor is sérelmet szenvedett, igyekezett abból valamennyit visszaadni, mondom. Írtam már, az egyik párt képviselője, maga is irodalmárnak számított, a költségvetésünket nézte át, nyilván soknak találta. Mintha rövid ideig a közvetlen demokrácia időszakát éltük volna, az ilyen időkben felfröccsent sár ellen nehéz védekezni, mondom, minél inkább mondja magáról valaki, hogy tiszta, annál sárosabbnak érzi magát. Megviseltek ezek a támadások, máig nem tudom elfogadni, hogy ezekben a helyzetekben az ember nem tehet mást, minthogy végzi tovább a maga munkáját. Az

otthonról hozott igazságérzet, és az, hogy mindig igyekeztem a magam igazát bizonyítani, nem engedte, hogy ezekben a helyzetekben hallgassak.

Válaszcikket írtam, vitatkoztam, s ahogy süllyedtem bele a helyzetbe, úgy éreztem egyre rosszabbul magam, mondom.

Akkor jött létre, éppen az átalakulás lehetséges veszteségeinek visszafogására, városon belül, a Kulturális Intézmények Együttműködési Fóruma, hasonló összefogásra azóta sem láttam példát. A szerkesztőségben is egyetértettünk abban, hogy a Forrásnak irodalmi folyóiratnak kell maradnia, egyikünk sem lépett fel, noha éppenséggel megtehettük volna, politikai szintéren, s a lapot sem akartuk egyetlen párthoz sem hozzákötni.

Mélyen, nagyon mélyen élt bennünk a Forrás, másképpen nem tudom mondani, tradíciója, vagy inkább ideája, a világot az irodalmon keresztül láttuk.

3.

A helyzet mindezzel együtt nem volt könnyű, mondom. Nem volt könnyű sohasem, aki próbált már egy irodalmi folyóiratot fenntartani az elmúlt évtizedekben, az jól tudja, hogy a helyzet soha nem volt könnyű, de tudja azt is, hogy mindig más nehézségek adódtak.

Ha meghatározom a különböző időszakokat, akkor ismét visszanyúlhatnék, legalábbis egy mondat erejéig, az Anna Karenina nyitómondatához, hogy annak mintájára újabb aforizmát teremtsék, de ezt nem teszem meg, mondom. Ott és akkor az jelentette a gondot, többek között, akár a rendszerváltás szűken vett jelenségein is túl, igaz, magához a rendszerváltáshoz erősen kötődve, hogy egyre-másra alakultak az új lapok, néha az addig már jól meghatározható arcúval rendelkező vidéki folyóiratok párhuzamosnak tűnő párjaként.

Vállalom a leegyszerűsítéseket, mondom, mert nem lehetett, most már múlt időbe teszem az előbbi kifejezést, összetéveszteni a Jelenkort a Holmival, vagy fordítva, ahogy a Forrást vagy a Tiszatájat az akkori Hitellel, indulásuk pillanatában azonban nem látszott, hogy az induló lapok, ezek döntő többségükben a fővárosban szerkesztődtek, és a régiek, nagyobb részben a vidéken szerkesztettek tartoztak ide, szellemi irányai miképpen alakulnak. Végtelenül személyes leszek most, de vállalom ezt, s azt mondom, furcsának is találtam, akkor találtam furcsának, nem most mondom ezt, hogy az évtizedekre a vidéki lapok fedezékébe húzódtak irányzatok hirtelen a főváros adta, akkor még nem használtuk ezt a kifejezést, médiaháttérre támaszkodva formáltak maguknak új orgánumokat. Ezek a mozgások a Forrást is a maga helyének-helyzetének az átgondolására kényszerítették.

A másik nagy gondot, ahogy minden lap számára, mondom, számunkra is az anyagiak szűkössége jelentette. Nemcsak hogy kevés pénz jutott, ahogy mondani szoktuk, a kultúrára, de ehhez a gyakorlathoz ideológia is kapcsolódott, mondom. Szegény volt az ország, talán szegényebb is, mint máskor, de a közgondolkodáson nem ezért uralkodott el a hasznosság elve. Korszerű, hiteles az, ami el tudja tartani magát, így hangzott akkor a leggyakrabban hallott mondat, mondom.

4.

Ha korábban nem került volna be, akkor mostantól mindenképpen bekerült volna a Forrás, vele együtt a laphoz tartozó történeteknek a sora ebbe a könyvbe, mondom. Nem folyóirat-történetet írok, nem is szeretnék azt írni.

Nemcsak ebben a könyvben nem szeretnék folyóirat-történetet írni, hanem máshol sem.

Nem is tudnék folyóirat-történetet írni, mondom.

Egy folyóirat történetének a különböző szakaszai, az áttekinthetetlen mennyiségű írások, a kapcsolódó levelezések, a különböző háttéranyagok, az egyes életművek irányába történő elkanyarodások majdhogynem lehetetlenné teszik egy folyóirat történetének megírását.

Folytatom a kérdéseim sorát, mondom.

Egyetlen lap kapcsán sem tudnék arra a kérdésre válaszolni, hogy mi az, ami a lap történetéből, a benne megjelent írásokból az irodalom történetébe, egyáltalán a történelemnek nevezett jelenségbe beépül majd, mondom.

Ebben a könyvben önmagamról szeretnék írni, mondtam akkor, amikor elkezdtem ennek a könyvnek az írását, ha a társadalmi jelenségek is szóba jönnek benne, akkor az azért történik meg, mert azokon keresztül tudom megmutatni magam, mondtam már korábban is.

Ha irodalomról, írókról írok ebben a könyvben, akkor azt azért teszem, mert részesei lettek a magam történetének.

5.

Új történet kezdődött akkor, vagy a régi folytatódott?, kérdezem magamtól.

Új történet kezdődött és a régi is folytatódott, mondom.

Egy pár tagot magáénak tudó szerkesztőségben mindenki tud mindenről, mindenki látja, érzi, hogy mi történik, így korábban is láttam, hogy Daninak mivel kell foglalkoznia, ahogyan nyolcvankilenc után a többiek is látták, hogy én mit csinálok, s én is tudtam, hogy a többiek éppen mit tesznek, mondom. Aztán újabb történetek is kezdődtek, intézményt alapítottunk, önállóak lettünk, majd betagozódtunk egy nagyobb szervezetbe, történt, aminek az idő mozgása szerint történnie kellett, mondom.

Pályázatok jöttek, így pályázatokat írtam, beszámolókat, változott a technikai háttér, nyolcvankilenc után jó tíz évvel nálunk is megjelent a számítógép, mondom, a szöveg beütése, tördelése elszakadt a nyomdától, ezt meg kellett szervezni, aztán a nyomtatásra is új nyomdát kellett találni, majd megint újat, a munka ritmusa is változott, ehhez is alkalmazkodnunk kellett. Alkalmazkodtunk, mert a világ állandóan változott körülöttünk, s ha azt akartuk, hogy megmaradjunk, akkor kénytelenek voltunk alkalmazkodni a változásokhoz, mondom, az alkalmazkodások közepette olvastuk a kéziratokat, szerkesztettük a számokat, tematikus számokhoz kértünk írásokat, tettük azt, amit tenni szerettünk, mondom.

Mondtam, nem írom meg a Forrás történetét, azt sem gondolom, hogy egyszer majd valaki megírja, mondom, különösen nem azokkal az érzésekkel, ahogyan

mi valamikor átéltük a történéseket, így a mi történetünk is beletemetődik majd a történelembe, mondom.

6.

Az átalakulás időszakában nemcsak azt nem tudtuk, hogy milyen jövőbe lépünk bele, hanem azt sem, hogy mi történik körülöttünk, mondom.

A politikai háttértárgyalásokról semmit nem tudtunk, nem tudtuk, hogy a tárgyalásokon milyen megállapodások és alkuk kötöttek, mondom.

Nem tudtuk, hogy az ottani megállapodások és alkuk mennyiben határozzák meg a jövőbeli lehetőségeinket.

Semmit nem tudtunk a privatizációról, a gazdasági szemléletmód egyébként is távol állt tőlünk, ennek hiányát a mai napig érezzük, mondom, noha magam e téren sokat tanultam az elmúlt években.

A régi és az alakuló pártok gazdálkodásáról sem tudtunk semmit.

Majd csak később kezdik emlegetni az MSZMP vagyonátmentését és az újonnan indult pártok vagyonszerzését, amelyre egyébként valósággal rákényszerültek, mert különben nem tudtak volna létezni.

Az ezerkilencszázkilencven legelején, a romániai forradalom kirobbanása után alig több mint két héttel, miközben mélyen hittünk annak tisztaságában, az itthoni ellenzéki erők megfigyelését és a korábbi titkosszolgálati megfigyelések megsemmisítését bizonyító Dunagate-botrány ismét csak a tisztánlátásunkat nehezítette.

A vagyonátmentés kapcsán írom, hogy a társasági törvényt már 1988 őszén elfogadta a parlament, 1989. január elsején lépett életbe. Ez a törvény lehetővé tette az állami vagyon egy részének megszerzését. Idézett tanulmányában Romsics Ignác a következőket írja: „Mivel a piac, amely az eladásra kínált állami vagyonrész valódi értékét eldönthette volna, még nem létezett, a magyar cégek könyvviteli gyakorlata pedig eltért a Nyugaton szokásostól, a reális ár megállapítása gyakorlatilag lehetetlen volt. Ez számos esetben szolgált alapul az állami vagyon olyan eladásához, amelyben a külföldi vevő és az eladást bonyolító hazai vezetők egyaránt »jól jártak«. Az ilyen tranzakciók egyik közismert példája volt az ÁPISZ, amelynek 7-800 millió forintba becsült vagyonát 1989 tavaszán 40 millió forintos értékben vitték át részvénytársaságba, majd a részvényeket 100 millió forintért adták el a Citibanknak, az osztrák Berger cégnek és önmaguknak.”*

Az MSZMP „vagyonának” privatizálásáról Romsics a következőket írja: „A társadalmi vagyon magánosításának különleges eseteit jelentette az MSZMP és szatellit-szervezetei kezén lévő ingatlanbirodalom – mintegy 2600 pártszékház, üdülő, nyomda stb. egy részének »káeftésítése«. Ezek az ingatlanok jogilag állami tulajdonban voltak, és az MSZMP csak kezelői jogokat gyakorolt. A kezelői jog azonban a gyakorlatban tulajdonjogként működött, hiszen a kezelők saját hasznukra értékesíthették a birtokukban lévő értékeket. Ezek az értékesítések 1989 tavaszától, tehát az egypártrendszer elvi feladásától kezdve nagy ütemben zajlottak. Néhánnyal közülük – például a KISZ-székház eladásával – a sajtó is foglalkozott. A közvélemény felháborodása és az ellenzéki pártok tiltakozása miatt a Németh-kormány 1989. június 2-án megszüntette a társadalmi szervezetek jogát arra, hogy állami tulajdont értékesítsenek. Ennek hatására a törvény hatályba lépéséig rendel-

kezésre 28 napban valóságos cégalapítási láz uralkodott el a párt és kapcsolt részeinek felső régióiban. Több 100 milliós értékeket próbáltak – részben sikeresen – különböző társaságok alakításával a pártvagyonból átmenteni. Ezek közül az akciók közül a legnagyobb felháborodást a Next 2000 elnevezésű egyszemélyes kft. megalakítása váltotta ki. Ezt azzal a céllal hozták létre, hogy az MSZMP által használt ingatlanvagyon kb. 1 milliárd forint értékű részének (üdülők, a párt számítógépparkja stb.) a kezelői jogát átvegye. Az ellenzéki pártok tiltakozása miatt ez végül meghiúsult, számos más tranzakció azonban sikerrel járt.”**

* Romsics Ignác: Rendszerváltás Magyarországon, Akadémiai Kiadó, 2013, 94.

** Uo.: 94–95.

7.

A nyolcvankilences esztendő szinte észrevétlenül nőtt át az ezerkilencszázkilencvenes évbé. Ahogy a köztársaság kikiáltása a nyolcvankilences esztendő történéseiből következett s az azt megelőző évek történéseiből, úgy az ezerkilencszázkilencven márciusában megtartott első szabad választás is a korábbi időszak következménye volt.

Következmény volt, s mintha a hozzá vezető út, legalábbis az emlékezetemben őrzött történések szerint, mégis fontosabb lett volna, mint maga a cél, amiért azt megelőzően minden történt, mondom.

Valójában nem így volt, legfeljebb az emlékezet értékeli másképpen a történéseket, mondom. Mindaz, ami nyolcvankilencig megtörtént, s még abban az évben is történt, az emberek aktív részvételével történt, közös történet volt, szinte mindenki úgy érezte, hogy részese volt a változásokat hozó történéseknek, mondom. A parlamenti demokrácia térnyerése áttételessé tette a történések formálásában való részvételt, annak rendje és módja szerint, mondom. Kétségtelen, hogy a választásokkal valami új kezdődött, legalábbis egy területen lezárult a rendszerváltás, ezzel a korábbiaktól különböző formáció szabályai szerint alakultak a politikai történések. Annyira új volt ez a formáció, hogy például a választások előre meghirdetett második fordulóját, magát a jelenséget mi magunk nem is tudtuk értelmezni, mondom, azon a hétvégén utaztunk el barátainkkal Szlovákiába, a hegyekbe, „síelni”, valójában inkább havas foglalatosságra.

Nekünk Ágival és a gyerekekkel ez volt az első, s családként az utolsó téli utunk is, a gyerekek az iskolából mentek később síelni a legkülönbözőbb irányokba, mi azonban máskor nem mentünk. Azzal, hogy akkor elutaztunk, a választás második fordulójában nem vehettünk részt, máig ez az egyetlen választási esemény, amelyből kimaradtunk.

A választásokkal jöttek a pártharcok és pártküzdelmek is, korábban ezeket és mindent átható erejüket el sem tudtam képzelni.

8.

Ezerkilencszáznyolcvankilenc áprilisától jelent meg a Forrásban Sándor Iván esszesorozata az átalakulásról.

Iván hármaskönyve ma a hiányokról beszél nekem.

Akkor a szerkesztő szemével néztem a havonta érkező, még írógéppel írt húszoldalas esszéket, éreztem, ezeknek az esszéeknek a révén tudjuk követni a történeteket, mondom.

Kicsit mindig a jövőbe léptem akkor, amikor az elmúlt hónap történéseivel foglalkozó esszéket kivettem a borítékból, Iván gondolkodásában a történetek elemzéséhez kapcsolódóan megjelent a jövő, a lehetséges jövő képe is, mondom. A jövőt természetesen nem lehet megtervezni, a történelmi súllyal bíró időszakok lényegét éppen az adja, hogy magukban a történetekben, mint egyfajta kemencében, a szükségszerű és a lehetséges találkozásában olvadnak össze az egyes elképzelések, s így, az idő által meghatározottan mutatkoznak meg a lehetséges megoldások. Úgy gondolom, így történt ez ezerkilencszáznolcvankilencben Magyarországon és az egész átalakuló kelet-európai térségben szinte mindenkivel. Mindenkinek volt egy képe a jövőről, az általa elképzelt jövőről, mondom.

Azt azonban nem tudom, hogy meddig történt ez így, mikortól lassult le az átalakulás, mikortól mutatkozott meg újra a térség fejlődésének zsákutcás jellege, s mikortól tűntek el a vágyott jövővel kapcsolatos képzetek, mondom. Nem akarom magamat a mechanikus meghatározottságok hívói közé helyezni, ezért azt mondom, huszonöt évvel a kezdőlépések megtétele után, hogy az átalakulás távlatosabb változatát is el tudtam volna képzelni magunknak.

Azt is mondom, hogy ma, huszonöt évvel ezerkilencszáznolcvankilenc után az egyes társadalmi csoportok között nagyobbak az anyagi, mentalitásbeli, a történelmi hagyományhoz való viszonyulásban és a lehetséges jövőről kialakított elképzelésekben megmutatkozó különbözőségek, mint amekkorák ezerkilencszáznolcvankilencben voltak.

9.

Izgalmas történet a folytatásos írások közlése, egy-egy részben a szerkesztő nem látja előre az egészet, így amikor kézbe veszi az írást, akkor még papíron, borítékban jött minden, szóval, amikor a szerkesztő kézbe veszi az írást, s beolvas a szövegbe, azt nézi, hogyan kapcsolódik a korábbi részekhez, aztán azt, legalábbis Iván írásának közlésekor így volt vele, hogy a szerző mit emelt ki a történetek közül, milyen téma köré szervezi az adott hónappal foglalkozó írást, s csak akkor, amikor mindez megtörtént, akkor ül le, hogy elolvassa mind a húsz oldalt, ebben az esszesorozatban körülbelül húsz gépelt oldalt tett ki egy-egy rész. Versnél más a helyzet, ha jó a vers, s van is valaki a közelben, akkor az ember felolvassa a verset, aztán beszélgetnek róla, az esszé terjedelme nem engedi a teljes írás felolvasását, így csak a fontosabb részletek megosztására kerülhet sor, mondja.

Örülök, ha felolvashatok egy-egy verset, vagy ha felolvashatom egy-egy írás fontosabb részletét, mondom, számomra valójában még mindig így, az emberek közötti kapcsolatban élnek az írások.

Nem volt patriarchális az a politikai világ, már a kezdeteknél sem volt az, különböző értékrendek és érdekek uralták, mondom, ezek a választások körüli időszakban törtek felszínre. Uralták a választási kampányt (ilyeneket sem éltünk át addig), s uralták a választások utáni alkukat, paktumokat is, mondom.

Én még a régi közösségi világból jöttem, legalábbis ösztöneimben még annak az emléket őriztem magamban. A szocialistának nevezett berendezkedés ezekre a közösségi ösztönökre játszott rá, tényerése többek között azért is volt sikeres, mert az egész társadalmat átfogó közösségekről, sőt a társadalmak fölötti közösségekről beszélt, mondom. Nyolcvankilenc után döbbenet tapasztaltam a hangsúlynak a közösségről az egyénre történő áthelyeződését, döbbenetem időről időre még ma is felszínre tör, amikor a közösség érdekével szemben az egyéni érdek érvényesülését látom.

A társadalmi közhangulat változását, a kiábrándulást jól érzékelteti Vekerdi Lászlónak a Sándor Iván első esszékönyvéről írott recenziója. Míg Sándor Iván a történelem változásairól írt, világtörténeti összefüggésekben is, addig Vekerdi László, egy évvel az egyes esszék megjelenése után a remények megvalósulásának lehetetlenségéről beszélt, tudatosan vállalva az alulnézet nyújtotta perspektívát. „A zsákutcákat, a fél- és torz megoldásokat, valamint elkerülésük (esetleges) esélyeit Sándor Iván természetesen Bibó nyomán elemzi – írta Vekerdi László. – S épp ezért regisztrálhatjuk ma, közel egy esztendővel később, megfontolásainak időtállóságát. Ami például – Bibó szellemében – a koalícióval való bánni tudásról vagy a pártpolitika folyamatos önkontrolljának a fontosságáról ír, arra érdemes lenne figyelni új urainknak is, de hát ez tőlük valószínűleg épp oly kevésbé várható, mint a régiektől. Ezeknek a naplójegyzeteknek az újraolvasása, immár jócskán túl a Rubiconon egyebek közt épp azzal a meglepő tanulsággal jár, hogy merőben új személyek és homlokegyenest ellenkező ideológia ellenére milyen feltűnően kevésbé változik – Sándor Iván kedves szavával szólva – az »egész«.”

Vekerdi László írása külön elemzést igényelne, immáron az elmúlt időszak távlatára által adott szempontok érvényesítésével, itt azonban csupán két megjegyzését idézhetem. Az egyik azzal foglalkozik, hogy nyolcvankilenc tájékán miért voltunk optimisták: „De mikor Sándor Iván ezeket a naplójegyzeteket írta, és hónapról hónapra közölte a Forrás, akkor még a kétkedőket és a rosszkedűeket is ragadta magával a változások hatalmas dinamikája. Olykor, például amikor az egyébként is szép sikereket elkönnyvelő magyar diplomácia vezetője a keletnémet menekültáradat előtt megnyitotta a határokat, az embernek igazán nem kellett úgy éreznie, hogy különösebb »felzárkózni valóknak« lenne Európához. A gyorsuló infláció, a növekvő szegényedés, az épületek és az utcák szembeütnő toprongyosodása, sőt az eldurvuló pártharcok ellenére a (többnyire megvetéssel) »hallgató«-nak titulált többség lelkiületét mintha valami csöndes derű és bizakodás járta volna át. Valahogy megnyugodtunk: ez egyszer sikerült elkerülnünk a legrosszabbat, sőt tán még az az alagút se lesz olyan hosszú és sötét, mint amilyennek nagy buzgalommal festegetik tudós közgazdászok és élelmes politikusok, pártállásuktól ez egyszer függetlenül.”*

* Vekerdi László: Sándor Iván: Vízkeresztől karácsonyig, Forrás, 1990. 10. 81–87. Idézett rész: 84–85.

11.

Nem valamiféle kései nyavalygás íratna-idéztette velem a fenti sorokat. Tudatában vagyok annak, hogy vannak pillanatok, amelyeknek örülnünk kell, még akkor is, ha érezzük, hogy nem az sűrítődik bennük, amire gondoltunk, s azt is tudom, hogy a pillanatba sűrítődő történések végkifejletét nem jósolhatjuk meg, mondom.

Ezerkilencszáznyolcvankilenc nagy pillanata volt a magyar történelemnek, talán a hibái, hiányosságai is ezért mutatták meg magukat tisztán. Az átalakulás az élet minden területére kiterjedt, a világ változása szinte teljes körű volt, a gazdasági kérdések tisztázása mégis máig hatóan hiányzott belőle.

Azt mondom, hogy a változások nagy területeket érintettek, mégsem mondhatom, hogy teljes körűek voltak.

12.

Még most is emlékszem arra, hogy az akkori lázas napokban az utcán egyszer rajzfilmrendező barátom jött velem szemben. Belső szomorúságot éreztem benne, megkérdeztem, mi nyomasztja. Tudod, válaszolta, engem még senki nem szólított meg, nem tudom senkinek elmondani, mi az, amit tenni tudnék, válaszolta.

Rákérdeztem, mi az, amit tenni tudna.

Tudom, mondta, miképpen kellene megváltoztatni az iskolai rajztanítást.

Azt gondolom, barátomat azóta sem kérdezte meg senki, mit is kellene tenni az iskolai rajztanítás terén, ahogy másokat sem kérdezett meg senki arról, hogyan és mit tudnának tenni azért, hogy az élet egyik vagy másik területén lépni tudjunk egyet előre.

Ezekben a mozgásokban, vállalva az egymással szembe nem állítható értékeket, sokan maradtak magukra, sokan záródtak ki a politika, vagy inkább így mondom, a változásokért tenni tudók világából.

1998 márciusában influenzás voltam, az ágyban fekve hallgattam a rádió március tizenötödikéhez kapcsolódó összeállítását. Éppen Tandori Dezső beszélt a maga március tizenötödikéről. Megragadott, amit mondott, levélben kértem, írja le a mondandóját, az 1989. március tizenötödikére való emlékezését idézem: „Tehát lementem borért, délután volt, ha jól emlékszem. Nyugodtan megletem volna bor nélkül. Lementem. Alkalmasint, mert kora reggel már átmentem én aznap a kihalt, még csöndes Lánchídon. Zászlók már lobogtak, azt hiszem. Letörve, leloppva is voltak zászlók. Voltak, azaz nem voltak. A Lánchídon hatalmas tömeg áradt Buda felé. Mi ez? Átfurakodtam a túlpartra, feledve a bort – amit a Fő utcából hoztam volna –, a Roosevelttéren megfordultam, csatlakoztam a menethez. Kaptam zászlót... gyertyát... a jó ég tudja már, mit. Sokféle ismerőssel találkoztam. Budai kocsmabéli ismerőseim nagy természetességgel vették ottléteimet, de némely értelmiségiek elcsodálkoztak: »Te – itt?« Válaszoltam: »Miért, hol lennék?« Ők: »Hát, hogy nem otthon püfölsz az írógépet!« – Marhák, mondtam magamban, Ottlik Géza szavával élve. S ahogy Ottlik írja egy novellájában a Duna felett kék-fehér szárnyacsapásokkal közeledő húsvétről, nekem is így közelgett valami

»nem április 4-és« FELSZABADULÁS. Azért meg ne hatódnánk: a Rádióban elmondtam még, felmentem ugyan a Várba, de már türelmetlenül, nem a lassú menettel, hanem toronyiránt, a meredek lejtőn, felfelé a lejtőn, a beszédek – senkit meg ne sértsek – meghallgatni nem volt már türelmem, lekanyarodtam a Felső-Víziváros felé, gondolom, a bort is megvettem, hazaértem, ahol feleségem már nagyon aggódott értem, s némelyek évek múlva is mondták még. »Miért mentél el? Nem megmondtuk, hogy veszélyes lehet?« Miért lett volna? Ez az a pont, ahol én megállok, innen már nem értek semmihez. A Lánchídon szinte minden nap átmegyek most is. És visszajövök. Gyalog. Egyedül.”*

Az írás Székely Jánosnak az Egyedül című versét juttatta eszembe. A vers 1956-ban íródott, a benne rögzített alaphelyzet sokban rokon a Tandori Dezső által leírt szituációval, s még inkább rokon egymással a Tandori prózájának és Székely János versének mondandója, idézem a vers utolsó sorait: „Utánam jöjjetek, s tiétek, / Valahány kincsem, álmom és szavam van. // S ha nem fogadtok el ma sem vezérnek / – Mi mást tehetnék –, megleszek magamban.”

* Tandori Dezső: Jelige: „Március 15.”, Forrás, 1998. június, 3.

13.

Bármennyit is gondolkodtam rajta, a politika világába nem léptem bele. Távolságtartásomat, vagy inkább távolságérzetemet több ok is magyarázhatta. Az egyik kétségtelenül az volt, hogy abból a világból, ahonnan én jöttem, nem lettek politikussá az emberek, a politikát nem az onnét elszármazottak teremtették, inkább csak elszenvetdék azt, mondom.

Ez azt is jelenti, ez már a távolságérzetem magyarázatának második oka, hogy politikai tapasztalataim sem voltak. Nem tudtam, mert nem tudhattam, hogy miképpen kell egy politikai elképzelést megvalósítani, ahogyan azt sem tudtam, hogy egy egy mozgalom miképpen válhat párttá.

14.

Politikáról Bibó mellett leginkább Németh Lászlónál olvastam, Németh ideológiateremtő író volt, de semmit nem tett azért, hogy tanait-ideáit a politikai szintéren képviselje. Fél életünket magunk is a társadalmi-politikai jelenségek elemzésével, vagy inkább azt mondom, értelmezésével töltöttük, de nem tudtuk azt, hogy miképpen lehetne a társadalomról bennünk kialakult képet a politika világában képviselni.

Történelmet, irodalmat tanulmányozó embereknél, legalábbis azoknál, akik a kelet-európai világba születtek bele, nem is nagyon lehetett ez másként, a történelem és az irodalom tanulmányozása szükségszerűen vezetett el szinte mindenkit a politikához, miközben annak működését nem ismerték. Ha ma, a rendszerváltás után negyed évszázaddal beszélgetek kisebbségi sorsba született költőkkel, még a legelvontabb költészetet megteremtő költőnél is azt érzem, hogy valóságos stratégia a kisebbségi politika területén, talán nem is lenne felesleges az elképzeléseik politikai téren való képviselete, mondom.

15.

Az elmúlt napokban Ágival elmentünk egy táncegyüttes estjére.

Néztük a táncosokat, előrelépett közülük egy, felemelte az egyik lábát, a másikon lassan forogva egy kört tett, közben a felemelt lábát mozgatva a levegőbe különböző mintákat rajzolt.

A lassú mozgás közepette a táncos a saját lábát figyelte, lába mozgását követte, figyelte a levegőbe rajzolt formákat.

A közönség, köztük ott voltunk mi is, szintén a táncos lábának mozgását és a formálódó mintákat követte.

Soha nem tudtam elképzelni, hogy akár egyszer is annyira a középpontba kerüljek, mint az a táncos ott a színpadon.

Az érzelmeimet sem szerettem megmutatni soha.

Ahhoz, hogy az ember miképpen él meg egy történést, senkinek semmi köze, így gondoltam ezt már gyerekkoromban, s így gondolom ezt azóta is.

A teátrálisan örülő, vagy éppen hangosan síró, zokogó emberek látványa megdöbrent, az érzelmeket, az emberek belső világának kifejezését mindig ellenérzésekkel fogadom. Ha tudom is, hogy valaki örül valaminek, vagy azt tudom, hogy valakit komoly veszteség ért, s együtt érzek vele, együttérzésembe egyfajta egyet nem értés is vegyül, számomra furcsa, ha valaki így megmutatja magát, s felszínre hozza a legbelsőbb érzelmeit.

Egyfajta méltóságot, az élet megélésének méltóságát várom el mindenkitől, mondom.

Magamtól is.

Remélem, meg tudok felelni az elvárásaimnak.

16.

Az, hogy tartózkodom önmagam belső küzdelmeinek megmutatásától, nekem csak akkor tűnt fel, amikor az egyik tanárom az egyetemen a szigorlati vizsgát követő eredményhirdetésen megkérdezte: maga mindig ilyen nyugodtan vár mindent?

Az első vizsgázó voltam azon a napon, majdhogynem reggel nyolc órától vártam déli két óráig, az előző éjszaka a vizsgákat kísérő izgalomtól alig aludtam, de mire a szigorlati eredmények kihirdetésének ideje eljött, nyugodtnak tudtam mutatni magamat.

Az, hogy közben milyen küzdelmeket folytattam magammal, csupán az én dologom volt, mondom.

Vizsgázni azóta sem szeretek, a vizsga alaphelyzetéből következően kiszolgáltatottnak érzem magamat.

Tanulni az egyetem óta nem a vizsgaeredményekért s a velük járó papírokért tanultam. Olvasmányaimból, egy-egy tanulmány megírására való készülésekből tanultam annyit, amennyit az egyetemi vizsgáimra készülve tanultam.

17.

Most visszanyúlok a korábban említett változásokhoz, mondom.

A világ változásainak sorába tartozik annak a hitnek az eltűnése is, hogy a történelem, azaz az egyszer megtörtént dolgok időrendbe illesztett sorozata egyetlen történeten belül elmesélhető.

Eltűnt, végérvényesen eltűnt egy egységes, természetesen idő- és térbeli határokkal bíró irodalomtörténet megteremtésének lehetőségébe vetett hitem is, mondom.

Minden ezer irányba ágazik el, minden túlnő önmagán, a jelenségeket már nem lehet együtt és egyben látni, mondom Németh László valamikori kérdésére visszautalva akkor, amikor a magam dilemmáit akarom megosztani másokkal.

Maradnak a személyes állásfoglalások, kiemelések, a másokra való odafigyelések, közben a magunk gondolatmenetének mások gondolatmenetével való ütköztetése, mást nem tehetünk, vissza kell húzódnunk abba a világba, amelyik ma a magunk számára felépíthető, mondom.

Akkor, amikor irodalomról, irodalomtörténeti jelenségekről, fejlődésvonalakról beszélek, mindig ezzel a visszafogottsággal mondom azt, amit mondok.

19.

Ezek után mit mondjak a nyolcvankilences indulásról?, kérdezem.

A mai távlatból is látom akkori önmagamot, fiatalabb voltam, mint ma, nem mindegy, ha harmincnégy éves az ember, vagy hatvan, mondom ironikusan, önmagamon is mosolyogva, s megjegyzem, akkor fiatal voltam, kerestem magamat, kerestem a helyemet, mondtam, amit gondoltam, dolgozni akartam, történetesen lapot akartam szerkeszteni, s ha tudtam, akkor félretoltam az előttem lévő akadályokat.

Ma határozottabb vagyok az akkori fiatalembernél, igaz, csöndesebb s visszahúzódozóbb is, mint akkor voltam, de amit szeretnék megtenni, azért ma is megküzdök. Változott a világ, változott körülöttünk minden, én pedig lényegében ugyanott, ugyanazzal a munkával eltöltöttem huszonöt évet, mondom.

Ugyanarról a pontról szemlélem most is a világot, mint ahonnét nyolcvankilencben szemlélttem, s közben eltelt az életem.

Lehet, hogy többet kellett volna változnom, mondom, de nem tudtam más lenni, mint ami voltam, mondom.

20.

A kiürüléstől félttem mindig, mondom.

A magam számára mindig azért fogalmaztam meg célokat, hogy megvédjenek a kiürüléstől, mondom.

A munkával, az állandóan egymásra rakódó munkával, az állandó feladatkereséssel védtem ki, hogy magamra maradjak a semmivel.

Olvasmányokat is ezért kerestem magamnak mindig, mondom. Olvasmányaimból világokat építhettem volna fel, ha elmerülök bennük, néha megcselekedtem ezt, akkor tettem ezt meg, ha az olvasmányaim nem engedtek el, dolgoztak bennem.

21.

Ekkor, de nemcsak ekkor, hanem korábban, s jó ideig később sem tudtam, hogy kettőezer-egyben, rögtön a Németh Lászlóról írott könyvem lezárása után három arcképet vázolok majd fel, József Attiláét, Márai Sándorét és Németh Lászlóét, s azt sem, hogy a portrékban a semmihez való viszonyukat próbálom majd tisztázni. A tanulmányokat Németh Lászlónak az a levele hívta elő, amelyikben, 1941 áprilisában, Gulyás Pálnak beszámolt arról a pillanatról, amelyikben rádöbrent saját jelentéktelenségére.

Ehhez hasonló érzéseim nem voltak, valójában azonban nem is erről van szó, hanem arról, hogy a munkával, vagy ahogy Németh László is tette, önmagunk életének a felnövesztésével eltereljük az életünket a végső kérdésekkel való szembenézésről, mondom.

Nem tudom, miképpen nézek majd szembe azzal a helyzettel, amikor minden lefoszlik rólam, a család, a munka, a megszerzett tudás.

Az eljelentéktelenedés kifejezést Németh László 1941. április 29-én Gulyás Pálhoz írott leveléből idéztem: „A húsvétot Kenesén töltöttem, mögöttem Teleki P. öngyilkossága, fölöttem a tavaszi háború motorzúgása, a táskámban Aiszkhülosz – s én a Minőség forradalma III. kötetéhez javítottam a Tanu régi naplóit (San Remo, Erdélyi útirajz). Egyszerre valami damaszkuszi villanás csapott át rajtam (de Paulusból – önmagam Paulusából önmagam Saulusává tevő), és megéreztem jelentéktelenségemet. De úgy, hogy ez az érzés azóta is a legnagyobb élményem. Jelentéktelen – nemcsak ebben a világomlásban, de még a magyar irodalomban is. Két-három hét óta ez az érzés bont és épít bennem. Volt fájdalom: a szégyen, hogy olyan szerepekben kakaskodtam, melyekben mások, nagyobbak, észrevehették a kicsinységemet. De van vigasza is, hisz szenvedéseim nagy része úgy is abból támadt, hogy egy próféta gesztusait erőltettem egy nyárspolgár kötöttségeivel...”*

Ez a pillanat, az önmaga jelentéktelenségére ráismerő pillanat szinte az egyedüli volt Németh életében, mivelhogy életfelfogása hősi volt, legalábbis pályája első nagy korszakában, meghódítandó területeket, legyőzendő ellenfeleket keresett magának, önmagáért, választott szerepeiért akart helyt állni, így aztán ekkori élete a maga fölé növesztett szerepek törvényei szerint rendeződött. Ha kapcsolatba került valamivel, azonnal személyessé formálta azt, alkata, gondolatrendszere rányomott az irodalomra is, az irodalmi műfajokat „átértelmezte”, saját hőstipológiát alakított ki, szerepeiből és a műveiből organikus kibontakozó rendszer formálódott, ennek minden eleme kapcsolatban állt a többivel.

Az életemet kísérő, ahhoz kapcsolódó félelmeket nem szégyellem, más is lehet így ezzel. Barátomat, Gálfalvi Györgyöt idézem, róla is csak az írásából tudtam meg, hogy az életét kísérő jelenségek között ott van a félelem is: „Most már bátran bevallhatom: igenis, félttem. Aztán lassacskán megtanultam önmagamtól: ahhoz, hogy az életet az én létezés technikámmal elviseljem, nem szabad túlságosan félni. A félelem nem megszűnt, hanem elkopott bennem. Most már csak félték. A féltés kopásállóbb, mint a félelem.**

* In: Egy barátság levelekben, Gulyás Pál és Németh László levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Gulyás Klára és G, Merva Márta. Petőfi Irodalmi Múzeum, 1990, 274–275.

** Gálfalvi György: Szilánkos töredékek Erdélyből, Eső, 2015. 4. szám, 51.

22.

Akkor, nyolcvankilencben, és utána csak azt tudtuk, hogy a lapot meg kell őriznünk. A lapon keresztül léteztünk, az volt a munkánk, de több is volt, mint munka, azon keresztül kapcsolódtunk a világhoz, mondom.

Nyolcvankilencben az egész ország kereste a helyét, mi is, mondom.

Nem tudtuk, hogy milyen lesz az újabb világban az irodalom, azt se tudtuk, hogy mi lesz a szerepe az irodalomnak ebben a világban, s azt sem, hogy hol lesz a helye, mondom.

Tájékozódunk, kísérleteztünk, kerestük a helyünket a világban, mondom.

Ha most visszafordulnék az időben, s nyolcvankilenc óta újraolvasnám a Forrás évfolyamonként bekötött számait, biztosan többet tudnék mondani akkori önmagunkról, tájékozódásunkról, mint amit most, az emlékezetemre támaszkodva mondok.

Biztosan többet tudnék mondani, mégsem olvasom újra a bekötött évfolyamokat. Az, ami a folyóirat-számokban van, valamiképpen őrződik bennem, attól félek, hogy lezárt történeteket tépne fel majdnem mindegyik írás. Hibákat is észrevennék, biztosan észrevennék hibákat is, a Forrást még ma is úgy olvasom, még a régi számokat is, hogy van-e bennük hiba, mondom.

Sajtóhiba, technikai-tördelési baki és szerkesztői hiba.

Ha újraolvasnám a Forrás régi számait, akkor újra vizsgáztatnám magamat, mondom.

23.

Ma már tudom, akkor inkább csak éreztem, hogy nem azt tudjuk megteremteni, létrehozni, amit akarunk, hanem azt, amit az idő enged, mondom.

Benne élünk, mindig benne élünk az időben, s bármennyire is azt mondjuk, hogy korábbi önmagunkhoz képest nem változtunk semmit, az idő mégiscsak megváltoztatott bennünket.

Így vagyunk a terveinkkel is, a terveket az adott időben kell megvalósítanunk, az idő által meghatározott körülmények között, mondom.

Az idő, a körülmények a Forrásnál is meghatározták a lehetőségeinket, mondom. Kerestük, merre, milyen irányba mozdulhatunk. Kerestük azt is, hogy a politika szférájába bele tudunk-e lépni, nem egyenként, külön-külön, a szerkesztőség tagjaira gondolok most, hanem azt méregettük, miképpen tudunk hozzászólni politikai kérdésekhez. Áttekintő tanulmányokat, összeállításokat közöltünk, az idő azonban akkoriban túl gyorsan mozdult ahhoz, hogy a politikai szféra történéseit követni tudtuk volna. Kerestük a szociográfia lehetőségeit is, pályázatot írtunk ki, szerzőkkel tárgyaltunk, de meg kellett tapasztalnunk a szociográfia visszaszorulását. A Forrás hagyományait, múltját nem akartuk megtagadni, mindazt, amit ebből a hagyományból hitelesen lehetett folytatni, hitelesen, mondom, igyekeztünk megőrizni. Leveleztünk, kéziratokat kértünk, kéziratokat kaptunk, így, valamiféle kölcsönhatásban alakult ki a Forrás szerzői gárdája, ma úgy látom, hogy gyorsan, már a kilencvenes évek elejére.

Ha szakaszokat kellene megneveznem, mondom, ha kellene, de csak magam fogalmazom meg ezt a kérést, akkor azt mondanám, hogy a keresés, tájékozódás után már a kilencvenes évek elejére megtörtént a Forrásnak az esszé irányába való elfordulása, a kor jellemző vonásaira rákérdező vonulata.

Korjellemző esszé, jól hangozhatna ez másutt, de itt talán nem hangzik annyira jól, mondom.

Abból a távlatból, amit ez a kifejezés magában hordoz, nem tudom szemlélni önmagunkat.

24.

Ez sem volt ennyire egyszerű, mondom most, elolvastva a korábban leírt részt.

A választások mindig több lehetőséget rejtenek magukban, mondom.

Nyolcvankilenc táján több irányba indulhattunk volna el mi is. A minőség jegyében más lapok szerzőire is vadászhattunk volna, azokra, akik akár húzóerőnek is számítottak volna, még akkor is, ha szerkesztőként az epigonok útját jártuk volna.

Végül is a lokalitás fontos erőivel, meghatározó hagyományaival kapcsoltuk össze magunkat, s az így megnyíló kilátópontról néztünk körül a világban, illetve ehhez a körütekintéshez kerestünk szerzőket, mondom.

Szerzőink, nagyképp kifejezést használva, az irodalom elfogadta ezt az alapállást, s sokan kapcsolódtak ehhez az elképzeléshez.

Így alakult ki a szerzőgárdánk, lépésről lépésre haladva, úgy, hogy az alaptételek már az induláskor ott munkáltak bennünk, mondom.

Más történések kapcsán is a választásoknak ez a bonyolult rendszere működhet, így érvényesülnek, többszörös áttételeken, oda-vissza ható választásokon keresztül a meghatározottságok, és így mutatkozhatnak meg a lehetőségek is.

25.

Már akkor, nyolcvankilencben, de előtte is meglepett a szociográfia iránti érdeklődés, egyáltalán a szociográfia műfajának a visszaszorulása.

Nyolcvankilenc táján ezt még könnyen meg lehetett magyarázni a politika felértékelődésével, azzal, hogy akkor a politika uralkodóvá vált az életünkön, mondom. Akkor azt hittük, hogy ez ahhoz az időszakhoz kötődő jelenség, mégiscsak rendszerváltás van, gondoltuk magunkban, mikor uralkodjon rajtunk a politika, ha nem egy rendszerváltáskor, mondtuk magunkban, aztán rájöttünk, hogy a politika uralma alól sosem tudunk szabadulni, legalábbis addig nem, ameddig a politika nélküli polgári élet feltételei nem alakulnak ki, mondom.

A bulvár is háttérbe szorította a szociográfiát, egyes társadalmi jelenségeket a felszínen a bulvársajtó is tárgyalhatta, ez legalább hozott valami pénzt a szerzőnek, a társadalom pedig kielégíthette a maga híréhségét. A gyorsaság is számított, két-három hónapos átfutási idővel nem lehetett hozzászólni az akkor különösen gyorsan változó világ történéseihez.

Aztán eljött az idő, amikor már újra tudtunk örülni a világ lelassulásának.

A szociográfia iránti érdeklődés azonban akkor sem nőtt meg, amikor már örültünk a valamennyire lassabban mozgó világnak, amikor kiábrándultunk a politikából és megcsömörlöttünk a bulvártól. A társadalom mélytörténeseit közvetlenül bemutató, a társadalmi jelenségeket feltáró irodalmi látásmód eltűnt a magyar irodalomból, nyilvánvalóan azért, mert az iránta való érdeklődés is felszámolódott az időben. Nagyon kell figyelni arra, mondom, hogy a társadalmi jelenségekkel közvetlenül foglalkozó irodalom eltűnéséről beszélek. Ha nem figyelünk erre, akkor beleeshetünk az utóbbi évtizedek irodalmi vitáinak csapdájába, s az egyik oldalon a társadalom fölött lebegő, a társadalom jelenségeivel nem foglalkozó, a másik oldalon pedig a társadalom kérdéseit elemezni akaró, de háttérbe szorított irodalmiságról beszélünk.

Ennél nehezebben megérthető, de akár nehezebben is tárgyalható jelenségről van szó, mondom.

Nem a szándék az, ami mérlegre tétetik, hanem a szükséglet, mondom.

Nem a törekvés, hanem a hangvétel.

Az ironia, a játékoság, az áttételek keresése ellenére a nyolcvankilenc után született fontos munkák valósággra vonatkozathatóságát egyetlen pillanatra sem lehet megkérdőjelezni, az, aki ezt teszi, nem érti az irodalmat, mondom.

Mindezek ellenére a magam korábbi időszakokhoz kötődő iskolázottságával továbbra is érzem a valóságirodalom hiányát, mondom.

26.

Ha az irodalomban társadalmi jelenséget látok, nem tudok mást látni benne, lehet, hogy a világlátásom ebben a vonatkozásban is magán viseli a korábbi évtizedek hatását, akkor erre a jelenségre is társadalmi magyarázatot kell találnom, mondom. Ezerszer próbálkoztam a magyarázatok keresésével, s ezeregyedszer sem tudok mást mondani, mint azt, hogy a magyar társadalomban gyökeres változások történtek, a hagyományos értelemben vett közösségi társadalom szétesése eltüntette a társadalom, az irodalom és a politika kapcsolódására alapozó, az irodalom felnövészett szerepét még őrző, azt szinte politikai erőként használó irodalmiságot, benne a szociográfiát.

Ha jól megfigyeljük, mondom, azontúl, hogy a szociográfia közösségi műfaj, s a maga irodalmiságán túl, közvetlenül hatni is akar, a magyar szociográfia mindig a magyar történelem reformszakaszaiban virágzott, kezdve a reformkortól, gondoljunk Kölcsey Ferencnek a szatmári adózó nép állapotáról írott munkájára, a huszadik század legelejének szociológiai törekvéseire, majd a huszadik század harmincas éveinek népi és nem népi, mondjuk városi szociográfiáira, ezt követően pedig a hatvanas-hetvenes évek szociográfiai mozgalmaira. A reformkorszakok és a szociográfia kapcsolódását akkor is tételezhetőnek gondolom, ha az említett reformkorszakok közül egynehány, itt leginkább a huszadik század harmincas éveire és a hatvanas-hetvenes évekre gondolok, nem tekinthető valódi reformidőszaknak, hiszen a politika család módon vett benne részt, ez azonban nem kérdőjelezi meg azt a tényt, hogy az említett időszakokban a társadalmat áthatotta a változások iránti igény, s azt sem, hogy az irodalom, a szociográfiai

irodalom nem csupán a társadalmi jelenségeket mutatta meg, hanem a társadalmi elképzeléseket is összefoglalta.

Nem akarok az egyes irodalmi jelenségek és a társadalom állapota között mechanikus kapcsolódási pontokat teremteni, de mégsem tudok ellenállni a kísértésnek, s azt mondom, hogy az irodalom közösségi értelmezésének, s benne a szociográfiának az eltűnése magáról a társadalomról is beszél, arról, hogy a közösségi célok felszámolódását követően az egyéni életstratégiák, érdekérvényesítési, boldogulási lehetőségek, ezzel együtt a nagy ütközések, létharcok időszaka következett be.

27.

Most kellene ismernem a közép-európai és a kelet-európai irodalmakat legalább azon a szinten, mint ahogyan a magyar irodalmat ismerem, mondom magamnak. Ha így ismerném ezeket az irodalmakat, akkor meg tudnám magyarázni, legalább magamnak, ahogy a magyarországi szociográfia háttérbe szorulását is megmagyaráztam magamnak, hogy a lengyel irodalomban, például a lengyel irodalomban a valóságirodalom miért virágzik. Andrzej Stasiuk például, aki nemcsak a pusztuló világokat írja le, de a peremvidégeket is, köztük a magyar-román határvidéket, mindenki másnál, így a magyar íróknál is jobban, vagy ott van Krzysztof Varga, aki a Turulpörkölt és a Mangalicacsárdás című könyveiben a mai Magyarország kapcsán számos társadalmi és politikai észrevételt rögzített, úgy, ahogy azt a magyar írók nem tették meg. Kilépvé a lengyel irodalomból, ott van Szeptelána Alekszijejics, aki a posztszovjet világ emlékezetét kutatja. S ott vannak még nyilván sokan, merthogy egy-egy jelenségnek udvara van, egy könyv mögött egy másik könyv rejtőzik, a neveket és példákat csak emlékezetből írtam. Kutatni kellene ezt is?, kérdezem. Isten mentsen tőle, a kutatás mindig felsorolásokban végződik, olvasni, olvasni kellene rengeteget, mondom.

A pusztulás és a peremlét leírása ott van a magyar irodalomban is, mondom, s Tar Sándor, Bodor Ádám munkáira gondolok, de nem rájuk gondolok akkor, amikor, mondjuk, Stasiuk és Varga munkáinak a párhuzamos változatait keresem a mai magyar irodalomban, hanem azokra gondolnék, akik a társadalmiságot közvetlenül, áttételek nélkül jelenítik meg a munkáikban.

Artur Domostawski könyvéhez hasonló sem létezik a magyar irodalomban, valójában apagyilkos könyv, leszámolás a Mesterrel, s magával a Kapuściński-jelenséggel. Erősen benne kellene élnünk a lengyel irodalomban ahhoz, hogy ezt a könyvet az igazságtartalma szerint értékelhessük, abból a táolatból, amelyikből én szemlélem ezt a könyvet, azt mondom, hogy nem az a baj, hogy Domostawski lerombolja a mítoszt, a mítoszok egyébként is eltűnnek az időben, ráadásul, de ez majdnem mindegy, én se szeretem őket, hanem az, hogy kiindulópontja szerint Kapuściński munkásságának szinte az egészét meg akarta kérdőjelezni, más kérdés, hogy ez egészében nem sikerült neki.

Domostawski számára az irodalom igazsága nem létezik, legtöbb esetben az irodalom sem létezik a számára, máskülönben az irodalmi műveken nem kérné számon a gondolkodót, ugyanakkor a szempontrendszer sem tisztázott, mert ha tisztázott lenne, akkor A császár kapcsán nem beszélne arról, hogy Kapuściński heteken át szenvedett, amíg megfogalmaz-

ta, nem tud a régi módon írni, s a „sültrealista” megállapításokat sem kérné számon az, aki leírja a következő sorokat: „A sorozat Egy kis Etiópia címmel jelenik meg, de mindenki érzi, hogy ez nem a messzi Afrikáról szól. Etiópia, Hailé Szelasszié császári udvara csak jelmez, metafora. Kapuściński sorozata univerzális történet mindenfajta hatalom torzulásairól, mindenféle udvari embereiről – a központi bizottsági elvtársakról, Gierekről, az abszurd lengyel valóságról is.”*

Ez egyébként teljes mértékben egybevág azzal, amit Kapuściński mondott akkor, amikor megkérdeztem tőle, miért Etiópiáról és miért nem Lengyelországról ír. Láthatjuk, a világ változásával változik a művek megítélése is.

Domostawski könyve végső soron azt mutatja meg, hogy Kapuściński óriási területet fedett le a huszadik század világából, vele kapcsolatban leginkább ezt kell megértenünk.

* Artur Domostawski: Háborúk és forradalmak költője, A legendás riporter – Kapuściński non-fiction, fordította: Hermann Péter, Poligráf, 2011, idézett rész: 191.

28.

Az irodalom igazsága és az élet igazsága is nehezebben ragadható meg, mint korábban, mondom.

A szociográfiái is, még a szociofotóé is, mondom, noha a fotó jóformán áttételek nélkül beszél a világról.

A felszínen megmutatkozó világ háttere lett bonyolultabb, mint korábban volt, mondom.

A szociofotó értelmezésének nehézségeire már évek óta őrzök magamban egy történetet, eddig még elmondani sem tudtam senkinek, most kísérletet teszek rá.

29.

Történt egyszer, még kettőezer-tíz előtt, egy havas, karácsony utáni napon, hogy Bahget Iskander barátom nekiindult a Kecskemét környéki tanyavilágnak. Izsák és Orgovány között, a főúttól távol észrevett egy idős nénit, aki szedett-vedett ruhában, lábát újságpapírba bugyolálva, nejlonzacskóba kötözve söpörte a havat, valójában reménytelenül, az általa kialakított keskeny út sehova nem vezetett, beleolvadt a végtelen hómezőbe.

Meggyötört, eltorzult kezéről, az ujjairól külön tanulmányt lehetett volna írni, mondom.

A képeket közöltük a Forrásban*, majd az újabb karácsony előtt elindultunk az izsáki-orgoványi határba, immáron ketten, ajándékcsomagot, téstát, narancsot, efféléket vittünk magunkkal, karácsonyra az idős néninek.

Nehezen találtunk rá, Iskander sem őrzött magában támpontokat, a Forrás-számot vettük elő, annak a segítségével kérdeztük a néniről azokat, akikkel találkoztunk, míg valaki megmutatta a tanyáját. Odamentünk, nem volt otthon, újra kérdezősködtünk, végül megtudtuk, hogy a néni lánya Orgoványban dolgozik, övé az egyik kocsmá. Odamentünk, mondta, édesanyja csak délután jön ki a tanyába, az állatokat megetetni, egyébként bent lakik a városi házában.

Négy órára visszamentünk a tanyához, a néni már ott volt, mutattuk neki a Forrásban megjelent képeket, egyből megkérdezte tőlünk, hogy miféle hasznunk származik nekünk abból, hogy egy öregasszonyról közlünk képeket. Az ajándékba hozott csomagot nem akarta elfogadni, elmondta, hogy van mindene, a városi házán a tetőt most újíttatta fel ötmillió forintért.

Egész életében dolgozott, a szőlőt most már a földön csúszva műveli, de ebben az évben is megművelte, mondta.

Végül mi is kaptunk tőle ajándékba tojást, csak így tudtuk átadni neki azt, amit mi vittünk ajándékba neki.

Az irodalomból örökölt társadalomképünkkel az egyedüllétet, az eltorzult keze- ket a szegénységgel azonosítottuk, Iskander kiváló szociofotóinak háttérébe a szegénységet állítottuk.

Az idős néni munkához kötött sorsa, a munkának való kiszolgáltatottsága megfelelt annak a képnek, amit a ránk öröklődött irodalom, de még a tapasztalataink alapján is kialakítottunk magunknak, de az anyagi, vagyoni helyzete nem.

* Forrás, 2010. október

30.

Nyolcvankilencben még előtte voltunk szinte mindennek abból, ami a mostani világunkat jellemzi.

Előtte voltunk annak, ami az elmúlt negyed évszázadban történt, s annak, ami ebben az időszakban alakult ki, mondom.

Ahhoz, hogy a társadalom életének egyetlen parányi szeletéről is hiteles kép rajzolódjon, a kép megalkotójának a fentebb jelzett jelenségek körüli törésvonalak fölött, ráadásul a saját világa fölött kellene elhelyezkednie.

Csoda-e, ha ez eddig szinte senkinek nem sikerült, kérdezem.

31.

Helyzetünket nehezítette, hogy a Forrás nem tartozott a kanonizált folyóiratok közé, mondom.

Az elmúlt ötven esztendő, ennyiben kell már számolnunk, irodalmi kanonizációs törekvései a magyar irodalom hetvenes évek végétől számítható megújulásához kötődnek, az időben ehhez a megújuláshoz kapcsolták az irodalomba belépő újabb nemzedékek újjító törekvéseit is. Ez történt az időben, mondom, a térben a jelzett megújuláshoz kapcsolódott az irodalomban meghatározóvá váló nyelvhasználat széles körű elterjedése, az irodalmiságnak az újabb elméleti törekvésekkel való összefűzése, a kritikai nyelv teoretikus jellegűvé válása, s nem utolsósorban, főképpen ezerkilencszáznyolcvankilenc után az újra megjelenő reklámtevékenységnek az irodalom területén való használata, illetve, szintén ehhez kötődően, a tömegkommunikációs eszközök felhasználása az irodalmi látásmódok érvényesítésére. Nyolcvankilenc után megjelentek az újabb(?) piáreszközök az irodalom területén is, emlékszem, mennyire meglepődtem, amikor láttam, hogy Závada Pál Jadviga párnája című regényét plakátokon hirdetik. Innentől látens

vagy az irodalmi világon belül terjedő szóbeszéd szintjén harc is kezdődött az egyes irányzatok között, akinek nem tellett plakátra, akinek a könyvét nem tették ki a kirakatba, akiről keveset beszéltek a rádióban, aki kevésbé élvezhette egy-egy irányzat vagy akár szekértábor, hangsúlyosabban pedig az alapítványok, díjosztók, kuratóriumok támogatását, az az elnyomatást emlegette.

Már az eddig leírtak is elegendőek lettek volna ahhoz, hogy az egyes időszakokban változatos intenzitással fellángoljon a kultúrharc, mondom, akkortól pedig, hogy a politikai mezőny felerősítette ezeket a szembenállásokat, az irodalom területén is megjelentek a hangsúlyozottan politikai jellegű ellentétek és harcok. Mostanra, kettőezer-tizenhat elején írom azt, amit írok, ezek az ellentétek feloldhatatlanná váltak, teret engedve számos kisszerű törekvésnek, s segítve az akár többször is hiteltelenné vált szerzők továbbélését.

Azt írtam, hogy a Forrás nem tartozott a kanonizált folyóiratok közé. Nem tartozott, mondom, mert nem vett részt a hetvenes évek megújuló irodalmiságában, éppen akkor kapcsolta magát erősen a szociográfiához, hazai világunk alapvető kisszerűségét jelzi, hogy a két törekvés, a megújulás és a valóságismeret iránti igény akár szembefordíthatóvá is válhatott egymással. Később, már jóval a rendszerváltás után kivontuk magunkat a szekértáborok küzdelméből, s magukból a szekértáborokból is, sokszor éreztem azt, hogy magunkban állunk, nincs kihez kapcsolódnunk.

Főképpen az irodalmi küzdelmek politikai harcokká válásának időszakában mutatkozott ez meg.

Talán azért érezhettem ezt így, mert korábban is magunkban álltunk. Nyolcvankilenc után, már közvetlenül nyolcvankilenc után is felvállaltuk a hagyományos közösségi, leszűkítve népinek nevezett irodalomból mindazt, amit az újabb időszakban is hitelesnek és folytathatónak tartottunk, s innét, ezekről az alapokról kiindulva kerestük a kapcsolatot az újabb törekvések képviselőivel. Az addigra kialakult, kanonizáltak számító lapokat nem akartuk utánozni, mondom, s a kanonizált szerzőket sem akartuk, de ha akartuk volna, akkor sem tudtuk volna elcsábítani, az irodalom nem így működik, ezt is tudtuk jól.

Köztes helyzetbe helyeztük magunkat, a nyolcvankilenc utáni nyitottságban működött is ez a rendszer, egészen addig, amíg az újabb bezárkózások nem történtek meg, mondom.

32.

A nyolcvankilenc után kialakult szerzőgárdánk főbb tagolódását könnyű áttekinteni, legalábbis akkor, ha a főbb irányokat tekintem, mondom. Mindenképpen számítottam a lap körül dolgozókra, így Buda Ferencre, Dobozi Eszterre, Pintér Lajosra, Szekér Endrére, s bár nem volt a szerkesztőség tagja, Orosz László tanár úrra. Irányjelzőként, a Forrás korábbi szerzőiként, akiktől az újabb időkben is állandóan kértünk kéziratot, írom le Kovács István, Kiss Benedek, Utassy József nevét. A nyolcvankilenc körüli szellemi útkeresés kapcsolt össze bennünket, máig, Sándor Ivánnal, Iván révén alakult ki a kapcsolatunk Balassa Péterrel,

Poszler Györggyel, Török Endrével. A Forráshoz korábban is kötődött Vekerdi László, a kilencvenes évek elejétől rendszeresen szerzőnk lett.

A Forrás számaait évekig Sándor Iván, Vekerdi László és Ryszard Kapuściński írásai határozták meg, mondom.

Magányos, csoportokhoz aligha kapcsolható szerzőként adott nekünk írást Baka István (ne kérj tőlem verset, keveset írok, de évente egy mindig a tiétek, mondta), Zelei Miklós, s talán mi közöltük a legtöbb tanulmányt Lengyel Andrástól, az egyik legfelkészültebb magyar filológustól-tudóstól.

Talán mi közöltük a legtöbb verset Kovács András Ferencről, mondom. András verseinek világszemlélete, nyelve közel áll hozzám, élő, friss, játékosan ironikus ez a nyelv, s ha kell, szükségesen komoly, merthogy a versben és az életben is vérre menő, komoly küzdelmek zajlanak, András erősen érzi ezeket a küzdelmeket.

33.

Nyitott, a másik emberre, mondandójára figyelő időszak volt az, mondom.

Az ember csak abba az irányba tud nyitott lenni, ahonnan maga is nyitottságot tapasztal, mondom.

Ellenkező esetben a nyitottsága nem tud lekötődni, sóvárgássá, lassan üres pózzá válik, mondom.

Akkor, bármelyik irányba is mozdultam, választ kaptam a kérdéseimre.

A lapokat, szerzőket megemelő rendszer működött, mert a szerzők nyitottak voltak.

Emlékszem, Nádas Péter levelezőlapon köszönte meg azt a számunkat, amelyiknek az élén Németh László, Illyés Gyula és Cs. Szabó László egy-egy írása szerepelt, írást kértem Kertész Imrétől, azonnal küldött, később, a Kertészeti Egyetemen megtartott írószövetségi közgyűlésen személyesen is találkoztunk, ekkor újabb írást küldött, amikor írtam róla, dedikált könyvvel köszönte meg, Mészöly Miklóssal külön öröm volt találkozni, Esterházy Péterrel, ha módunk nyílt rá, kiadósan beszélgettünk, Balassa Péterrel, most számoltam meg, a nyolcvankilencet követő időszakban hét írást közöltünk, Kovács András Ferencsel állandóan élő barátságot kötöttünk.

Balassa Péterben élt a különböző szellemi irányok összekapcsolására irányuló törekvés, ennek jegyében kereshette a kapcsolatot a Forrással is, időnként jelezte, hogy melyik írás volt számára fontos a lapban. Aztán más irányt vett az ország, és az ő életének története is. Korai halála előtt e-mailben köszönt el tőlem, ehhez hasonló mélységgel rázott meg, amikor 2014-ben, mostani munkahelyemen, a kerámiaüstüdió udvarán, a kemencesoron szembetaláltam magamat az ott elkészített síremlékével.

Megkésett, mégis hirtelen szembesülés volt ez a halálával.

(Folytatjuk)

Harkai Vass Éva

o. o. mint íróasztal és a tárgyak (ment-e elébb)

*még mindig az eszterlánc és a katipatika
kemény a/4-es fedelén írok
más és más időben
más és más verseket
csupa haszontalan dolgok
ami az életem
mert ment-e elébb nem is könyvek
hanem versek által a világ
mintha nem lenne elegendő
hogy egytől egyig mi lettünk mások
mások tükrében tükröződve
talán mégsem kicsinyesek
önzők és kisszerűek
nevetséges módon körbevizelve
s féltve magánterületecskéinket
amit nevezhetnék akár magánéletnek is
hogy a napról napra
körénk épített időben
nem mordulunk bele a telefonba
(a telefonkagylóba mondanám
ha lenne még) s fülünk mellett
nem engedjük el részleges
nagyothallást mímelve
a felénk irányuló mondatot
hogy nem zárkózunk be
és nem zárt be a bolt
csak igényesebben válogatunk
a polcokon
tudván hogy nem egy életre
s nem az örökkévalóságra
rendezkedünk be
de nem választunk
sem lejárt szavatosságú
sem gyorsan romlandó termékeket
s könnyű szívet szabadulunk meg
tárgyaktól amelyekkel már végképp
nem tudunk mihez kezdeni*

A folyónál

*A parton ketten állnak.
Szemközt a folyóval (arccal
a tengernek?) és a híddal,
háttal a fényképésznek, aki
megörökíti a látszatot.
A fénykép – mint minden fotográfia –
jótékonyan elfedi
a lefényképezhetetlen lényeket.
A félelemnek s a kifürkészhetetlennek
sem a homokban a parton, sem a képen nincs nyoma,
legfeljebb a férfi bátortalan karmozdulatában.
A nő minderről édeskeveset tudhat.
A fényképész jól távol tartotta magát a látványtól.
Egészen a strand sétányáig hátrált,
ne érje el a mozdulatlan némaság
s a hosszúra nyúlt vészjósló árnyék,
amit a két test vetett.
Nem tudni, borult-e vagy esteledett.
Olykor a látszat mögött felsejlik a lényeg.
Némely fényképek kíméletlenek.*

2016: Dance macabre Apokrif

In memoriam Bányai János, Gerold László
(Kertész I., E. P., Sz.-M. M., Réz Pál, Kocsis Z. stb.)

A holtaknak kijár a kegyelet –
de mit tegyünk, ha bennünk élnek,
ha továbbra is itt vannak velünk,
ha élökként, szavaikkal vesznek minket körül?

*B. J. és G. L. fönt kávéznak a mennyországban,
ahol Domi* édesanyja is, akit a fia a múltkor
(G. L. mesélte, van ennek jó néhány éve már)
mobiltelefonon hívott a PIM-ből,
járjon már közben az Úristennél,
beszélje meg vele, hogy földi vétkei ellenére
ne kelljen majd a pokol mélyére kerülnie.*

---

* Domonkos István

*Domi akkor épp irodalmi díjat kapott,
Svédországból utazott Pestre, hogy átvegye.
Ez most a javított kiadás
vagy sorstalanság inkább?, kérdezi B. J.,
miközben Kertész és E. P. békésen boroznak
egy felhőterazon.
Remek, mondja G. L., holnap bemutató.
Az egész univerzum legjava itt van.
A vége daktilus és spondeus, azaz adóniszi sor,
mint az én nevem metruma, mondja B. J.
Közben a mennyei hegyről Szegedy-Maszáék,
Réz Pál s az őslakos Balassa Péter
ereszkedik lassú, megfontolt léptekkel.
Sok munka után jó ez az ejtőzés, mondja Réz,
aki nevét és anyagát tekintve,
akár a szintén őslakos Vas István,
a versbeszélőnek távoli rokona.
De mi ez a hang? Távolról, újabb érkezőként
(hányan jönnek még ebben az évben?!
már el sem férünk egy fellegen!),
gyerekarcán felnőttes szemölcsessel s ősz hajával
Kocsis Z. alakja rajzolódik ki, amint könnyedén
tol maga előtt egy súlytalan zongorát.
Kiskarácsony, nagykarácsony.
A zsebében is hangszer, egy játékszongora,
vállán hosszú alpesi kürt (zenész barátom
szerint némelyik lehet akár 5 méteres is).
Ha zenében nem is, hosszú ősz haj
műfajában versenyezhetnének, véli E. P.
Rahmanyinov!, zengeti meg a húrokat Kocsis.
Égiek harmóniája, mondja halkán, szinte magának E. P.,
miközben SZ.-M. M. elégedetten bólogat.
Ez most hanyadik változat?
A javítottra gondolsz?, kérdezi B. J.
Zsiványok!, szólal meg G. L.
Amíg a függöny le nem gördül, csend legyen!
B. J., fújjad arrább azt a füstfelleget,
hadd láthassam, és halljam is innen
az égi páholyból a földi komédiát.*

Fried István

Egy költészet megalapozása

(Prešeren és a modernség antinómiái)

*Modrost, pravičnost, učenost device
Brez dot žal'vati videli sam samice*

(Slovo od mladosti)

*Igazságérzet, bölcsesség, műveltség:
Hozománytalan, satnya kis szüzcsekké¹*

Nincs könnyű dolga annak, aki a szlovén romantika reprezentánsának tartott France Prešeren indulását szembesíti az európai modernség² első fázisának gondolt romantikákkal. Részint azért, mivel az európai romantikák, nem pusztán a korai német meg angol, egy klasszicista-klasszikai felfogással, művészet- és költészet szemlélettel szemben létesítettek olyan irodalmat, amely elsősorban a klasszikától kívánt különbözni, még az antikvitást illető reflexiókban is (sőt, jelentékeny tekintetben: abban)³, viszont Prešeren nemigen vonhatta kétségbe a szlovén klasszicizmus korszerűségét, nem hadakozhatott a természetutánzásnak a XVIII. században általánosan elfogadott tézisével (ezt viszont már Goethe kétségbe vonta)⁴, mivel az a néhány szlovén költő, aki besorolható volna a klasszicizmusba, nem hozott létre olyan életművet, amelynek ellenében lett volna szükség a romantikus áttörésre. Nem utolsósorban azért, mert az európai romantikák támaszkodhattak arra az irodalmi nyelvre, amelynek elfogadtatásáért már nem kellett küzdeniök, az európai nyelvi standardhoz tartozás ugyan nem mentesítette őket egy korszerűbb irodalmi terminológia kikísérletezésének feladatától, de nem nekik kellett megteremteniök azt, ami ellen síkra szálltak. A műfaji innováció várt rájuk, nem pedig egy-egy műfaj bevezetése az anyanyelvi irodalomba. Téves volna azt hinni, hogy Prešeren jelentkezése, indulása előtt üres lett volna a szlovén irodalmi mező, az azonban nehezen állítható, hogy széles

1 A fejezet versidézetei az alábbi kötetekből származnak: Poezije Franceta Prešerna in dodatek njegovih pesnitev ter prevodov in prireditev ljudskih pesmi, zbral in uredil Anton Slodnjak. Ljubljana 1969, France Prešeren versei, vál, bev. Josip Vidmar. Budapest 1975. Az idézett versek részleteit Tandori Dezső fordításában közlöm. Az e kötetekből vett idézeteket a továbbiakban külön nem hivatkozom.

2 Az európai modernség kezdeteiről két különböző megfontolást fejt ki Hans Robert Jauss: *Literaturgeschichte als Provokation*. Frankfurt/Main ⁵1974. Előbb a *Querelle des Anciens et des Modernes*-ben jelöli (18), másutt a 18. sz. közepére, illetőleg végére teszi, ez utóbbi eszterendőkké lennének a korfordulók. Evvel ért egyet Silvio Vietta: *Die literarische Moderne. Eine problemgeschichtliche Darstellung der deutschsprachigen Literatur von Hölderlin bis Thomas Bernhard*. Stuttgart 1982, 16. (3. sz. lábjegyzet)

3 Friedrich Schlegel kritikai töredékeiben utal erre: *Theorie der Klassik*, hg. Wilhelm Vosskamp. Stuttgart 2009, 112.

4 Johann Wolfgang Goethe: *Einfache Nachahmung der Natur, Manier, Stil*, in *Theorie der Klassik...* 159–165.

körü hazai előzményekre, hagyományokra támaszkodhatott volna. Hiba volna elfelejteni, hogy egyáltalában nem jelződött volna igény hazai-nyelvi irodalmi olvasmányokra, de nemigen nevezhető meg átható társadalmi akarat egy differenciált irodalomra alapozódó (irodalmi) kultúrára.

S bár tényként lehet elkönyvelnünk, hogy Prešeren „zsengei”-ből egyetlen darab sem maradt fenn, és első publikációja, jellemző módon, egy szlovénül és párhuzamosan németül írt vers, huszonhét esztendő korában jelent meg⁵, maga Prešeren róttá le (utóbb) tiszteletét az elődként tisztelt Valentin Vodnik és Anton Linhart előtt, de a Vodnik emlékének szentelt vers valójában önnön lírájának motívumaiból építkezik, és mintha Vodnik emléke csupán ürügy volna a költői sors kizengetésére, távolról rokonulván a „Stirb und werde” Goethéjének *Üdvözölt vágy*⁶ című versével. Kiváltképpen problematikusnak bizonyulhat annak a paradoxonnak fölfejtése, miszerint az irodalomlétesítő szerepben látható Prešeren feladatul vállalja, hogy költészetével kiművelje, az európai standardhoz közelítse a szlovén nyelvet, illetéknéppen föl sem merül, hogy érvényesítsen a romantika esztétikájába nem beilleszthető *hasznossági* szempontokat, miközben legfölbbe epigrammáival hitelesíti egy didakszisba hajló megszólalás jogosultságát. További érdekességként fogható föl, hogy ennek a lírának első periódusában már teljes (költői) vértetében ismerhetjük meg Prešerent, mintha a hang- és helykeresés poézise azokban az immár örökre ismeretlené vált versekben rejtőzne, amelyeket megsemmisített. Ami azért feltűnő, mivel kortársai, Puskin, Mickiewicz, Vörösmarty pályájának kutatói számára rendelkezésükre áll a valódi indulás termése, az iskolás és a felvilágosodott klasszicizmus jegyében papírra vetett, nem jelentéktelen mennyiségű anyag. Míg Mickiewicz is, Puskin is próbálkozott egy voltaire-i hangvételű komikus eposszal, Vörösmarty vígjátékban tette nevetségessé a szerinte avulttá vált nyelvészeti-helyesírási polémiákat-nézeteket, teljesen fölösleges, mert meddő igyekezet találgatnunk, miféle hatások érheték Prešerent tanulóévei alatt. Nyilván ő is megismerkedett az iskolai munkaként írandó sententia- és pictura-típusú versírással, ezek nyomaát a magam részéről nem tudtam felfedezni a későbbi költészetben; noha első-sorban a Matija Čop közvetítette, illetőleg a saját olvasmányokból származó olasz és német nyelvű (vagy a német közvetítéssel hozzáférhető „mediterrán”) poézisra reagálás lenne Prešeren lírájának meghatározó forrása, csupán a schlegeli példaadásból vagy Petrarca, Tasso műveinek költői értelmezéséből nem kaphatunk kielégítő magyarázatot ennek a lírának alakulástörténetére, különösen ami az 1830-as évek végétől eredeztethető fordulatot illeti. Ugyanakkor az a kutatás, amely a modern európai irodalmat mind korábbi időszakból indítja, jószerivel a XVII. század végétől⁷ gondolja el, nemcsak a kronológiát tekintve nem számol a kelet-közép-európai irodalmakkal, hiszen a tengerparti horvát költészet, a lengyel, a horvát, magyar barokk megelőzi: viszont amennyiben a francia „régiek és modernek küzdelme” volna a modernség kiindulópontja, ezekben az években kevés kivételtől eltekintve, hiányosnak, kevésbé differenciálnak mondható Kelet-Közép-Európa irodalma, a XVIII. századi lengyel klasszicizmus későbbi fejlemény.⁸ Ilyen módon az „európai tudat válságá”-nak nemigen van hova begyűrűznie régióinkban, másfelől a

5 Facsimile-közlés: Anton Slodnjak: Prešernovo življenje. Ljubljana 1964, 37. A vers nem szerepel az 1. sz. jegyzetben idézett magyar kötetben.

6 Selige Sehnsucht. Goethe: Gedichte, ausgewählt: Herbert Greiner Mai, Hans-Joachim Kruse. Weimar 1963, 328.

7 Vö. 2. sz. jegyzet.

8 A lengyel romantika első vitái az 1810-es évekből származnak, az 1820-as évek elején Mickiewicznek kell küzdenie a varsói klasszicizmussal.

„művészeti korszak vége”⁹ semmiképpen nem vonatkoztatható irodalmainkra. Az 1820-as esztendőekben a lengyel és a magyar irodalomban ugyan nem az *Hermán*i csatája zajlott le, de megvalósult a romantikus irány győzelme. A lengyel és a magyar klasszicizmus különféleképpen értett, feldolgozandó (irodalomtörténeti) hagyomány lett. S bár Prešeren három fontos, az 1820-as esztendőik második feléből való versét (mely apró túlzással mintegy háromféle költői magatartást látszik megjeleníteni) akár a szlovén romantika irodalmi programjának foghatjuk föl, még korántsem egy tudatosuló „modernség” jegyében alakul, mivel a szlovén irodalomban nincsenek olyan értelemben „régiek”, mint valaha a franciában voltak, s e küzdelem így nem ismétlődhet meg, mint a németben, egészen szűk körben a magyarban. Mégsem volna elrugaskodott ötlet Prešeren költői jelentkezésében az európai modernségnek egy mindenekelőtt a szlovén irodalmat jellemző változatát látnunk. S erre részben szlovén befogadástörténete ad lehetőséget, de részben az a Schlegelektől idealkalmazott irodalmi gondolkodás is, melyet hazai kortársainak többsége teljes értetlenséggel fogadott. Nevezetesen az esztétikai és irodalmi autonómia gondolata¹⁰ és költői gyakorlata végighúzódik Prešeren költészetén, a lehető legkedvezőtlenebb körülmények között; egyként gondolhatunk mindenféle intézményes támogatás hiányára, aztán arra, hogy a tanító, a morális szempont mily mértékben volt ekkor még általánosnak mondható elvárás. Ehhez hozzágondolandó a kétnyelvűség okozta ambivalencia: az európai irodalmi gondolkodásban ekkor már kevesebb hely jutott a kétnyelvűségnek. (Bár August Wilhelm Schlegel a német mellett franciául is írt.) A korábbi évszázadokban két (költői) nyelv együttélése természetesnek számított, a kelet-közép-európai régióban nem pusztán a latinnyelvűség poézisében gyakorolták magukat a később nemzeti költőként elkönyvelt egyéniségek, hanem egyfelől a különféle életterületek igényeltek más nyelvi megszólalást, másfelől a vegyes lakosságú területek helyzete jelződött a különféle nyelvű költészetekben, nemegyszer más-más nyelvű közönséget megcélözva, harmadrészt a kétnyelvűség hagyományát erősítette a nem a nyelvi tényezővel megalapozódott nemzetfelfogás, amely inkább a területi elvet, a kormányzásban mutatkozó közönséget, a történelmi örökség azonosságát/hasonlóságát vélte fontosabbnak az anyanyelvi különbségeknél. A XIX. század elejére már régióinkban is fokozatosan került előtérbe nem pusztán a nemzetfogalom differenciálása, az összbirodalmi szempontok elé helyezése a regionálisnak, megtörtént annak előbb felfedezése, majd tudatosulása, hogy a nyelv azonossága szorosabb kötelék az amúgy is szétartó egyéb hagyományokénál. S bár a (szlovén) társadalmi életben a többnyelvűség még a XX. században sem elhanyagolható tényező, az irodalomban fölerősödik a törekvés az egynyelvűségre, a nemzeti irodalom létrehozására, s ennek vagyunk tanúi a nyelvi mozgalmakban. Az egységes helyesírás, nyelvtan, az anyanyelv szabályait, lehetőségeit figyelembe vevő, a prozódia körül kialakult, és nemegyszer szerfölött hevesen folytatott viták még akkor is a nemzetiség ügyét szolgálják, ha a legjelentősebb magyar grammatikusok latinul is, németül is harcolnak egymással, Dobrovský műveit főleg németül írta, Kopitar levelezése vegyesnyelvűségével tűnik ki, Prešeren szintén résztvevője nyelvi, helyesírási, grammatikai vitának, a szlovén nyelv ügyének elkötelezett harcostársa, Matija Čop mellett, a kétnyelvűség azonban az ő költészetében egyszerre segítő és gátló

9 Hans Robert Jauss: Das Ende der Kunstperiode—Aspekte der literarischen Revolution bei Heine, Hugo und Stendhal, in: i. m., 107–143.

10 Irodalmi-esztétikai autonómia és történetiség összefüggéseiről és arról, hogy a romantika szelleme mennyire tartozik a felvilágosodás vonulatához, Gadamer egy 1966-os előadása alapján Vietta: i. m., 44. Eszerint ez negatív módon abban a termékeny (produktív) kritikában mutatkozik, melyet a romantika egy megmerevedett, skolasztikus-száraz racionalizmuson gyakorolt, pozitív módon a modern (Moderna) egyik legnagyobb eredményében, a történeti gondolkodás új kinyerésében. E szempont bevezetése a szlovén „Abécé-háború” árnyaltabb megítéléséhez járulhat hozzá.

tényező, ugyanakkor mégsem szólhatunk kényszerről, mely eltértené a szlovén poétát költői nyelvművelésétől. S itt nem pusztán az jelölhető meg okul, hogy a szlovén nyelvterület városai kétnyelvűek, német a kispolgárság, a levelezés, a hivatali ügyintézés, a színház stb. nyelve. Ugyanis az irodalom nyelve akkor német, ha egy megteremtendő műfaj megalapozása a cél, a német nyelvű bevezetés egy műfajba előkészületül, mintául szolgál(hat) (nem feltétlenül szolgál) a szlovén nyelvű változat számára. Prešeren a legnehezebb utat választotta: viszonylag keveset fordított¹¹, így nem fordításokkal kísérletezte ki az anyanyelvű megszólalás lehetőségét, legfeljebb Bürger-átültetésével. Nem állíthatunk föl olyan kronológiát sem, miszerint előbb németül próbálta volna ki a szonettet vagy az epigrammát, hogy aztán tapasztalatait anyanyelvén hasznosítsa. Hogy első megjelent verse kétnyelvű, ennek a megjelenés helye a leginkább valószínű magyarázata. Nevezetesen német nyelvű sajtótermékben látott napvilágot, lehetővé téve ljubljanaiaknak, laibachiaknak egyaránt a vers értését. A nehéz feladat abban mutatkozott, hogy romantikájának elméleti igazolása németül volt olvasható, lett légyen szó az említett irodalmi autonómiáról, az irodalom emancipációjáról, megszabadításáról attól, hogy bárkinek és bárminek „szolgálóleánya” legyen. Gyakorlati igazolását August Wilhelm és Friedrich Schlegelnél lelte meg, akár a szonettéről, akár a terzináról, akár a stanzáról, annak szabályairól (megszerkesztés, rímelés) gondolkodott. Mármost a hivatkozott példák a világirodalom olasz és spanyol nagyjai, igaz, August Wilhelm Schlegel fordításai kiváló illusztrációi voltak elméleti fejtegetéseinek (persze nemcsak azok). A probléma abban mutatkozott, hogy az olasz, spanyol, portugál versekből elvont műfaji kritériumokat, megszólalási módokat olyan nyelven kellett prezentálni, amelynek erre való alkalmassága még nem bizonyosodott be. Igaz, már Prešeren előtt írtak szlovénül szonettet, de költőnk inkább Petrarcat forgatta. Bármekkora akadályok maradtak, a legnehezebb volt a legjárhatóbb út.

Ami az irodalom autonómiáját illeti, a külső körülmények ellene beszéltek. S felrúgva a kronológiát, kitérőképpen keríték sort arra, hogy Prešeren úgynevezett alkalmi verseiről megemlékezzen. Éppen az egységesülő irodalomban vitás ennek a nehezen meghatározható műfajnak a státusa. Korábbi korszakokban, midőn mecénásoktól függött egy irodalmi mű sorsa, szinte magától értetődő, hogy a költészet olykor elsődlegesen reprezentatív funkciója jelentékeny volt, a mecénás családi ünnepeihez, gyászához stb. igényelte a támogatott költő verses hozzájárulását.¹² Más kérdés, hogy disszertációk elé is készültek versek, diáktársaktól, a vidám társas együttlétek, társadalmi ünnepek alkalmi versek után kívánkoztak. Ennyi ezúttal talán elegendő ahhoz, hogy a följebb felsorolt esetekre készült, különféle hangnemű versekről szólva, amikor éppen a költőnek, a művészetek önállósulása, kiszabadulása a sokszor terhesnek bizonyuló mecénási kötelékektől a cél, megkockáztassuk, az ilyen alkalmatosságra írt versek (noha Goethe is írt efféléket) gyanúba keveredtek, és ha diákok között, a baráti együttesekben továbbra is felhangzottak, a költő igyekezett megszabadulni az efféle kötelmekről (ha anyagilag megtehetette), s az általa elfogadott költészettanban legfeljebb alantas helyet biztosított. Ezzel nincs ellentétben, hogy a nemzet, a környezet jeles személyiségeiről epigrammát szerezni, őket ódában

11 Bürger Lenoréja mellett töredékben maradt Byron Parisinája, Mickiewiczről egy szonettet s a Konrad Wallenrodból egy rövid részletet fordított Prešeren németre, valamint Emil Kroytko két versét, szlovénre Theodor Körnertől és Anastasius Grüntől egy-egy darabot. Több saját versét ültette át németre.

12 Wulf Segebrecht: Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik. Stuttgart 1977. A *Gelegenheit*: alkalom a goethei önrételmezés egyik kulcsszava, verseinek egy részét, írja 1820-ban, olyan alkalmak születték, melyek valamely tárgy közvetlen szemlélésékor ragadták meg, ám a költő előtt egy általános, benső, magasabb lebegett. Goethes Werke Bd. I. Gedichte und Epen, textkritisch durchgesehen, kommentiert: Erich Trunz. München ¹⁴1989, 393, 414.

köszönteni, episztolával megszólítani továbbra is időszerűnek, korszerűnek gondolt és szívesen végzett költői tevékenységként volt jelen a romantikában – és még azután is. Prešeren nem túlságosan hosszúra szabott élete folyamán szonettben és más módon rákényszerült, hogy jeles és kevésbé jeles személyiségeket különféle alkalmakkor köszöntőn, sírfeliratok készítésére vállalkozzon, az azonban nem mellékes, hogy ezek jó része német nyelvű.¹³ Mindazonáltal fölösleges volna költőnket mentegetni azzal, hogy versgyakorlatként ekkor is színvonalas poézist művelt. Inkább arra utalnék, hogy miközben a költői magatartás, a költészet önértelmező gesztusait szervezi versebe Prešeren, a kisvárosi társas szokásnak kénytelen engedni, demonstrálván, miféle akadályokba ütközik a „költőileg lakozás”. Tágabb értelemben vett alkalmi költészetében pályájának társai, szerelmei, városi nevezetességei jelennek meg; rajtuk, e tagadhatatlanul megbízható mesterségbeli tudással készült verseken keresztül azonban némi bepillantást nyerhetünk abba a „közeg”-be, amelyben nem vagy kevésbé visszhangoztak a szonettek, a terzinák, a gázelek; inkább némi gyanút kelthettek szokatlanságuk miatt, amennyiben a szűkebb baráti-munkatársi körön túl bárki figyelmet szentelt nekik. Fölvillantható az olvasói közösségbe szerveződés igénye és élménye. A negatív befogadás, a valami másnak tudomásul nem, vagy alig vétele egyfelől nem akadályozta a közeget egyébként pontosan ismerő poétát, hogy ne alkosson szemrehányó-ostorozó verseket, akár németül, hogy minél többen értsék, másfelől ezekben a versekben ne építse meg önmagát, a „modern” költőt, aki egyáltalában nem szakít a hagyományokkal, éppen ellenkezőleg, újratermíti ezeket a hagyományokat, szuverén válogatással, tudatos értelmezői stratégiával. Ezen a téren mintha Friedrich Schlegel aforizmájához igazodna: ki-ki föllelte a régiekben, amire szüksége volt, vagy amire kíváncskozott, a legfőképpen önmagát.¹⁴ Hozzátevé, ismét Friedrich Schlegelre hivatkozva, hogy a modern költészet, amely következetesen ellentmond a tiszta szabályoknak (s ezt érthetjük úgy is, hogy a poézis normatív felfogásának, a genera dicendi elvének), eltér az objektivitás követelményétől, ideálja az érdekes (vagy érdeklődést keltő), azaz a szubjektív esztétikai erő.¹⁵ Friedrich Schlegel egyik kritikai töredéke szerint, a régieknél a teljes költészet befejezett, tökéletes szókinccsel, szótárral, ábécével rendelkezik, az újaknál a keletkezőben lévő szellem sejtethető meg.¹⁶ Erre gondolva, aligha marasztalható el egészen a nyelvészeti beállítottságú és az előző korszak irodalomfelfogásában megrekedő, a hivatalosságot képviselő Kopitar, aki értetlenül fogadta Prešeren versküldeményét, és még Lenore-fordításának újszerűségét is kárhoztatta, valójában veszedelmes tendenciát fedezett föl Prešeren verseit olvasva, nem pusztán a gondolkodásbeli eltéréseket, hanem a kifejezetten költői (fordításbeli) különbözőségeket is elutasítva. Ugyanakkor Prešeren a német kora romantika első évtizedeinek történeti és romantizáló kijelentéseinek nyomában természetszerűleg a régiekkel szemben az újakhoz kívánt tartozni, és ezt verseivel demonstrálta. S bár Kopitar esetleges elismerése, segítése bizonynyal zárt kapukat nyitott volna meg előtte, egzisztenciális támogatása kedvezőbb lehetőségekkel kecsegtette volna, inkább Matija Čop barátságát választotta, amelynek révén mélyebb bepillantást kaphatott a kortárs európai irodalmi irányzatokba, részint sürgette egy olyan új irodalom tervezését, amely az irodalmi terminológiát illetően roko-

13 Az 1. sz. jegyzetben im. Različne poezije (Különféle versek) címen adja közre a sírfeliratokat (köztük Čopét és Linhartét), az egyéb feliratokat. A Janez Hradeckyt köszöntő német versen kívül szlovén terzinákat is kap. Másutt egy német szonett ironizáló effektusaihoz az akrosztikon járul hozzá (An Pauschek und Stelzich), a Sláve-Save rímpár Izmail Sreznevskijt köszönti egy feliratos versben.

14 Theorie der Klassik... 113.

15 Uo., 366: Über das Studium der griechischen Poesie.

16 Uo., 112.

nul a Čop feltárta tendenciákkal (melynek képviselői között a weimari klasszika nagyjai éppen megtalálhatók, mint az olasz, a spanyol, a portugál költői múlt újjáértékelt költői, valamint – a szláv világ reprezentánsai közül elsősorban – Mickiewicz, aki a modern lengyel irodalmi gondolkodást alapozta meg, teljesítette ki az 1820-as években, az 1830-as évek első felében). Mármost visszatérve korábban fölvetett problémámhoz: az alkalmi költészet nemcsak alkotója révén szervesül az új szlovén lírába, hanem inkább azért, mivel ebben a műfajban is megvalósítja Prešeren a váltást, többnyire képes itt is, ebben a személyhez és alkalomhoz igen szorosan kötött megszólalásban, kiemelni a verset a puszta alkalmyszerűségéből, lehetőséget adni arra, hogy *eseményként* legyen olvasható. Még ezt a fajta lírát is olykor-olykor áthatja mindaz, ami a schlegeli programból átemelődött a szlovén romantika költészetesztétikájába, az összművészeti alkotásra törekvés; ebben az esetben a társadalmi események ünnepies prózája és a költészet művészetté váló mestersége keveredik. A schlegeli igény és „jövendölés” szerint egymásba olvad, költészté avatódik az élet és a társadalom, a „Witz” (wit, esprit) poétizálódik, a humor átleskésül, a művészeti formák a művelődés jeles anyagainak alakzataival töltődnek föl.¹⁷ A szerzők pedig arra törekednek, hogy (mint egykor az eposz) a körülöttünk lévő világ tükrét, koruk képét adják. Amelytől nem választható el az önkép felrajzolása, e kor, világ önreflexív (re)konstruálása sem. Ne tévesszen meg, hogy a „regényes” (romantisch, „romántos”) korszak vezető műfaját a regény (Roman) jelöltetik meg. Nemcsak August Wilhelm Schlegel igyekezett költőként is elismertetni magát, a lényeg a világ romantizálása¹⁸, a cél az egyetemes költészet (Universalpoesie) megvalósítása, a költészet és az élet ellentétének feloldása, és ennek egyik módja az, hogy a szerző „szelleme” tökéletesen fejeződjék ki. A leírtakkal nincsen ellentétben, hogy Prešerennek ez hétköznapijában nem sikerül(hetett). Annál inkább viharos gyorsasággal kibontakozó lírájában és verses epikájában, amelyben a hiány, a teljességhez el nem érhető érzékeltetése igen fontos szerephez jut. Az a fajta, a romantizálódás révén megvalósuló, utópikus vonásokkal rendelkező költőiség, a költészet költészete, amelynek schlegeli megneveződése¹⁹ költői formához jut Prešerennél, nála mindenekelőtt a (szlovén) költői nyelv megtervezésében, megterveződésében, a differenciálatlan irodalmi rendszer differenciálásában, az európai irányzatokkal való párbeszéd során lesz modern szlovén irodalom. Olyanná, amely nem csupán a hazai, megszokásokkal jellemezhető, irodalomtörténet új, teljes értékű fejezetét, egy (újra)kezdés igazolódását alkotja meg, hanem éppen azért, hogy szlovén nyelvi-költői lehetőségeket szembesít „antik”-kal és „modern”-nel, modernné olvasott reneszánsz és barokk költőkkel, az európai romantika egy jelentékeny változatát produkálja. Amivel Prešeren „betört” a szlovén irodalomba (persze nem tudhatjuk, kizárólag önnön jó felismerésének köszönhető-e jelentkezésének ez a módja, vagy inkább Matija Čop tanácsainak), tüstént többféle és rétegzett ajánlatot tartalmazott, méghozzá olyan megszólalásra, amely a hazai irodalomból eladdig hiányzott, és amely – mint volt róla szó – poétikai programként is elfogadhatónak bizonyult. Nemcsak a műfaji változatosság, a dalszerűség, az elégia és a ballada próbája mutatható föl, hanem az önértelmezés igen merész kísérlete is, hiszen elsősorban a kiváltképpen erős „antik” és „modern” hagyományokkal rendelkező elégiában tematizálódik a (költői) személyiség önleírhatóságának és önértésének viszonya a világhoz mint közeghez. Másképpen szólva: a személyiség megélésének fenyegetettsége, s mindez egy Napóleont követő korszak időkeretében, a század gyermekének

17 Theorie der Romantik, hg. Herbert Uerlings. Stuttgart 2000, 79–80.

18 Novalis: Die Welt muss romantisiert werden, uo., 51–52.

19 Uo., 81: „zugleich Poesie und Poesie der Poesie”, Pindaros mellett a görögök lírai töredékeit, a régiek elégiáját, az újak közül Goethéit említi.

kevésbé vallomásszerű előadásában. S az a tény, hogy három vers – három műfaj, három-fajta verselés, háromféle környezet/táj megjelenítés, nyilván háromféle történet, ennek a költészetnek eleve roppant kiterjedését, sokhúrúságát, az eufónia változatosságát jelzi. Az elsőről, amelyről szól lesz, már írtam, kétnyelvű, gyorsan hozzáteszem, egymástól nem független (kéthasábosan közölte az *Illyrisches Blatt*), mégis önálló versnek mondható, a német változatban becsempésződött egy mára kevésbé érzékelhető személyesség, s ez a szlovén változathoz hiányzik. Az ötszakaszos, *Dekletom – An die Mädchen* című vers címzettjét a kutatás földelítette, Zalika Dolenc, egy kocsmáros szép leánya. A szlovén szöveg a bibliai képpel nyit: a pusztában manna hullott Izrael gyermekeinek. A német szöveg ennél valamivel játékosabb: „*Manna gab Gott in den weiten / Öden Wüsten Jacobs Sprossen*”, ahol is a vers címzettjének apja, *Jakob* nevén neveződik.²⁰ Ugyanakkor megmaradunk az ótestamentumi képnél, hiszen a pátriárka, Jákob utódai valóban hosszú, 40 éves pusztai bujdosásuk egyik epizódjában Istentől mannat kaptak eledelül. A versnek mind az öt szakaszában a ki nem használt lehetőségről van szó, megadatik a megvalósítás esélye, amelylyel nem élnek. Az allegorizálás a rokokó kert-poézisét idézi, a „képes beszéd”-ben a megfelelő idővel élni nem tudás példázódik, amely nagyon könnyen fordítható le a szerelmes szót meghallani nem akaró, a szerelmet mulasztó leány elutasító magatartására. Így kettős a vonalvezetés, az előtérben a természetről való beszéd a közeli tér és az egykorú idő keretébe helyezve, hogy aztán a természeti jelenség két versszaka értelmezéséhez jusson, a beszélő mintegy fölfejt az ótestamentumi példázat és a természet összefüggéseit, amelyet a *dekleta*-ra, a Mädchenre vonatkoztat. Hogy aztán zárásul a beszélő a jövőre figyelmeztessen, a leány elutasító magatartásának következményére utalva. A beszélő, ha úgy tetszik, a lírai én nem bukkan elő a versben, mintegy személytelen az elbeszélő, inkább kommentál, érvel, majd magyaráz, mint „udvarol”, úgy kér meghallgatást, úgy közelít a leányhoz, hogy a „*carpe diem*” (élvezd a mát) körébe igyekszik vonni. A jelen és a jövő szembeállításakor a szükségyszerűen bekövetkező hervadás, elmúlás, a szép elvesztésének „rém”-képét felvillantó intés a versszakok során változatos formában jelenik meg, a lehetőségek elmulasztása a kérdés-felelet vitájára tagolja az egyes versszakokat, hogy aztán az utolsó versszak csattanóul szolgáljon, megnevezze, amit eddig inkább körülírással rejtett el. Jóllehet a vers címe eleve jelöli, kihez szól a vers, kinek a megszólítása, meggyőzése a vers tétje, a messziről indítás más képzetet sugall, általánosabbat (a német szöveg játékában egyszerre általános és személyes), évezredes örökség továbbmondását ígéri, s ezt az ígéretet váltja be a vers beszélője, maradéktalanul. Semmiféle „dráma” nem zajlik, a mában élésre figyelmeztetés képisége adja a vers gerincét, a szlovén szöveg zeneileg is kiemeli a rejtettséget meg az összeolvathatóságot. Az egymásra rímelő, összecsengő szavak természet és idő, virágzás/ifjúság és hullás párhuzamosságát húzzák alá (*cveto – leto – lepo*; a sorvégi rímben: *mlade – odpade*)²¹, s itt már előlegeződik Prešeren költészetének eufonikus jellegzetessége: mint képes a gondolatmeneten túl a vers „belső” tényezőivel elmélyíteni azt, amit később sokkal inkább sejtet, mint kimond (itt ki is mondja). A versnek látszólag nincsenek jelentékeny távlati: a kisvárosi kertés házat vázolja föl illusztrációként, csak az utolsó versszakból olvasható ki: az időbe vetül ki a leányka magatartása, s az idő bosszulja meg fölös tartózkodását. Az megint csak találgatásra adhat okot,

20 Slodnjak: i. m., 23., 28–29. Zalika M. Languš festette biedermeier-portréjának közlése. Slodnjak a Povodni mošt is a Zalika-szerelmek körébe sorolja, uo. A versek elemzésekor eltekintek a szövegváltozatok bemutatásától, s nem érintek olyan verstani problémákat, amelyeket a szlovén kutatás már feltárt, kielégítő módon megoldott. A helyesírást tekintve az 1. sz. jegyzetben megnevezett kötethez igazodom.

21 A német szövegben a hasonló eljárás jelentéseltolódással jár: Blüthen—Blumen—Blätter, illetőleg a rímek: Blüthen—Wüthen szintén az ellentétet hangsúlyozzák.

hogy miért a német szöveg lebbenti föl egy pillanatra a fátylat a címzett kiléte felől, s azt is közvetetten, a versbe jól beépítve teszi, azért-e hogy kevesebben, azért-e, hogy többen ismerjenek rá a költő románcának címzettjére. A leány tartózkodó, a német szövegben megnevezve: spröd' und stolz (rátarti és gógös) magatartása majd a *Povodni mož* (A vízi ember) Uršikájára is jellemző lesz; Prešeren életében több ízben fog panaszkodni, hogy érzelmei nem hallgattattak meg. A *Dekletom* (A leánykához) egyelőre az életben jobban eligazodó ifjú verse, aki talán a leány természeti környezetét szövi a címzett köré, hogy példaszerű, a játékosságtól sem mentes beszédével megnyerje magának szíve hölgyét. Ronsard Heléna-sonettje, illetőleg Horatius Leuconoéhoz szóló intelme előzményként tartható számon, egyben annak erősítéséül, hogy már első közölt versével személyes érzelmi problémáját világirodalmi sorba állítja. Méghozzá másként fogalmaz, mint nagynevű (és számos nem nagynevű) elődje, a vers meglepő indítását talán a Jákob névvel való játék lehetősége ihlette, de a leányhoz illő környezet rajza akképp mond le az érzelm kinyilvánításának esetleges pátozszáról, hogy kép és értelmezés összefüggésével egy gondosan felépített vers születését mozdítsa elő.

A maga szépségétől elragadtatott leány különös története, az említett ballada, a *Povodni mož* (A vízi ember) egyszerre vezet el a hazai örökséghez, és kapcsol be, nem utolsósorban Bürger *Lenore* című balladájával, a tárgy- és motívumtörténet európai évszázadaiba. Ami a szlovén hagyományt illeti, a kutatás kimutatta a történet forrását, 1693-as a barokk kor neves alkotójának, szlovén nevén Janez Vajkard Valvasornak (1641–1693) *Die Ehre des Herzogtums Krain...* (A krajnai hercegség dicsősége) című helytörténeti, földrajzi, etnográfiai részletekben gazdag műve. Innen vette Prešeren a történetet, mely 1830-ban, a *Kranjska čbelica* (Krajnai méh) almanach első kötetében volt olvasható. A kutatás joggal emeli ki, hogy a Bürger-ballada fordításának²² közelében készült, részint tematikailag, részint az alakok megjelenítését illetőleg. Ugyanakkor a folyónak, a víznek (mint őselemnek), a mindent elnyelő, magába fogadó rejtélyes (evilági?) színhelynek versbe szervezése tágabb világirodalmi horizontokat nyit, említhetnők a sellőtárgyat, mely a romantikának kedvelt történetétől szolgált, Mickiewicz, Puskin idevonatkozatható művére célok, de idesorolhatnók Goethe *Der Fischerjät*²³, mely ismétléseivel, a verssorok tagolásával sugallta a realitáson túli elem belekomponálódását. Prešerennek Valvasor műve feltehetőleg sokat forgatott olvasmánya volt, olyan múltmegjelenítéssel találkozott, amely a szájhagyományból átémelt történetet Krajna földrajzának pontosságra törekvő leírásával párosította, a hiedelmet, a képzeletbelit a falusi élet szerves részeként fogta föl. Prešeren nem elsősorban a népköltési anyag feldolgozásának szánta balladáját, inkább a balladának mint lírai és epikus szólást vegyítő műfajnak meghonosítása céljából, s ezt nem kevésbé alapozta meg a *Lenore*-fordítás tapasztalata, az evilági és földöntúli jelenségek szembeállításának poétizálása. Itt jegyzem meg, hogy Prešeren enyhítette Bürger *Lenoréjának* vallási-morális kicsengését, saját balladájában pedig mellőzi az etikai tanulság levonását. A góg és büntetése históriájaképpen is olvasható persze a ballada, a környezetét, a társakat tagadó Uršikát chtonikus erő ragadja el, a bűnbánatnak azonban nyoma sincs a versben, fontosabb a démoni elem tombolása, melybe bevonódnak az őselemek:

22 A fordítás elemzése: Klaus D. Olof: Bürger's Lenore in der Übersetzung France Prešeren's. In *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulture (...)*, uredil Boris Paternu. Ljubljana 1981, 241–255.

23 Goethe: i. m., 120. Herder *Volkslieder* gyűjteményének két kötete mellett Mickiewicz sellőtörténete is számba veendő.

*„Ne boj se, ti Urš'ka, le hitro mi stopi,
ne boj se,” ji reče, „ne boj se gromenja.
ne boj se potokov ti mojih šumenja,
ne boj se vetrov mi prijaznih vršenja;
le urno, le urno obrni peté,
le urno, le urno, ker pozno je že!”*

*„Szép Urši”, a táncos szól, „szaporázd csak,
szép Urši, ne félj, ha egem tüze tombol,
szép Urši, ne félj, kedves viharom szól,
szép Urši, ne félj, zúgó patakomtól,
szaporázd csak a táncot szüntelenül,
szaporázd, fut a nap, nézd, messze repül!”*

Feltehetőleg ez Prešeren első verse, amelyben elszabadul a nyelv, a hangutánzásnak és a hangulatfestésnek szinte végtelen lehetőségei nyílnak meg, a történet nem válik lényegtelenné, de a történet fölé magasodik a gúzsba nem köthető elemek önállósulásának auditivitása. Az ismétlések ráolvasásszerűvé lesznek, az ismeretlenből érkező és az ismeretlenbe tűnő ifjú (vagy az a chthonikus erő, amely a daliás ifjú alakját vette magára) mintha a haragra gyúlt természet követe volna, előbb égzengést támaszt, majd az égzengést visszhangozza följebb idézett beszédével. A versszaknyi idézettel igazolódva gondolom, hogy Prešeren a balladának Bürger kezdeményezte változatába szervezte a Valvasornál olvasottakat, ekként, közvetve, a tárgy régiségét, s mert tudományosként számon tartott följegyzés kezeskedett ismertségéről, legalábbis epikai hitelét biztosította. Olyan liriko-epikát vezetett be a szlovén irodalomba, amely a műköltészetté emelt – átstrukturált népköltésre utalhatott, mint nem oly távoli, ám megnemesítésre szoruló forrásra. Ha a népköltészet (általában) egy nép korai, „gyermek”-korában foglalja össze az erre a korszakra jellemző, a népegyéniséget jórészt meghatározó jellemvonásokat, akkor a modern költészet önmagához „emeli”; az ifjú- vagy az érettebb korba lépő nép/nemzet önazonosságát már nem lehet egy szükségszerűen könnyen áttekinthető, áttetsző és egyszerű (valójában: leegyszerűsített) módon irodalommal alkotni. A modern költő igyekszik átlátni és megnevezni világa, kora összetettségét, és ehhez keresi a megfelelő műfajt és a megfelelő „eljárás”-t. Ennek az összetettségnek jelződése az előadásbeli perspektíva megkétszereződése, megtöbbszöröződése, a költemény szereplőinek bonyolultabb lélekrajza, másképpen szólva: meghatározhatatlansága, amely nem felel meg a kétosztatú szerep-kijelölésnek. Az elbeszélői állásfoglalás ingatagsága, az elbeszélői elkötelezetlenség az, amely ennek okából az olvasói aktivitást igényli. A *Povodni mož* látszólag egyszerű vonalvezetésében az „érdekes” történet mellé vagy elé kerül a címszereplő kiismerhetetlensége (hiszen nem tudható, honnan bukkan elő, merre és hogyan távozik, kinek, minek a küldöttje, a gőg megbüntetője-e, netán démonikus-chthonikus erő-e?). Miként Uršika személyiségében is ott a rejtély; gőgje, elutasító magatartása, némi túlzással kacérsága „bűnös” életfelfogásából fakad-e, vagy a szépségével, öntudatával a közösségből kiváló nem talált-e egyéniségéhez méltó társat, és nem kíván a szokásos, a leányok számára kijelölt úton járni. Az elvágyódás, a valami másra törekvés, a saját sors megélése éppen úgy magyarázhatja Uršika szokatlannak tetsző magatartását, mint (a népköltészeti eredet vagy a barokk örökség talán ilyen irányba térítené az előadást) az adottságaival, szépségével visszaelő, ezért a közösség íratlan szabályaival dacoló leány története, akiért egy nem evilági személy érkezik megbüntetendő. Az első versszakban arulkodó jel Uršika jellemzésére, hogy kozmoszba kivetülőlő képhez hasonló megjelenése:

„*Ko najbolj iz zvezd je danica svetla*”; a magyar fordításban a lényeggel nem ellenkezően, de némi túlzással: „*Esthajnali csillag az égi teren*”; a csillaghoz hasonló Uršika ekképp a legszebb a lányok között: „*najlepša iz deklic je Urš'ka bilà*”, így hagyta homályra a többiekét. Az első versszak már árulkodik az elbeszélő zavaráról, előbb lepse (szebb), utóbb najlepša (legszebb), királynő (kraljica) – a nézőpont megoszlik az elbeszélő és a falusi-városi (hiszen a régi Ljubljana a történet színhelye) vetélytársnők/lányok között. S amikor a cselekmény megkezdődik, az elbeszélő Ljubljanának fontos terére vezet, ahol az ünnepély megrendeződhet, Na Starem (...) /trgu (az Ó térre); s az Ó tér, mint rendezvények helye, vasárnap (v nadeljo), a hársfa, a hétköznapokat megszakító, kivételes alkalom, amely ismétlődése ellenére az életnek kitüntetett ideje. A színhely és az időpont eltérése az egyébként megszokott hétköznapiságtól eleve rendkívüli eseményt jelez, mintegy előre-
vetíti a bekövetkezőt, jóllehet ekkor még semmi sem ígéri a váratlan fordulatot, amely azonban hamarosan bekövetkezik. Ismét ki kell tágulnia térnek-időnek, estébe hajlik az óra, mikor egy remélt(?), nem képzelt(?) ifjú megjelenik, aki daliás voltával és szavával egyként képes arra, hogy az ezúttal tartózkodó Uršikát táncba vigye. Egyelőre megmarad földi téren, csupán Ljubljana Ó teréről röpti tova Uršika hírért: „*kjer Donava bistri pridruži se Savi / od tvoje lepote zaslišal sem davi*” (Hol a gyors vizű Száva élér a Dunába, / hajnalban a szépség híre járta). Szinte a semmiből (a légből? Fentről? Lentről?) előtűnő ifjú a távolságot idézi meg, s ezt a később hangsúlyossá váló őselem, a víz emlegetésével teszi, s ezzel folytatja, amit az elbeszélő megkezdett, inkább a költői beszéd utalásával (csillag) célzott meg, az ifjú kiszélesíti a történetek helyét, bevonja a messzibb vidéket, amelyen Uršika neve-híre él. Szavai folytatásaképpen pedig annak az ismétlés-„techniká”-nak eszközét hasznosítja, amely a varázslás, a mágia, szerényebben fogalmazva: a megigézés révén készíti Uršikát a táncra. S a legszebb lány, aki az ünnepségen, e kitüntetett napon megtagadta az ifjaktól a táncot, lemond az ellenállásról, készségesen enged felkérőjének. Szavaiból bukik ki, hogy várt valakit, nem azok közül választott, akikkel nap mint nap találkozik, valami különös után vágyott, amelyet hisz megérkezni: mielőtt lemegy a nap, járják hát el táncukat.

„*Nobene stopin'ce še nisem plesala
da čakala tebe sem, res je, ni šala;
zatorej le hitro mi roko podaj,
lej, sonce zahaja, jenjuje že raj!*” —

„*Csak vártalak egyre; ha hajnal: azóta
Nem járta a lábam, a lelkem a szóra!
Hát add a kezed sebesen, daliám,
Mert szűnik a tánc a nap alkonyatán!*”

Innen gyorsulnak föl a történetek, mintha az eddigiek csak előkészületek lettek volna; az ünnepeken látott táncoktól eltérően, elhagyják a megszokást, egy más dimenzióba kerülnek; az Uršika csodálta ifjú nem pusztán egyre merészebb ütemet diktál, hanem bevonja a leányt földöntúli köreibe. Ennek zenei aláfestésűl immár nem elegendő a ljubljanaiak megannyi hangszere, a természet szolgáltatja a zenét, az őselemek vadulnak meg, az ég, a lég, a víz tombolása közben folytatódik a tánc, alig hallik a földiek szava (az elbeszélő-e, a ljubljanaiaké-e?).

„*So brž pridrvili se črni oblaki,
zasliši na nebu se strašno gromenje,
zasliši vetrov so sovražne veršenje
zasliši potokov derečih šumenje,
prič'jocim pokoncu so vstali lasje,—
oh, Uršika zala, zdaj tebi gorje!*”

„*És támad a tájon iszonyteli zengés,
a város egén felhők raja torlik,
megzendül a menny, bakacsinja komorlik,
korbácsos a szél, patakok zaja porlik,
Borzadva sikognak a helybeliek,
Városszép Uršika, jaj ma neked!*”

Amit itt az elbeszélőtől hallunk, a hármastól, azt a következő versszakban az ifjú elismétli, lényegében ugyanabban a formában mondja ugyanazokat a szavakat (a szűk-széges nyelvtani eltéréssel), legfőképpen jelzőket cserél; amit az elbeszélő (vagy a tanúként szereplő helybeliek) megrettenve szemlélnék, az ifjú a maga világából valónak állítja; az elbeszélő arról szól, hogy Uršika tánca az ifjúval meghaladja a kedves helyszín, a falusi-városi ünnepély kereteit, az idill széttúzódik egy ismeretlen, félelmetes hatalom beavatkozásától. Az elbeszélő és a helybeliek a maguk „kisvilág”-ából szemlélik az elemek tombolását, mely tombolásban Uršika immár nem táncol, hanem táncra kényszerül. A tragikus(?) vég sejtethető, ám bizonyossá nem válik. Uršika ugyan szabadulna, hiába kéri „preljubi plesavec”-ét (a magyar fordításban: jó táncosom), a táncos nem enged, ígéző szavaival magával viszi a tágas terekbe a leányt. Hogy aztán mintegy odavetve említse meg, hogy kinek-minek a küldötte. Előbb azonban még a mondai emléket derengtetni föl, utóbb a már emlegetett földrajzi teret, hogy aztán a víziemberi „hon”-ra utalva ragadja el a lányt. Az ünnepélyen a társaktól a táncot megtagadó Uršikát immár semmi nem mentheti meg attól, hogy végigtáncolja a rá kirótt sorsot, a megszokott rend ellen lázadó vágyát szó szerint betölti az ismeretlen (az alsó világból való?) instancia, anélkül, hogy a helybeliek vagy az elbeszélő kurta félmondatán kívüli kommentár, intés, féltés vagy helyeslés elhangzana. Nincs erkölcsi ítélet, a természet (Természet) maga dönt, ennek hangot ad, a víziembert küldi a végrehajtásra. Ilyen módon a befejező strófában az elbeszélő hírül adja, amit lát (vagy amit feltételez), mivel nincs bizonyosság, legfeljebb a víziember egy odavetett szava. Eképpen feloldás sincs, a balladában (mondhatjuk így) a természeti törvény teljesedett be, nem istenítélet. Az elbeszélő mintegy lezárja az eseményeket, de azzal, hogy Uršikát többé nem látta senki, a hiedelmeknek nyit kaput, mintha a folyón tarajló hullámok mégis a történet továbbéléséről tanúskodnának. Kiterőképpen talán érdemes rövid időre megállnunk Goethe *Der Fischer*-jénél, bár ott éppen fordított a „szereposztás”. A kétszereplős történetben a halász lesz a csábítás áldozata, mivel megzavarta a víz nyugalmát; nem tud ellenállni a hozzá beszélő, neki éneklő nő (feuchtes Weib) csábító szavának, aki lehúzza magához, de a halász maga is süllyed hozzá. Und ward nicht mehr gesehn (és többet nem lehetett látni).²⁴ Goethénél nincs bűn, nincs bűnhődés: ha csak a természeti világba beavatkozó halásznak nem rójuk ezt föl. Prešeren balladája ugyan csupán a tárgy történet külső körén közelíthető Goethe művéhez, arra azonban mindenképpen utalni kell, hogy míg a sellőtörténetekben (amelyek olyan divatosak lettek a XIX. században, hogy E.T.A. Hoffmann még operát is szentelt neki)²⁵ legalább a hűség–hűtlenség, ígéret – az ígéret megszegése konfliktusába ütközhetünk, Goethénél és Prešerennél ilyenről szó sincs; *A víziember* egyfelől kizárja az etikai szempontú megítélés lehetőségét (Uršika senkinek sem ígér hűséget, legfeljebb megszegi a szokásjogot, függetlenségre törekvésével, választási jogának fenntartásával önnön személyiségét védi, még csak nagyra vágyásban sem marasztalható el, a hódító ifjú megjelenésével az ismeretlenség, a különös vonzása testesül meg számára, kilépés a hétköznapi ismétlődésekből,

24 A Goethe-versben szintén dramaturgiai jelentőséghez jutnak az ismétlések (az első és az utolsó versszak kezdősorai), a rímek jelentősen túli játéka (első versszakban: rauscht-lauscht), a harmadik versszak szuggesztív kérdéssorozata: a kozmosz megfordított képe, az utolsó előtti sorban a vonzás/vonzódás/beteljesülés tömör érzékeltetése belső rímekkel: halb sog sie ihn, halb sank er hin. Prešerennek is van egy Ribič (A halász) című verse, amely Goethe *Der Fischer*-je és Heine *Loreley*-a közé helyezhető. Erről majd másutt írok.

25 E.T.A. Hoffmann romantikus operája, az *Undine* (1813/14) Friedrich Heinrich Karl de la Motte Fouqué regényéből (Undine, 1811.) készült. A regény Goethének is kedves olvasmánya volt. Johann Wolfgang Goethe: *Sämtliche Gedichte. Erster Teil. Die Gedichte der Ausgabe letzter Hand. Einführung u. Textüberwachung*; Emil Staiger. Zürich-Stuttgart² 1961, 713.

hogy aztán a versben fontos szerephez jutó szóismétlések fogják körül a leányt) – másfelől a regényest, a titokzatosat, a rendkívülit teszi meg a ballada mozgatójává, és ezáltal a modern költő érdekességre törekvéséről árulkodik. Az feltehetőleg nem igazolja azt, hogy Prešeren tanulmányozta volna Goethe balladáját (természetesen ez nem zárható teljesen ki), miszerint a két vers utolsó sora inkább a történet logikus zárásának tűnik.

„To reče, hitreje sta se zasukala,
In dalje in dalje od poda spustila,
Na brega Ljubljan'ce se trikrat zavila,
plesáje v valove šumeče planila.
Vrtinec so vid'li čoljarni dereč,
al' Uršike videl nobeden ni več. –”

„Szólt, s táncolnak tova még sebesebben,
el a hűlt vígalomból, el erre vagy arra,
kikeríngve emígy a Ljubljanica-partra,
s így buktak a vízbe, a habba, tarajba,
Vízi nép örvényét csak lát sebesen...
Szép Uršika eltűnt, nincs nyoma sem.”

A befejezés igen határozott, ám visszakanyarodik a színhelyre, a Ljubljanica folyóhoz, hogy aztán a leány tűntével véget érjen a történet. A cím a másik főszereplőt emeli ki, mivel a balladában ő a cselekvő, ő az, aki feladatot hajt végre, Uršika tagadásával válik ki, majd azzal, hogy az első szóra követi amaz ifjút. Ugyanakkor az ünnepély (is) megszűnik, az ifjú megjelenése, majd szó szerint vehetően viharos tánca zavart okoz, a különöst viszi be a szokásosba, a rendkívülit az evilágiba. A ljubljanaiak élete a ritka ünnep- és a hétköznapok ritmusában telik, feltűnést csak Uršika szabályszerű viselkedése okoz. Uršika vízbe térésével helyreáll a rend, csupán a vízi nép számára érzékelhető, hogy a természet (a víz) őrzi a történet emlékét. A *Povodni mož* (A Víziember) már annak a romantikus költőnek kísérlete, aki a személyiség és a világ konfliktusát még történetté objektíválja, de azáltal, hogy megszabadítja a Bürgernél szerephez jutó moralizálástól, a közösségből kitörni vágyó szubjektum antinómiáit szóltaltja meg. Azét, akinek vágyódása tévútra siklatja sorsát, oly erővel tagadja az ismert, hogy védtelen lesz az ismeretlennel szemben. Amikor kilép a maga számára teremtett védelemből, akkor könnyen válik egy tévesztés áldozatává. Míg az önmagához hasonlók számára nem teszi lehetővé, hogy belépjenek a maga által kijelölt térbe, a szokatlanul nem tud mit kezdeni, vágyódását azonosítja azzal, amit realitásnak hisz. A döntő szó a Természeté, amely nemcsak a hangszereket harsogja túl, hanem kiismerhetetlenségét, félelmetességét is tudatosítja a beavatatlanknak.

Prešeren költészetének e periódusában a messzeható középpontot elégiája, a *Slovo od mladosti* (Búcsú az ifjúságtól) jelenti, már csak azzal is, hogy a költészetében oly jelentőséghez jutó ottava rimát próbálja, Ariosto és Tasso kedvelt versformáját, valamint bevezeti a szlovén költészetbe azt a műfajt, amely Friedrich Schiller költő/költészet tipológiájában az egyik rendkívül fontos megnyilatkozási forma, a szentimentális, a modern költő kulcsműfajai közül az egyik. Hiba volna, ha Prešeren elégiája mindössze illusztrációul szolgálna a schilleri fejtegetésekhez, az azonban elkerülhetetlen (a *Slovo od mladosti*) költészettörténeti fontossága miatt, hogy ideidézzem Schiller néhány megállapítását. Ismét kiterőképpen folytatom azzal, hogy míg Prešeren egy önmaga szaggatottságáról alkotott elégiában búcsúzik (29 évesen) az ifjúságtól, addig Adam Mickiewicz *Óda az ifjúsághoz* (Oda do młodości) programversként fogható föl, jellemző módon az alábbi Schiller-sort illesztette a vers elé mottónak: Und die alten Formen stürzen ein (És a régi formák összeomlanak), s a záró bibliai képpel a költészet megújításáért síkra szálló ifjúság szabadsághitéről vall. Prešeren az elégia műfaját úgy értelmezi, ahogy a poétikákban olvashatta, a kesergés, a bánat költői megnyilatkozásának; de minthogy válságperiódusában kell elszámolnia életterve zátonyra futásával, az egzisztencia drámájává avatja, a megszólalás különös alkalma lehetővé teszi az emeltebb hangnemet (melyet majd ódáiban érvényesít, illetőleg ezt az elégikus hangoltságot menti át ódáiba), ugyanakkor a modern személyiség hangvételének

elégikussága eltávolítja a kizárólag személyestől, így a keresztútra érés, ha úgy tetszik, sorsválasztás az ifjúságtól búcsúzó melankóliájának regiszterén zendíti, hogy a reményen túli remény esélyeiről se mondjon le teljesen. Mindenképpen egymással ellentétes tényezők feszítik a verset, melyet a szigorúan megalkotott kompozíció (ugyan nem egyenlít ki egymással, inkább) kísérel meg egyensúlyban tartani. Amennyiben a schilleri tipológia szerint gondolkodunk, Prešeren nyilván a „szentimentális” költők közé soroljuk (akár Mickiewiczet és Vörösmartyt), s többé-kevésbé elfogadhatónak véljük a schilleri meghatározást idealkalmazni: „A szentimentális költőnek (...) mindig két egymással viaskodó képzettel és érzéssel van dolga, a valósággal mint határral és eszméjével mint a végtelennel.”²⁶ Talán elmozdulhatunk a biográfiai megfeleltetés csábító feltételezésétől, és nem pusztán azért, mivel a látszólag konkretizálódott életfordulót a költői beszéd hamar átvezeti a metaforikusba, mintegy ürügyként tüntetvén föl az életrajz megnevezett pontját, persze főleg azért, hogy innen továbbblendüljön a fel/megidézés: képzet és realitás, lírai ábránd és tapasztalás kínzó egymás ellen feszülésének megnevezhetősége irányába. Vagy Schiller szellemében fogalmazva: a külső világ behatároltságának ellenében a belső végtelensége az a két térré alakult „mező”, amelyen a kijózanítás és a remény „drámája” játszódik le. A külső világban a személyiség fenyegetettsége az ifjú ideálok ellen hat, ennek a világnak szabályrendszere kijelöli a szubjektum mozgásterét, amelyen nem érvényesülhet az az életterv, amely a meg nem nevezettre, a határtalanra törésben jelölné meg a célt. Mindennek az elégiára történő lefordítását Schiller illetéknéppen írja körül:

„Ha a költő úgy helyezi szembe a természetet a mesterkéeltséggel és az eseményt a valósággal, hogy az elsőnek ábrázolása túlsúlyban van és a benne való gyönyörködés uralkodó érzéssé válik, akkor elégikus költőnek nevezem. (...) Vagy a természet és az eszmény a szomorúság tárgya, ha amazt mint elveszettet, emezt mint el nem értet ábrázolja, vagy mind a kettő az öröm tárgya, mivel mint valóságot képzeli el. Az első az elégiát adja szélesebb jelentésben, a másik az idillt a legtágabb jelentésben.”²⁷

Annyit elsőnek hozzáfűzhetünk, hogy Prešeren költészetéből hiányzik az ily értelemben felfogott idill, zsánerképei sem az örömteli kiegyenlítődes jegyében szerkesztődtek, legfeljebb egyik-másik alkalmi versben fordul el az elégiába hajló hangulatiságtól, és tesz úgy, mintha harmóniában jelenne meg a megszólalás tárgya és hogyanja. Annál inkább érhető tetten (így a *Slovo od mladostib* is) a Schiller emlegette szomorúság (Trauer), mely felerősödik a tapasztalások leírásakor. A lényegnek a Schiller megnevezte elveszettség tetszik, valamint az el nem érhetőség (verloren—unerreicht), a világba kilépő eszményeit látja céltalanul széthullni. Az érték és az értéktelenség harcában az utóbbi bizonyul győzedelmesnek. S hogy nem téziseket szegez a vers egymással szemben, azt akkor érzékeljük igazán, amikor részint személyes veszteségét formálja panaszverssé, részint az eszmények megvalósításában önazonosságát remélő kudarctörténeteként éli a korai felismerés/tapasztalás (spoznanje) kiábrándító élményét. Ugyanakkor Prešeren az önnön elégiáit az ebben az értekezésében közvetve tematizáló Schillertől jelentős mértékben eltér. Míg Schiller az antikvitás ideál voltát formálja allegorizáló versekké (mint például a *Görögország isteneiben*), s az antikok tökéletességigényét és „valóságát” emeli a jelen fölé, Prešeren egyfelől szűkebbre vonja a felismerés/tapasztalás körét, lírikusként szólítja meg ifjú önmagát, saját jelen idejét, másfelől különbséget kell látnunk, mely korra reagál a kiábránduló Schiller, melyikre a szintén kiábránduló Prešeren: a francia forradalomnak az 1790-es évek köze-

26 Friedrich Schiller: A naiv és szentimentális költészetéről, ford. Szemere Samu. In Uő: Válogatott esztétikai írások, vál., bev. Vajda György Mihály. Budapest 1960, 310., Uő: Werke in vier Bänden. Erzählungen, Übersetzungen, Philosophische Schriften. München-Zürich 1960, 461.

27 Schiller: i. m., 318., 466–467.

pén történt eseményei készítették Schillert, hogy visszavonuljon a költészet sáncai mögé, és egy idealizált „forradalmat”, Tell Vilmosét állítsa a történelem realitásával szembe, Prešeren akár az elveszett nemzedék XIX. századi képviselője lehetne; ha konkrét életrajzi adatokra hivatkoznék, Mickiewicz többszörös száműzetését, Puskin kikényszerített belső emigrációját, Mácha fogadtatásának értetlenségét említeném, s mellettük Prešeren nagyvárosi (bécsi) élményeinek panaszversre okot adó alkalmait, visszatérését a kevéssé animáló, ingerszegény kisvárosba. Ám – nem tagadva a följebbi adalékok bevonhatóságát az elemzésbe – ezúttal annak a folyamatnak átpoétizálódására figyelmeztetnék, amely a Schiller-értekezésben neveződött meg, annak megtapasztalását, hogy az életervben testet öltő ideál költőileg (egyelőre) nem ragadható meg, azaz a világ esztétikai értelmezés-megragadását, a végtelen költőiesítést a körülmények nem teszik lehetővé; és ennek nem kizárólag külső feltételei hiányoznak, hanem (szintén egyelőre) csupán panaszversbe foglalható az, ami behatárolt, el nem ért, elveszett. A *Slovo od mladosti* második versszakának egymást rontó-erősítő, rímmel kiemelt igéi jelzik ezt (umoril – zagorovil – zazoril), míg a versszak egésze a csalódás/megcsalás ideált fosztó cselekvéseit panaszolja föl.

*„Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje!
Veslje dokaj strup njegov je umoril:
sem zvedel, da vest čisto, dobro d’janje
svet zanič’vati se je zagovoril,
ljubezen zvesto najti, kratke sanje!
Zbežale ste, ko se je dan zazoril.
Modrost, pravičnost, učenost, device
brez dot žal’vati videl sem samice.”*

*„Felismerés korán ízelt gyümölcse!
mérgeid gyakran lett kedvem gyilkolója;
láttam: itt egy világ esküszik össze
s ront lelkiismeretre, tette, jóra;
hű szerelmem, álmom, csalóka, röpke!
halvány hajnali napfény szerteszórja,
igazságérzet, bölcsesség, műveltség
hozománytalan, satnya kis szüzcsekék.”*

Itt újólaj lehetne utalni Prešeren életrajzára, jogi pályafutásának, nevelőtanári közjátékának, a reménybeli szlovén olvasók kulturáltságának tapasztalatát nyilván belekódolta a versbe, ám főnevesítve olyan jelentéssel ruházta föl azt, ami veszni látszik, hogy abból, rövidre zárva: kortünet, szabadabban fogalmazva: létértelmezés lesz. S ez összefügg a válságtudat tematizálásával, a felismerés: az értelem munkája, mely nem az értelem alapján történő létezését érzékeli, hanem az értelemmel szemben a megfosztódás drámájára utal, s mind e veszteség átjátszódik az erotikus szférába, mint a versszak csattanója tanúsítja.

Visszatérve Schiller értekezéséhez, az elégia lehetséges tárgyának a következőt tünteti föl: *„A költői panasz tartalma (...) sohasem lehet külső tárgy, hanem mindenkor csak belső eszményi tárgy, még ha a valóságban elszenvedett veszteségéért szomorkodik is, ezt előbb eszményivé kell átalakítania. A korlátoltnak egy végtelenre való e visszavezetésében áll tulajdonképp a költői feldolgozás.”*²⁸ Schiller német szövegében ugyan Klage áll, viszont a fontos helyen csak ennyiről van szó: *„wenn sie einen Verlust in der Wirklichkeit betrauert”*, a kissé oldott magyar fordításban az „elszenvedett” fölöslegesnek és túlzónak tetszik, a Verlust, a veszteség éppen elég annak megnevezésére, hogy miként kénytelen engedni a személyiség a valóságnak, anélkül, hogy engedményként elfogadná. Ellenben a betrauert több mint szomorkodik: Schillertől, legalábbis ebből az értekezéséből nem következik az, ami korábban szentimentalizmusként forgott az értekezésekben, korántsem egy befelé forduló, érzékeny személyiség gyász munkája tölti meg az elégiát. Éppen ellenkezőleg: a lemondás nem a veszteségét panaszénekekkel élő szubjektumra jellemző, a lírai én felismerése (spoznanje) sem von maga után passzivitást. Mint ahogy a korlátoltat nem vezeti vissza egy végtelenbe, hanem redukálja (Reduktion), mivel az előző mondatban éppen arról van szó, miként

28 Uo., 319., 467–468.

alakítja át (kell átalakítania—muss umschaffen) a veszteséget eszményivé. Az „eredeti” Schiller-szöveghez meglehetősen közel áll Prešeren verse, még akkor is, ha az eszményire redukálás nála nem nélkülöz ironikus vonásokat. A tapasztalás valóságát és talán igazságát nem kendőzi el az idealizálás, az eszmény ugyan nem rendelkezik eséllyel, hogy a/ egy rossz világban lehetőséghez jusson a létrehozódáshoz, ám a személyiség megőrzi az álmodozás, a képzelődés szabadságát.

*„Te videt’, grje videti napake,
je sercu rane vsekalo kroave;
mladosti jasnost vendar misli take
si kmalo iz srcá spodi in glave,
gradóve svetle zida si v oblake,
zelene trate stavi si v puščave,
povsod vesele lučice priži ga
ji up golj’fivi, k njim iz stisk ju miga.”*

*„S hogy láthattam mind e szörnyű hibákat,
véres sebeket vágta a szívembe.
De sebződhet szíve az ifjúságnak,
derűje fátylat borít a sebekre,
s épít inkább sok fényes légi várat,
zöld mezőt képzel sivataghelyekre,
kis lidérceket lobogtat vidáman:
Csal reménye a szorongattatásban.”*

Az utolsó versszakban újragondolódik a vers nyitánya, a keserű tapasztalást követőleg a gondolatban megteremtődő remény bukkan föl, a személyiség nem alkothatódott meg, az életterv kudarcosnak bizonyulhatott, ám nem a tengődés, a beletörődés, a kiúttalanság volna a jövő ígérete, hanem az újjáformálásé, mely mindenekelőtt az első és az utolsó versszak között létesülő feszültségből eredhet. Hiszen a rendkívüli következetességgel rekonstruált tapasztalás/felismerés egyként vezethet az érzékenység szenvedő hőseinek önleltárolásához, de vezethet a világgal, önmagukkal szembenező modern költők versalkotásának olyan jelzéséhez, amely magában a versben hajtja végre a változás/változtatás cselekvését, ha az első versszak zárószóiban („mladost, vendar po tvoji temni zarji / srca bridko zdihuje, Bog te obvarji!”... Ifjúságom, alkonyfényen halódón,/keserű szív sóhajt: az Isten óvjon.) főleg a po tvoji temni zarji—alkonyfényen-halódón (kissé szabad értelmezésű fordításban), mindenesetre a homályt hangsúlyozandó a melankólia hangzata csendül föl, míg a záró versszak utolsó két sora az előbbinek variánsa, a távolodás ellenére a viszagondolás, az újra-megélés íródik rá az önmegszólításra: „Zato, mladost, po tvoji temni zarji / srcé zdih’valo bo mi, Bog te obvarji!”... Ifjúságom, sötét hajnal: a szívem / sóhajtom még utánad—óvjon Isten!

A Slovo mladosti a szlovén irodalomban az első kísérlet²⁹ a költői önazonosság esztétikai megragadására. A tapasztalás „igazság”-ával szembesíti a képzeletét, s azáltal, hogy az első versszak melankolikus hangvételét az utolsó versszakban módosítja, a válságtudatot nem csökkenti, ám ugyanannak másképp elmondhatóságával az esélyek többféleségét prezentálja. Schiller tipológiáját és elégiafelfogását sem tagadja, a képzeletinek is keresi a helyét a líraivá hangolt szövegüniverzumban. Az olaszoktól és spanyoloktól tanult versformának elégikussá alakításával az összetettebb megszólalási alakzatot kísérletezte ki, melyben a felismerés egyben tagadás, elhatárolódás, s az eszmény verssé formálásához pedig önnön létrehozhatóságára reflektálva vezethet. A *Krst pri Savici* (Keresztelés a Szavicán) harmadik része, a *Krst* azonos versformában készült, és sok tekintetben az elveszített, fenyegetett eszmény sorstörténetét a *Slovo od mladostira* visszavezethetően beszéli el. A panaszének nem az antik mintát követi, jöllehet Prešeren jól ismerte az antik

²⁹ Prešeren költői helyzetét jellemzendő hivatkozom Puskinra, aki a XVIII. századi klasszicista orosz elégiákat követő periódus elégiaszervezői közül elsősorban Zsukovszkijra, de éppen úgy kortársaira is támaszkodhatott. Kissé túl-dimenzionáltan, de sok adattal, idézettel Kamszar Nerszenovics Grigor’jan: Puskinszkaja elegija. (Nacional’nue isztoki predsesztvenniki evolucija) Leningrád 1990.

elégikusokat, és feltehetőleg Goethe római elégiái sem voltak ismeretlenek. Több köze van ennek a versnek Schiller elégiáihoz³⁰, jóllehet Prešerennél a tapasztalati valóság tagadása fogalmazódik meg, szemben azzal az eszménnyel, amely a Napóleont követő korszak fiatal, eszmélkedő költőjének szemléletéből épül meg. A század gyermekeinek vallomását (ha a címet Musset adta is) sokféleképpen írták regénybe, versbe, verses elbeszélésbe, Prešeren *Slovo od mladostija* lényegében a szlovén hozzájárulás a korszak ebben az értelemben fogant költészetéhez. Innentől kezdve, még ha rejtetten, jórészt ismeretlenül is, Prešeren egyike azoknak, akiknek lírája és líriko-epikája nyomán létesül az, amit Goethe úgy nevezett meg: „európai, általános világirodalom”.³¹ Hogy Prešeren kétnyelvű költőként debütált, azzal mintegy bejelentette, hogy német és szlovén nyelven egyként bele kíván szólni a költészettörténetbe, ám hogy folytatásképpen a szlovén irodalomalapítást vállalta, s a német nyelvű lírát kiegészítés- és kiteljesítésként, nem egyszer feladatvállalásul művelte, ez már félreérthetetlen állásfoglalásnak minősíthető. A kisebb körhöz szólás, az adaptálásra kényszerültség, a szüntelen innováció feszültsége sem riasztotta vissza. Amit talán elveszített a gyorsabban megvalósuló ismertségben (németül), azt bőségesen megnyerte irodalomtervezésével, amely a halálát követő évtizedekben vált máig meghatározóvá a szlovén, de az összehasonlító irodalomtudományi kutatások alapján elmondhatjuk: a világirodalom regionális változatú történetében.³²

---

30 Jože Pogačnik: France Prešeren és Petőfi Sándor. In: Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok, szerk. Szeli István. Újvidék 1982, 136–151.

31 J. W. Goethe: Schriften zur Weltliteratur, hg. Horst Günther. Frankfurt/Main 1987, 332. Egy 1827-es levélben, amelyet a Berlinben találkozó természettudósokhoz intézett.

32 Noha sok haszonnal olvastam a nagyívű szlovén Prešeren-kutatást, Kidričtől Paternuig és tovább, csak azt idéztem, amire közvetlenül szükségem volt. Mínthogy én más irodalomfelfogásokból érkeztem el Prešerenhez, szempontjaim jó részét a komparatistikából kölcsönöztem; nem tértem ki kontaktológiai problémákra, nem a szlovén irodalomtörténet belső vitáira, a Prešeren-kutatás egyébként tanulságokban gazdag történetére.

Ifj. Gyergyádesz László

„Vakító napsütés lángolt e vásznanakon”

150 éve született Fényes Adolf

Fényes Adolf a földink, hiszen a Kiegyezés évében, 1867. április 29-én született Kecskeméten mint Fischmann Simon Henrik főrabbi fia, annak egykori házában, a klasszicista stílusú régi zsinagóga közelében.¹ Csehországi születésű édesapját 1846-ban, mindössze 25 évesen választotta meg a helyi zsidó közösség. A „mózes vallásúak” száma az 1850-es évek végére jelentősen megnőtt országosan, így Kecskeméten (1857-ben 1211-en, sőt 1869-ben már 1514-en voltak) is. Nem meglepő tehát, hogy már 1859-ben – ebben a pozitív kilátásokkal kecsegtető időszakban – a hitközség egy, a korábbinál jóval nagyobb, 600 imaszékes zsinagóga megépítését tűzte ki célul a rendkívül energikus, tudós főrabbi kezdeményezésére. Az orientalizáló (moreszk) romantikus stílusú épület – a pesti ifj. Zitterbarth János tervei alapján – lényegében 1864–1868 között épült fel meglehetősen anyagi nehézségek közepette, míg a belső díszítéssel és berendezéssel 1871-ben végeztek. Az épület az ún. „zsidó templomok” (egy-egy nagyobb példánál „zsidó székesegyházak”) egyik kiemelkedő példája, a pesti Dohány utcai zsinagógával egyetemben. E típus, amely a megreformált, neológ irányhoz kötődött elsősorban, s amely mindenekelőtt épületikonográfiai megfontolásokból átvette a legnépszerűbb hosszanti elrendezésű katolikus templomok bizonyos elemeit, térrendszerét – esetünkben egyetlen nagy, 55 méter magas –, tornyával/tornyokkal, reprezentatív külső kiképzésükkel, gazdagon díszített nagy belső tereikkel büszkén hirdette a zsidóság újonnan elnyert egyenjogúságát. Kecskeméten ez különösen kívülről érzékelhető jól, hiszen az egytornyú épület gyakorlatilag a legnagyobb szakrális épület, a katolikus Nagytemplom pendantjaként jelenik meg.²

Fényes gyermekkoráról, kecskeméti éveiről sajnos nem sokat tudunk. 1879-ben meghalt édesapja, így rá két évre, a rokonság segítségével, Budapestre költöztek. Nevelését ezután édesanyja, Wahrmann Regina egyedül folytatta. Bár anyai ági felmenői (dédapja például az első pesti rabbi, Wahrmann Izrael volt)³ is erre predesztináltak volna, nem különösebben érdekelte a zsidó vallás, s az azzal kapcsolatos tanulmányok. A fővárosban, az egykori Sütő utcai (ma Fasori) Evangélikus Gimnáziumban tett érettségi után, jogot kezdett tanulni, de hamarosan éles kanyart

1 Az erre emlékező tábla a Cifrapalotától nem messze, a Wesselényi utca 6. szám alatti ház falán tekinthető meg.

2 A kecskeméti zsidóság és a neológ zsinagóga történetéről lásd legújabban: ifj. Gyergyádesz László, Kerényi József, Melocco Miklós, Szabics István: *Zsinagóga* (A kecskeméti főtér történelmi épületei 2.). Kecskemét, 2015.

3 Szintén közeli rokona, nagybátyja volt Wahrmann Mór, az első zsidó vallású országgyűlési képviselő.

vett az élete. Erről és kecskeméti éveiről így emlékezett vissza 47 éves korában: „Jogász voltam, de már gimnazista koromban rajzoltam a Borsszem Jankónak.⁴ Semmit sem tudtam, nem is láttam addig semmit, csak amit Kecskeméten mint kisdíák nézegettem vásáros napokon, reggel nyolctól kilencig, a keresztény hittanóra alatt, bódékban, ahol gyönyörködhettem a felséges uralkodóház arcképeiben s más olajnyomatokban. Teljesen kulturálatlan voltam tehát, és véletlenül ismerkedtem meg egy szobrással a tánciskolában, aki beszélt nekem arról, hogy van minta-rajziskola, ahol művészetet tanítanak.”⁵ 1884-től kezdve, három tanéven át a budapesti Magyar Királyi Országos Mintarajziskola és Rajztanárképzőbe járt, ahol Székely Bertalan és Greguss János voltak a mesterei. Festőművésznek készülőtársaihoz hasonlóan, 1887-től Fényes (ekkorját kezdte el használni így a nevét) is külföldön folytatta a tanulmányait, azonban a korszakban oly népszerű müncheni akadémia helyett választotta az 1860-ban alapított weimari Grossherzoglich Sächsischen Kunstschule volt. Liszt városában a fiatal népi zsánerképfestő, Max Thedy tanítványa lett, mely valószínűsíthetően befolyásolta korai éveinek témaválasztását. A türingiai kisvárosban egészen 1894-ig tanult, melyet egy év katonai szolgálat, majd az 1891–1892-es tanév erejéig Párizsban – William-Adolphe Bouguereau felügyelete mellett – folytatott stúdiumai osztottak két részre. Az utóbbi helyszíne a magyar művészpalánták által is szívesen látogatott egyik szabadiskola, az Académie Julian volt. Fényes szokatlanul hosszú festészeti tanulmányait 1894–1898 között a Benczúr Gyula vezette I. számú Festészeti Mesteriskolában fejezte be.

„Fényes Adolf nevét mintegy negyedszázad óta ismeri a magyar közönség. A szigorú naturalizmus jegyében indult el annak idején. (Fiatalkori képeit szinte gyötrelmes élethűséggel ábrázolt emberi alakok népesítették be). Realisztikus élelátása később az érzelmi mozzanatok felé terelte őt. Röghöz kötött szomorú emberek gubbasztottak vásznain, a fényt a színek tüzeit elbágyasztotta a tudatosan alkalmazott szürkeség, a tompító, fátyolos tónus. Később túlhaladottnak látta e kietlen szomorúság hangsúlyozását és élettelen tárgyak, utcasorok, folyópartok, szántóföldek inspirálták teremtő munkájában. Vakító napsütés lángolt e vásznon, a fehér izzás felitta a színek tömörségét. Színei könnyű, páraszerű tömegükkel valósággal lebegtek az erős körvonalak hálózatában. Fényes ezzel is betelt. Az anyag, a foghatóság érdekelte elsősorban és témakörét ennek megfelelően, még szűkebbre kellett hogy szorítsa. Szobák sarka, asztalon elhelyezett színes terítők, virágok, könyvek foglalkoztatták.”⁶ Bálint Aladár író, a Nyugat műkritikusa így összegezte a festő első világháború előtti, egyben legismertebb időszakát, s annak irányváltásait. Fényes epreskerti polgárként már rendszeres kiállító, első sikereit is ekkor aratja. Az 1895-ben festett *Pletykáért* a Képzőművészeti Társulat 2000 forintos díját kapta, majd az 1896-os *Civódásért* elnyerte a Báró Rudics József által alapított ösztöndíjat (1897-ben ennek révén utazhatta be Európát). „Mestereit tekintve, akár meggyökeresedett akadémikus válhatott volna belőle” – írta róla joggal Genthon István.⁷ Fényes azonban viszonylag hamar túl tudott lépni e – szinte „kötelezőnek”

4 Később az Üstökösben és a Magyar Szalomban is jelentek meg rajzai.

5 Bölöni György: *Fényes Adolfnál* (részlet az 1910-ben készített interjúból). Újra megjelentetve: In: Ezredvég, 2001/08-09 (<http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0108-09/0108-092.html>)

6 Bálint Aladár: *Fényes Adolf új képei*. In: Nyugat, XII, 1919/1. (epa.oszk.hu/00000/00022/00260/07701.htm)

7 Genthon István: *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*. Budapest, 1935. p. 209.

mondható – fázison. A Múcsarnokban 1899 tavaszán jelentkezik, a saját maga által, *A szegény ember élete ciklusnak* nevezett képsorozatának első darabjaival (*Anyátlan gyermek, Özvegy, Család, Fiatalok*). „Kilépve a megszokott zsánerszituációkból passzív alakjai inkább állapotrajzot, sorsképeket jelenítenek meg, s ezen keresztül idézik meg egész társadalmi rétegük élethelyzetét.”⁸ A kutatók többsége joggal emlegeti a nyugati párhuzamokat, melyek közül Fényesre elsősorban a németországi tanulmányai során megismert ún. „Szegényember-festészet” („Armeleutemalerei”) hathatott. Bár Fényes Adolf képeit megpróbálták többen is „szocialistaként” jellemezni, Lyka Károly és Fülep Lajos már 1905-ben hatásosan ágált ez ellen: „Csak témákról van szó, nem egyébről! Akik Fényest nem a témán keresztül, hanem festői szempontból nézték mindig, nem csalódnak benne; de csalódnak ma és csalódni fognak talán a jövőben is azok, akik benne csak a »szegény ember festőjét« látták, is igyekeznek ma is látni.”⁹ Fényes képei ebben a megközelítésben – a magyarországi kortársak közül – elsősorban Mednyánszky László sajátos figurális festészetével, illetve Kernstok Károly és Koszta József egyes műveivel rokoníthatóak.

Festőnk mindeközben a paraszti életképei mellett tájképeket is alkotott, melyek legfőbb helyszíne a kilencvenes évek végétől Szolnok vidéke volt. „1899-ben jöttem először Szolnokra; Az Alföld felidézte gyermekkori emlékeimet; tájképeket festettem: kisvárosi és falusi utcákat, amint izzanak a nyári nap hevében, és akácfák árnyékában szunnyadó tanyákat. Azután kedvet kaptam a csendéletfestéshez, majd templom, múzeum és kastélyinteriőrök jöttek sorra. Így volt húsz évig. Ezalatt híven szolgáltam a természetet. Ő inspirált és én (a magam módjára) csak hű tolmácsa akartam lenni.”¹⁰ 1899-ben először egy memorandumot, majd egy részletes tervezetet nyújtott be több magyar művész Wlassich Gyula vallás- és közoktatási miniszterhez, amelyben egy művészkolónia létesítéséhez kérték a támogatását Szolnokon. 1901. április 28-án megalakult a Művészeti Egyesület, majd a Tisza és a Zagyva összefolyásánál, a régi szolnoki vár helyén felépült, s 1902. június 29-én átadták a Szolnoki Művésztelep két épületét, benne a tizenkét műtermes lakással. Fényes az alapítók és az első beköltözők közé tartozott, s innentől kezdve élete legnagyobb részét Szolnokon (tavasztól őszi) és Budapesten töltötte.

Nem véletlen, hogy a tanulmányunkhoz kapcsolódó 16 oldalas színes mellékletben közölt képeket úgy válogattuk össze, hogy azok, néhány kivételtől eltekintve, az 1902 és 1913 közötti években születtek. Fényes Adolf ugyanis – a műkritika, a műgyűjtők, és láthatóan a nagyközönség szerint is – ekkor festette a legjobb, leginkább rá jellemző kompozícióit. Kortársaként Lyka Károly ezt már korszakunk elején (1905) elővételezte: „Fényes, aki képein eleinte bőbeszédű és körülményes, pályájának mai állomásán elérkezett bizonyos bölcs szűkszavúsághoz. (...) Láttuk, mint hantja le magáról biztos következetességgel mindazt, ami fölösleg. Terüszterűen folyt-e ez, vagy valamely festőösztön önkéntelen folyománya, nem tudjuk. Elég, hogy feltűnően egyszerű, lapidáris előadás lett e processzus terméke, s hogy épp ez a nagy egyszerűség, szűkszavúság, cikornyátlanság lett Fényes stílusává. Akik Fényest szociálista festőnek mondták, kissé megbökkenhetnek ennek az önkényes, magába szigetelődött individualizmustól.” Az „egyszerűsítés helyes példaképei” közé sorolja a

8 Révész Emese: *Fényes Adolf*. Budapest, 2014. p. 13.

9 Fülep Lajos: *Fényes Adolf*. (Műveinek kollektív kiállítása a Nemzeti Szalonban) In: *Fényes Adolf. Egybegyűjtött írások. I. Cikk, tanulmányok 1902–1908*. Budapest, 1988. p. 147.

10 *Az Est Hármaskönyve 1923-ra*. Lexikon az újságolvasó számára. Budapest, 1922. pp. 246–247.

Kisvárosi délelőtt (1904) című festményt is: „Színfoltok kerülnek egymás mellé, szélesen, laposan, nagy kontúrokba foglalva; de ezer részlet szorul beléjük, s mi megkapjuk az impreszió velejét. Fény, árnyék, modellatúraismeretlen dolgok: ettől az anyagiasságtól megmenekült a naturalista tanulmány tisztító-tüze révén. Csakugyan, színes japáni fametszetek jutnak eszünkbe e képek láttára.”¹¹ Genthon István egyenesen a magyar impresszionizmus egyik gyöngyszemeként említi a festményt.¹²

Fényes képei 1902/1903-tól kezdve valóban elkezdtek fényel telítődni, kivilágosodni, a színvilágukban egyre intenzívebbé válni. Néhány éven át lényegében a nagybányaiakkal, különösen Ferenczy Károlyéval rokoníthatóak művészetének egyes vonásai. 1906/1907 táján azonban egyértelműen dekoratív irányba fordult Fényes festészete, amely eleinte népi életképein, csendéletein, s ezek sajátos keresztézésein jelentkezik. Joggal merülhet fel, hogy másokhoz hasonlóan (közülük Iványi-Grünwald Bélával rövid ideig együtt is dolgoznak Szolnokon) Fényesre is hatással volt Gauguin 56 kiállított műve 1907 májusában Budapesten, a Nemzeti Szalonban. Ráadásul ebben az évben újra Franciaországban járt, ahol a harsány fauve színek is hozzájárulhattak új stílusa kialakításához. Az 1912-ben még mindössze 22 éves Feleky Géza, némiképpen a századeleji művészeti irányzatokkal, eszmékkel szemben emelte ki Fényes korabeli alkotásainak, művészi felfogásának értékeit: „Fényesek a porcellánfigurák, fényes a trüöm lapja alattuk, egy aranyhasu csésze csillog mellettük és ezt a sok csillogást a tompa szürke fal kereteli. Vagy tompára hangoltak a csecsebecsék, az óra, az asztalterítő, a fal színei, a szoba lakója nem szereti a csillogást. Itt már igazán nem lehet a művészre szándékosságot ráfogni és mégis hangsúlytalanul nyugodtan egységes a tónus. (...) Ez már a művészi fejlődés teljes révbe érkezése: mikor kötetlen és szabad a kép minden részlete és mégis megvan közöttük a tiszta egyensúly és mégis egységes, egybevágó az egész kép. Ilyenkor a valóság a művész minden tudatos hozzáadása nélkül, mintegy saját jószántából emelkedik fel művészetté, ami igen nagy dolog volt mindenkor és kivált nagy dolog most. (...) Az izgalmas és tumultuózus új képek mellett azonban jóleső látvány és rég szomjazott megnyugvás Fényes nemes, tartalmas, fölényes, de egyszerű és közérthető természetregisztrálása, egy problémamentes művészet, mely örömet leli a valóság szépségeiben és ezeket a szépségeket vízi képeire, hátsó gondolat és skrupulusok nélkül.”¹³

A kérdés az, hogy mennyiben fogadhatjuk el ezt a tartalom nélküli, idilli felfogást. Az igazság valahol félúton lehet, hiszen Fényes korabeli képein a tárgyak összeállítása nem minden esetben tűnik véletlenszerűnek, ahogy a kompozíciós megoldásokat sem feltétlenül a valóság egyszerű leképezésének a szándéka motiválta. A korabeli párhuzamos törekvéseket (pl. Csók István Tulipános ládája) is figyelembe véve elfogadható gondolat, hogy Szolnok vezető mestere, s egyik tanítványa, Jávor Pál esetében „Csendéleteik az otthon lírai ábrázolásai, melyeken a mézeskalács-motívum a mindenki számára ismert honi világot idézte fel, már-már annak szimbólumává vált. (...) Míg a gödöllőiek munkáit a néprajzi érdeklődés hatotta át, e csendéleteken a népies tárgyak inkább

11 Lyka Károly: *Fényes Adolf*. In: *Művészet*, IV, 1905/6. pp. 353–361.

12 Genthon István i. m., p. 211.

13 Feleky Géza: *Fényes Adolf*. In: Feleky Géza: *Könyvek, képek, évek – Találkozások a művészettel*. Budapest, 1912 (mek.oszk.hu/09400/09459/09459.htm)

dekoratív elemek, egyben a közös identitás kifejezői.”¹⁴ Fényes e téren mintaadó műveinek – így például az 1907-es *Csendélet mézeskalács szívvel*, vagy az 1910-es *Mákoskalács* – Kecskeméten őrzött társa az 1908-ban festett *Terítés*, pontosabban e típus életképi mozzanattal (bár a menyecske ruházata szervesen illeszthető a szimbolikus-dekoratív elemek közé) vegyített változata. Fényes tartalmi és stílusbeli törekvései ekkortájt ideológiailag a hazai szecessziós építészethez is kapcsolódnak, hiszen ahhoz hasonlóan a festészetben is felmerül célként a nemzeti (népi) és a modern jelzők együttes használata. Sokkal merészebb, s még további kutatásokat igénylő feltételezés a részünkről, hogy a keresztény ikonográfiai összefüggések az egyes tárgyakon (pl. vallásos olajnyomatok, szenteltvíztartó, kőr ász) túl is jelen vannak e képeken.

„Ha sorra vesszük azok névsorát, akik az 1905-öt követő tíz esztendőben a legmodernebb irányzatok képviselőitől vásároltak műalkotásokat, azt tapasztaljuk, hogy míg a történelmi nemesség soraiból elvétele sem találunk senkit, addig döntő többségük az asszimilálódó városi zsidóság köréből került ki.”¹⁵ E gyűjtők körében – Rippl-Rónai József mellett – Fényes Adolf volt az egyik legnépszerűbb. Közülük talán a legjelentősebbnek, Nemes Marcellnek, aki 1911-ben két lépésben, összesen 80 képet ajándékozott Kecskemét városának, egész kollekciója volt a szolnoki mestertől. Bár a kecskeméti adomány nem tartalmazott Fényestől alkotást, a mellékletben is látható fő művek közül Nemes tulajdonában volt például a *Testvérek*, a *Mákoskalács*, és a *Torta* is.¹⁶ Kohner Adolf, aki részt vett a szolnoki telep alapításában, s közeli szászberek birtoka révén is rendszeresen kapcsolatban volt az ott alkotókkal, szintén legalább 13 képet vásárolt a mestertől (a két leghíresebb a *Kisvárosi délelőtt* és az 1909 körül festett *Kugler sütemények*¹⁷), sőt önmagáról két portrét is rendelt tőle 1900-ban, majd négy évvel később.¹⁸ A többi gyűjtő közül említsük meg még a tőzsdei manővereiről elhíresült Krausz Simont is, akinek Fényes Adolftól – egy szolnoki és egy Velencében készült tájkép mellett – az itt is bemutatott *Látogatás* is megtalálható volt egykor a műgyűjteményében.

Fényes Adolf 1912/1913 után készült képei már jóval kevésbé ismertek és kedveltek a műgyűjtők és a művészettörténészek körében. Születési, családi körülményeit ismerve e korszak eleje a leginkább érdekes a számunkra, hiszen Fényes – az addigiakhoz képest váratlanul – bibliai, ótestamentumi témákat kezd el festeni. „*Mintha ezekkel válaszolna arra, hogy az addigi természetes kapcsolat megbomlik a magyar vezető*

14 Róka Enikő: *A népi élet modern poézise*. In: *XIX. Nemzet és művészet. Kép és önkép*. Magyar Nemzeti Galéria, 2010. november 5. – 2011. április 3. Szerk.: Király Erzsébet, Róka Enikő, Veszprémi Nóra. Budapest, 2010. p. 378.

15 Molnos Péter: *Kelet Párizsa a magyar Ugaron*. In: *Magyar Vadak. Párizstól Nagybányáig 1904–1914*. Magyar Nemzeti Galéria, 2006. március 21. – július 30. Szerk.: Passuth Krisztina és Szűcs György. Budapest, 2006. p. 119.

16 Lásd róla pl. Németh István: *Nemes Marcell, a mecénás*. In: *Nemes Marcell, a mecénás műgyűjtő*. Szépművészeti Múzeum, 2011. október 26. – 2012. február 19. Katalógus. Szerk.: Németh István és Radványi Orsolya. Budapest, 2011. p. 69.

17 Ez nem azonos a képmellékletben található művel. A Magyar Nemzeti Galériában található alkotáshoz képest – az azonos cím ellenére – könnyen megkülönböztethető, s egyben jelentősen kisebb is (38,5×54 cm).

18 Molnos Péter: *Aranykorok romjain*. Budapest, 2015. pp. 102–103.

réteg és a magyar kultúrához asszimilálódott zsidó értelmiség között.”¹⁹ A zsidók megverik Amálek seregét (1915) az egyik legjellegzetesebb kompozíció. „Fényes, hogy vízióit megváltozott érzéseinek, piktori elveinek megfelelően kivetíthesse, visszahelyezte énjét – amennyire ez egyáltalában lehetséges volt – a Quattrocento mesterek szintjére, azok kompozíciós elvét igyekezett munkáiban érvényre juttatni. A középponti elrendezés, mindkét oldal csoportjainak szinte matematikai pontossággal való kiegyensúlyozása, ez ősi szerkesztési mód alkalmazását mutatja. Képein elenyészően csekélyszámú figurára hárul nagy tömegek akciójának egész súlya. Hogy e kevés ember a tömegek illúzióját kelthesse, Fényes ahhoz a primitív eszközhöz folyamodott, hogy hosszú emborsorokat formált és e sorokat egymás mögé (valójában, mint Hodler tette, egymás fölé) helyezte.”²⁰

Fényes Adolf élete sajnos, sok kortársához hasonlóan neki is, rendkívül dicsőtelen véget ért a II. világháború végén. „Az 1944-es mélypontra visszautasítja festőtáborátainak kezdeményezését, hogy menekítésének halvány reményében közbenjárjanak: nem a túlélésben való bizakodás miatt, hanem mert befejezettek tekintik életét.”²¹ „A legenda szerint az öreg mester, a századelőn népszerű magyar népi zsánerjelenetek, paraszti enteriőrök megbecsült alkotója éhen halt az OMIKE, a zsidó menza előtt.”²²

---

19 S. Nagy Katalin: *Emlékkavicsok. Holocaust a magyar képzőművészetben 1938–1945.* Budapest, 2006. p. 254.

20 Bálint Aladár: *Fényes Adolf új képei.* In: Nyugat, XII, 1919/1. (epa.oszk.hu/00000/00022/00260/07701.htm)

21 Aradi Nóra: *Fényes Adolf.* Budapest, 1979. p. 16.

22 S. Nagy Katalin: *Van-e magyar zsidó képzőművészet?* In: Múlt és Jövő, 1996/1. p. 81. (www.multesjovo.hu/en/aitdownloadablefiles/download/aitfile/.../1026/)

A mellékletet összeállította: ifj. Gyergyádesz László művészettörténész, a Kecskeméti Katona József Múzeum képzőművészeti gyűjteményének vezetője.

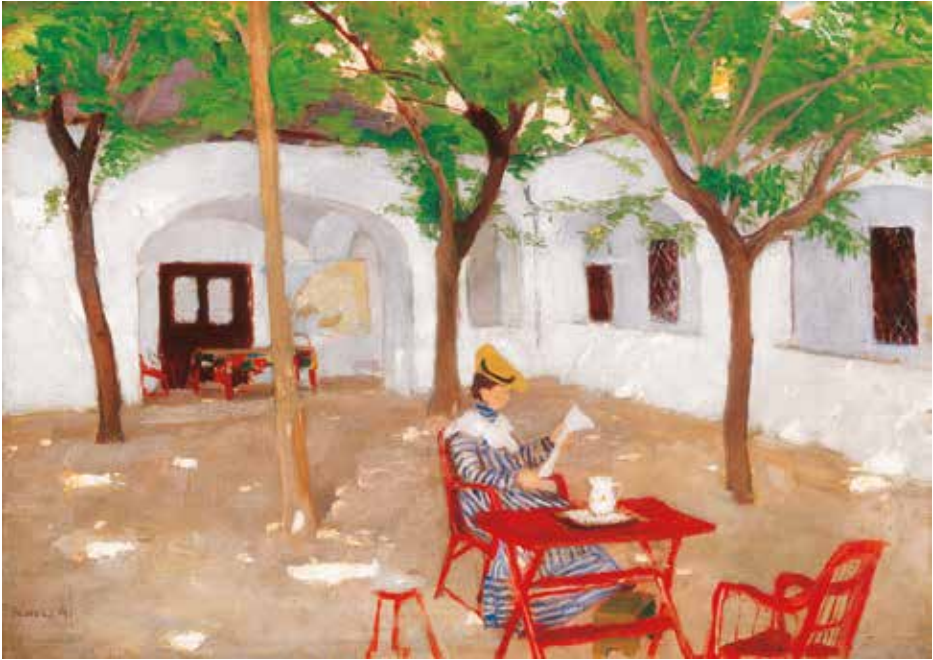
A képek forrása: Kieselbach Galéria archívuma; kivéve a *Vasárnap délután* és a *Csendélet kártyákkal*, melyek reprodukcióját a Virág Judit Galéria archívumából kaptuk meg.

Fényes Adolf: Napsütötte utca gyermekekkel, 1902 (olaj, vászon, 66×81 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Vasárnap csendje a földeken, 1902 (olaj, vászon, 90,5×100 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 61.51T)

Fényes Adolf: Kalapos nő árnyas udvarban, 1904 körül (olaj, vászon, 43×61 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Kisvárosi délelőtt, 1904 (olaj, vászon, 103×123 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: FK9097)

Fényes Adolf: Parasztlány, 1900-as évek eleje (olaj, vászon, 70×61,2 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Kosarat vivő parasztlány, 1904 (olaj, vászon, 70,5×57 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Babfejtők, 1904 (olaj, vászon, 86×78,5 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: FK10.291)

Fényes Adolf: Testvérek, 1906 (olaj, vászon, 120,5×101 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 61.10T)

Fényes Adolf: Terítés, 1908 (vászon, olaj, 96×88 cm, Kecskeméti Katona József Múzeum, Ltsz.: 87.151.)

Fényes Adolf: Csendélet mézeskalácsszíval, 1907 (olaj, vászon, 72×79 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 61.42T)

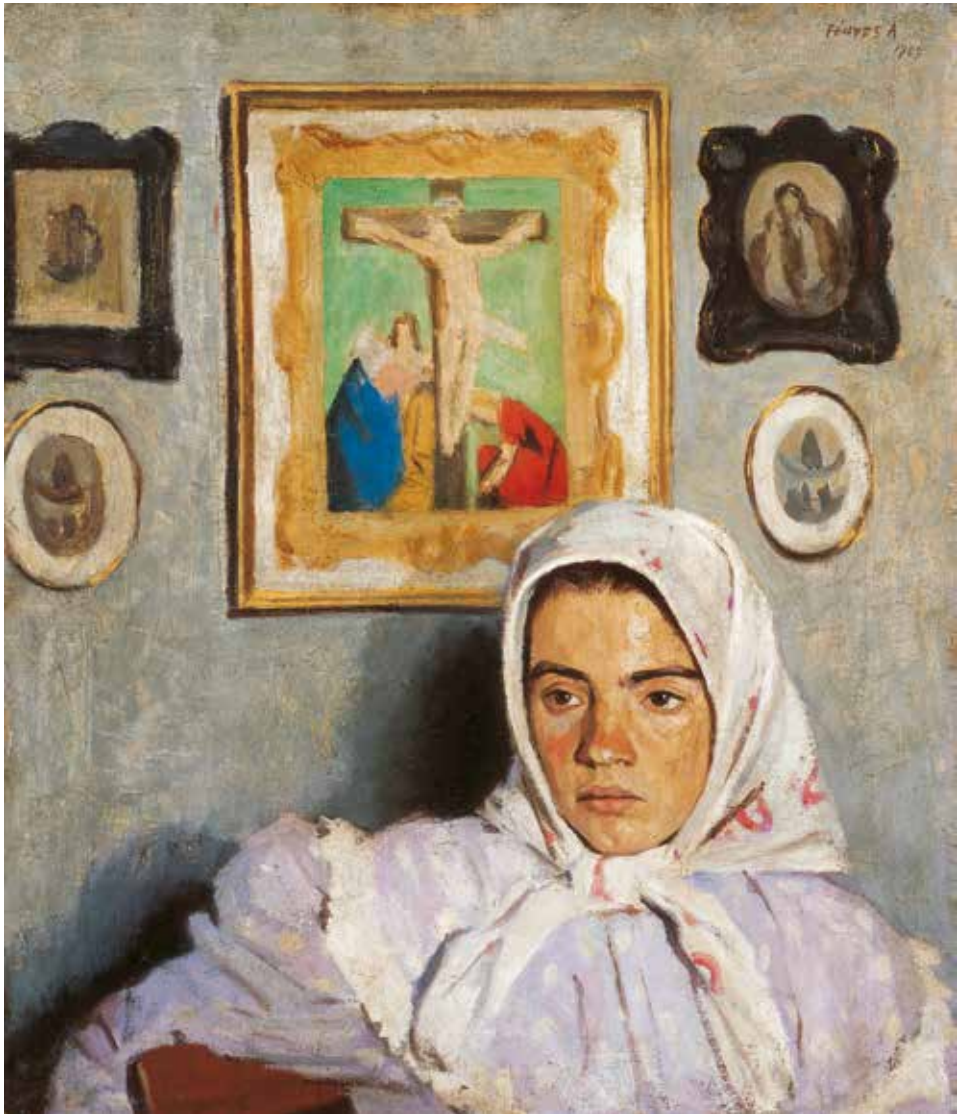
Fényes Adolf: Mákoskalács, 1910 (olaj, vászon, 80x87 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 6697)

Fényes Adolf: Látogatás, 1907 (olaj, vászon, 73.5x90 cm, magántulajdon)

Vásárnap délután, 1910–1912 körül (olaj, vászon, 85x93,5 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Parasztlány, 1907 (olaj, vászon, 69×59 cm, Déri Múzeum, Debrecen, Ltsz.: 1910.1276)

Fényes Adolf: A torta, 1912 (olaj, karton, 73×100 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Kugler-sütemények, 1910 (karton, olaj, 71×96 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 60.47T)

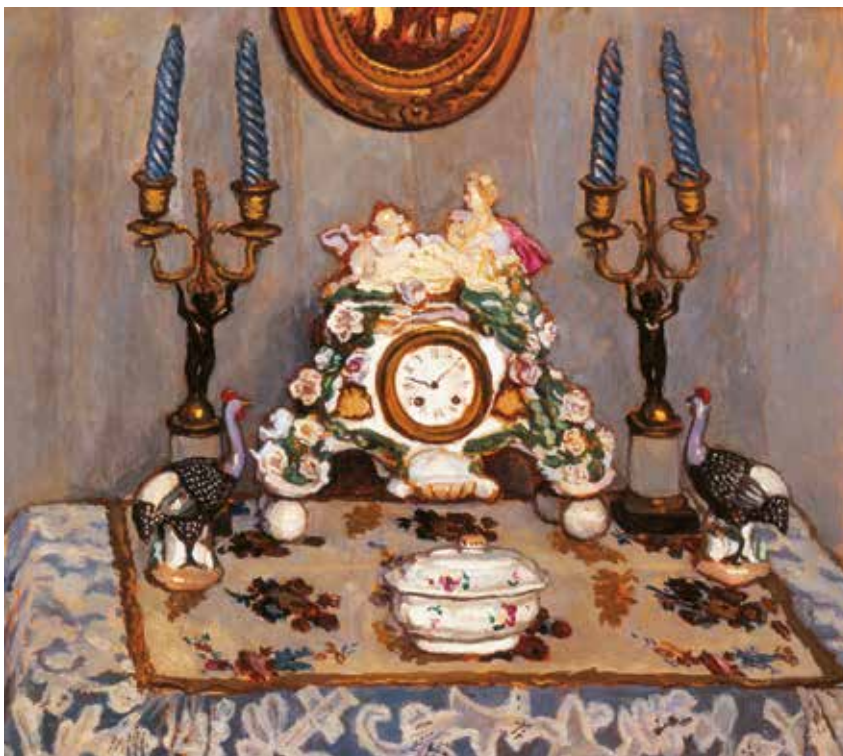
Fényes Adolf: Csendélet, 1910 körül (olaj, vászon, 76×100 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Csendélet kártyákkal, 1913 (olaj, vászon, 90,5×105,5 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Kalapos férfi vörös szegfűvel, 1908 (olaj, karton, 64×50 cm, magántulajdon)

Fényes Adolf: Csendélet porcelánórával, 1910 körül (olaj, karton, 72,5×82,5 cm, Janus Pannonius Múzeum, Pécs, Ltsz.: 67.2)

Fényes Adolf: Könyvek, 1911 (olaj, papírlemez, 71,5×96,4 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 4404)

Fényes Adolf: A zsidók megörik Amalek seregét, 1915 (vászon, olaj, 72×100 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 5276)

Fényes Adolf: Mesetáj / Vár, 1915 (olaj, vászon, 85×118 cm, magántulajdon)

Gáspár György

Gálfalvi György és az Igaz Szó

(1970–1989)

„Úgy mentem oda, hogy majd magam mellé állítom
az egész szerkesztőséget...”

(Gálfalvi György)

Gálfalvi Györgyöt a kolozsvári egyetemi tanulmányok, fiatalkori élmények és a bukaresti *Ifjúmunkás*nál eltöltött évek után jó (néha ugyan rossznak érzett) szerencséje az *Igaz Szó* szerkesztőségébe vezérelte.

Az *Igaz Szó* a kolozsvári *Almanach* utódjaként 1953–1989 között Marosvásárhelyen kiadott szépirodalmi folyóirat volt. 1969 januárjától az Román Szocialista Köztársaság Írószövetségének havi folyóirata. Főszerkesztője a lap Marosvásárhelyre költöztetésétől Hajdú Győző. Az évek során több főszerkesztő-helyettes váltotta egymást: Gagy László, Gálfalvi Zsolt, Papp Ferenc, Márki Zoltán, Sütő András; 1970 májusától Jánosházy György. Szerkesztőként dolgozott a folyóiratnál Deák Tamás, Éltes József, Erőss Attila, Izsák József, Kiss Jenő, Majtényi Erik, Nagy Pál, Oláh Tibor, Szemlér Ferenc, Szilágyi Domokos.

A kor romániai magyar irodalmának jelentős képviselői az *Igaz Szó* hasábjain jelentek meg. A folyóirat közölte többek közt Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című naplójegyzeteit, drámái közül az *Egy lócsiszár virágvasárnapját*, a *Csillag a máglyánt* és a *Káin és Abelt*, valamint a *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című játékok; itt kapott nyilvánosságot Székely János három drámája, a *Caligula helytartója*, a *Hugenották* és a *Vak Béla király*, valamint Deák Tamás drámája is, *Az érsek imája*.

Fennállása alatt – a lehetőségek szerint – utat nyitott az új művészi kísérletezéseknek. A *Forrás* első nemzedékének, az 1960-as, majd az 1970-es években feltűnt fiataloknak is igyekezett műveik közlésével, kerekasztal-beszélgetéseken és irodalmi színpadon fellépést biztosítani, aminek helyszíne az *Igaz Szó* Irodalmi Köre és Színpada, továbbá a szerkesztőség gyűléstermében rendezett Műhely-találkozók voltak. Az 1970-es években gyakoribbá váltak a „Növekvő nemzedék” és az „Irodalmi körök műhelyében” című rovatok, majd az irodalmi körökkel külön-külön folytatott párbeszéd.

A folyóirat a klasszikus műfajok mellett fontos szerepet töltött be az esszé műfajának felkarolásában, új reneszánszát hozta a szociográfiának, irodalmi riportnak és a memoárirodalomnak. Képi megjelenésére, illusztrációira is nagy súlyt fektettek. Gy. Szabó Béla a szerkesztőség kérésére készítette el fametszetben a stilizált Apáczai-fejet, amely az

---

Részlet Gáspár György kiadás előtt álló monográfiájából

Az írás közlésével szeretettel köszöntjük szerkesztőségünk barátját, a 75 éves Gálfalvi Györgyöt.

olvasó ember jelképeként az 1957. januári számtól kezdődően került a folyóirat fedőlapjára, majd később a címlapra.

„...rajtunk, egykori szerkesztőkön, munkatársakon, alkalmazottakon is múlik az, nem kis mértékben, hogyan őrizzük meg ennek a korszaknak az irodalmát, s benne az Igaz Szó emlékét. Az Igaz Szó nem egyik vagy másik főszerkesztő, avagy a kommunista párt lapja volt, hanem igenis a romániai magyar írók folyóirata volt elsősorban, és ők ezt komolyan vették – írta egy visszaemlékezésében Kuti Márta, a lap egykori korrekтора, később tördelő- és olvasó-szerkesztője.¹

Gálfalvi György sorsának alakulásához, az *Igaz Szó*hoz kerüléséhez nem kis mértékben járult hozzá, hogy 1969 szeptemberében összehívtak egy konferenciát Bukarestben, ahol a romániai magyar írók megvitatták a romániai magyar irodalmi lapok helyzetét. Ide – mint a fiatalabb korosztály képviselőit – meghívták az *Iffjómunkás* szerkesztőit is. A konferencián Gálfalvi György – nem hazudtolva meg korábbi önmagát – felszólalása elején amolyan, a régi egyetemista időkből hozott hangnemben, Gaál Gábor Kör-ös hetykeséggel azzal nyitotta mondandóját, hogy bár személyesen nem ismeri az *Utunk* és az *Igaz Szó* főszerkesztőit, de mindazok alapján, amit a folyóiratokból olvas, úgy véli, hogy nem tisztességes emberek. Mert egészen más dolgokról van szó az irodalomban, egészen mást várnak el az olvasók stb. stb. Felszólalása végén a nagy tekintélyt élvező Méliusz József, akivel addig nem volt személyes ismeretsége, a nyilvánosság előtt látványosan megölelte. „És aztán ő is hozzászólt, és rátett egy lapáttal” – emlékszik vissza Gálfalvi György. Persze a vita nagy hullámokat kavart. Annak azután, hogy Hajdú Győző az *Igaz Szó*hoz hívta, az egyik indoka éppen ez a felszólalás volt: mintegy bizonyítva tágkeblűségét, gesztust akart gyakorolni a fiatalabb, reformokat követelő írógeneráció irányába. Nem volt mellékes, hogy közismert volt Gálfalvi György tekintélye kortársai, a *Forrás* második nemzedéke körében, írásai már korábban is figyelmet keltettek. Például elsőik között ő írt 1970-ben Sütő András frissen megjelent naplóregényéről, *Az anyám könnyű álmot ígértől*, ami az *Iffjómunkás* IM mellékletében jelent meg.

1970 májusában Marosvásárhelyen Hajdú Győző felajánlja, hogy legyen az *Igaz Szó* szerkesztője, amit akkor még Gálfalvi György elutasít. Főként azért, mert bár Bukarestből már el akart jönni (az *Iffjómunkás* szerkesztőségében egyre több konfliktus terhelte helyzetét), de abban reménykedett, hogy Kolozsvárra, ahová a szép emléké diákévek is kötődtek, talál munkát, és főként lakást. Másrészt – mint elmondta – Marosvásárhelyhez, a szülővárosához nagyon bonyolult kapcsolat fűzte: sokáig nem szerette a várost. (Azóta ez régen megváltozott, jó ideje már nagyon szereti, sőt élete egyik legbölcsebb döntésének tartja, hogy visszaköltözött. Ennek történetét, és saját lélektani építkezését megírta 1984-ben egy szép lírai önvallomásban.)² Harmadsorban Huszár Sándor, az akkor alakuló bukaresti hetilap, *A Hét* alapító főszerkesztője is hívta szerkesztőnek. Lényegében már megegyeztek, amikor Gálfalvi bátyját, Zsoltot, bár nem pályázott rá, kinevezték *A Hét* főszerkesztő-helyettesének, így öccse számára ez a lehetőség kútba esett.

Ebben a megváltozott helyzetben, amikor sem a Kolozsvárhoz, sem a bukaresti hetilaphoz fűződő terve nem valósult meg, továbbá még mindig hajította az *Iffjómunkástól*

1 Kuti Márta: *Két damasztzalvéta avagy: Rekviem az 50 éves Igaz Szóért.* (Színekép. 2003. november 15–16.)

2 Gálfalvi György: *A bennem épülő város.* In: uő: *Találkozásaink.* Irodalmi publicisztika. (Bukarest. Kriterion Könyvkiadó. 1989. 131–133. o.)

való elszakadás kényszere, újra felkeresi – ezúttal Bukarestben – Hajdú Győző és Jánosházy György, aki akkor már a lap főszerkesztő-helyettese volt, és megismétlik ajánlatukat az *Igaz Szó*hoz szerződtetésével kapcsolatban. Gálfalvi György most már elfogadja, azzal a feltétellel, hogy nem kell Marosvásárhelyre költöznie; ő lesz a folyóirat bukaresti szerkesztője. Döntésében befolyásolta, hogy így kötetlenebbé vált a munkaideje, a lap folyóiratjellegénél fogva nagyobb teret kaphatnak majd szociografikus írásai, és segíthet az addig eléggé háttérbe szorított kortársai, a *Forrás* második nemzedéke, és a még fiatalabbak írásainak megjelentetésében.

1970. november 1-jétől tehát beállt a laphoz bukaresti szerkesztőnek. Elsődleges feladata az volt, hogy a bukaresti szerzőktől kéziratokat szerezzen. Ezenkívül az is, hogy nemzedéktársait mozgósítsa, tőlük is kérjen kéziratokat. Ez utóbbi a korábban elképzeltetekhez képest nem ment mindig zökkenőmentesen: egy-egy megszerzett írást néha csak (nem ritkán indulatos hangnemű) vita után sikerült elfogadtatnia szerkesztőtársaival, vagy még úgy sem. Csalódásként élte meg, hogy nemzedéktársainak szimbolikus értékű versei gyakran nem az *Igaz Szó*ban jelentek meg. Például Király László első kötetének címadó versét (*Vadásztánc*) visszaadta Székely János – aki Gálfalvi György szerint is kiváló ízlésű és rendkívüli tudású szerkesztő volt –, nem politikai, nem is nemzedéki problémák, hanem ízlésbeli okokból. Így ezek többnyire az *Utunk*ban jelentek meg. A viták a szerkesztők és nemzedéktársai között „a hitvallásaink közötti különbségekből adódtak. Nem valami verbális hitvallásról volt szó, hanem a költészetbe emelt izlésvilág volt más. Székely János, akit rendkívül nagyra tartok, nem kedvelte ezt a sajtótartást. Hajdú Győző pedig kifejezetten veszélyesnek tartotta »a felelőtlen pofázást«. Nehéz volt ezt az ellentétet feloldani, mert én is felelőtlenül pofáztam.”³

A bukaresti évekhez képest jelentős változást hozott Gálfalvi György és családja életében, amikor 1971. november 1-jétől visszaköltöztek Marosvásárhelyre.

Ennek egyik oka anyagi természetű volt. Az *Ifjúmunkás*nál ha megjelent írása, akkor bizonyos tarifa szerint egyfajta honoráriumot, accordot is fizettek. Ha riportútra utazott, márpedig elég sokat utazott, akkor utazási költséget és napidíjat is fizettek. Mindezt nem fizették az *Igaz Szónál*, tehát anyagilag a lapváltással nem járt jól. Egy másik nyomós érv az volt, hogy hamarosan megérkező második gyerekük kapcsán el kellett gondolkozniuk a család jövőjéről, a lányok nevelése, szellemi fejlődése szempontjából a legkivánatosabb magyar nyelvű és szellemiségű környezet és közeg kiválasztásáról, biztosításáról, amire Bukarestben nem láttak kellő garanciát. Harmadsorban – a kétségtelen előnyökkel járó, „főnök nélküli” kötetlen munkaidő mellett is – egyre jobban hiányzott a közös szerkesztőségi munka légköre, hangulata, a társaság, hiszen Bukarestben teljesen egyedül, társtalánul volt a szerkesztőségben. Ráadásul így nem is tudott részt venni a tényleges szerkesztői munkában sem.

Bár bátyja, Zsolt, aki közel másfél évtizedig dolgozott az *Igaz Szónál* szerkesztőként, majd főszerkesztő-helyettesként Hajdú Győző mellett, előre figyelmeztette, hogy ez a közvetlen szerkesztőségi munka nem lesz konfliktusmentes, ebből bonyodalmak fognak származni, és bár Gálfalvi Györgynek voltak már ilyen természetű rossz tapasztalatai az *Ifjúmunkás*nál is, de tele volt energiával, és bízott képességeiben. Eltökélttségére és elszántságára utalnak egy korábbi beszélgetésben elmondott mondatai is: „Úgy mentem oda, hogy majd magam mellé állítom az egész szerkesztőséget – az lehetetlen, hogy

---

3 *Életútinterjú Gálfalvi Györggyel*. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2007. CD 1181, CD 1182, CD 1183)

ne lássák, milyen gazemberrel van dolguk – és én azt hittem, esélyem van.”⁴ Az Igaz Szó szerkesztőségét akkor a következő munkatársak alkották: Hajdú Győző főszerkesztő; Jánosházy György, a hat nyelven beszélő kritikus, irodalomtörténész, főszerkesztő-helyettes (kritikai rovat); Székely János író, drámaíró a költészeti rovat „nagy tudású, kiváló szerkesztője, emellett mintaszerű, lelkiismeretes ember. Ha valaki írt neki tíz sort, akkor válaszolt neki egy kétoldalas levélben, és elmagyarázta, hogy miért dilettáns. Ízlése vitatható volt, de vállalta konzervatívizmusát” – emlékezett később vissza Gálfalvi György. Papp Ferenc vezette a prózarovatot (Gálfalvi György róla írta a szakdolgozatát 1965-ben). „Valamikor a sematizmusnak és a szocialista realizmusnak lehetett volna a klasszikusa. Négy osztálya és három szakiskolája volt, két évig a donyecki bányákban volt hadifogoly. Hazatérte után azonnal belépett a Román Kommunista Pártba, aminek sokáig híu katonája volt. 1956-ban véresszájúan kiállt a forradalom ellen írásban és tettben: piszollyal a kezében járta a gyárakat.”⁵ Ugyanakkor, legalábbis Gálfalvi Györgynek tett, egy későbbi lelkiismereti válságáról tanúskodó meghasonlósos vallomásában arról beszélt, hogy ’57-ben rájött: valójában nem kommunista. „A Lehullt az első hó című kisregényével kezdődött meg az olvadás a romániai magyar irodalomban” – emlékszik Gálfalvi.⁶ Mindazonáltal – ideológiai bizonytalankodása ellenére is – ő volt a lapnál a párttitkár azokban az időkben is, amikor írónk odakerült. Mi sem bizonyítja jobban, hogy nem volt személyes hatás nélküli politikai szerepvállalása, mint az a tény, hogy Gálfalvit meggyőzte arról: szükség-szerű belépése a pártba, mert látja, hogy sem ő, sem Gálfalvi György nem kedveli Hajdú Győzőt, de annak érdekében, hogy eredményesen léphessenek fel ellene, kellő meggyőző ellenerőt képviselhessenek vele szemben, különösen a mozgalmon belül van szüksége egy segítőtársra. És Gálfalvi be is lépett.

Élete során összesen három pártnak volt tagja: az RKP-nek, az MDF-nek és az általa is alapított RMDSZ-nek. Párttagsági könyveit megtartotta, sőt, a mai napig egymás mellett tartja dolgozószobájában egy közös polcon. Mint egy másik interjújában elmondta: „Egyformán idejét múlt, de mind a három ott van, butaságom történetének és beavatkozási viselkedésemnek a dokumentációjaként. Semmi mentséget nem tudok a magam számára felhozni, és nem is akarok. Mi annak idején, a ’60-as években, a fiatal íróbarátaimmal, akiket az irodalomtörténet a Forrás második nemzedékeként tart számon... reformkommunisták voltunk, és hittünk abban, hogy a világ megreformálható, de ebben a hitünkben úgy finoman szólva csalódnunk kellett, és pofára estünk.../ nem nekifutásból voltunk hülyék, hanem helyből, saját magunkat manipuláltuk.”⁷

A szerkesztőség tagja volt a „rendkívül okos” és művelt Éltető József is, aki francia szakot végzett, és a *Kitekintés* című világirodalmi rovat gazdája volt. Amúgy, mivel Hajdú Győző nem tudott jól románul, ő írta meg helyette a főszerkesztő beadványait, leveleit ékes román nyelven.

A Gálfalvi Györggyel egy időben felvett Panek Zoltán lett a kolozsvári szerkesztő, míg Farkas Árpád a sepsiszentgyörgyi. Gálfalvi átvette a kritika-rovatot, ami több lábón állt. Része volt a Fórum, amiben a hosszabb kritikák, a Szemle a rövidebb

4 Interjú Gálfalvi Györggyel. Készítette Tóbiás Áron. (Lendva. 1994. PIM, K01799)

5 Életútinterjú Gálfalvi Györggyel. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2007. CD 1181, CD 1182, CD 1183)

6 (Uo.)

7 Kádár Magor: *Barátnak mehető, alattvalónak alkalmatlan.* Interjú, 2003. (In: Gálfalvi György: *Kacagásaink.* Emlékiratok. Nagyvárad – Bp. Holnap Kulturális Egyesület – Noran Libro Kiadó. 2016. 226–227. o.)

recenziókkal, a vitaanyagoknak teret adó Disputa, a hosszabb lélegzetű tanulmányok, amik a rovaton kívül, a lap vezető írásai között szerepeltek, és az irodalomtörténeti írásokat felvonultató Dokumentum rovat. Továbbá az „Írók albumába” sorozat, amely fényképekkel és vonatkozó tanulmányokkal mutatta be egy-egy író műhelyét. Ezenkívül megkapta a szociográfiai rovatot is. 1970 és '74 között huszonhat szociográfiai írást közöltek a lapban. Ez idő alatt megpróbáltak egy másfajta szemléletű, a korábbi dogmatikusságot nélkülöző írásmódot kialakítani. És komoly vitáknak is helyet adtak. Például a „Kesztyűként” elhíresült vitának, amit Csiki László írása indított, fiatalos hévvel.

„Arra gondolok, mit szólnának, ha egy huszonhat éves fiatalember írná meg az emlékiratait... A Forrás-nemzedék legutóbbi évjárataival szeretnék foglalkozni, mert 100 év távlatából sem döntötték el, hogy valójában miben áll a nemzedéki kérdés a romániai magyar irodalomban. /.../ Nyilatkozhatok-e én egy nemzedék nevében? Hiszen a fiatalok végre-valahára szerencsésen kezdtek különbözni egymástól /.../ saját egyéniségünket védelmeztük a többiekkel szemben, mikor – nosztalgikusan vagy tragikusan, mindegy – a magunk ellentétének neveztük a társainkat.”⁸ És íme, az a bizonyos odadobott kesztyű: a kortársait, a fiatal írókat szellemi műveletlenségük miatt ért vádakkal szemben felveti, hogy pl. tananyagjukból hiányoztak fontos írók és életművek: „Tamási Áron csak egy bevezetőlecke felfelmondatos felsorolásában szerepelt /.../ az irodalom csak a konkrét ideológiai szolgálatnak az eszköze volt. /.../ Mennyiben jelentett a tananyagnak megfelelő irodalom – akár az ötvenes évek becsületesen ügyszolgáló irodalma – szakadást az egész romániai magyar irodalom természetes folyamatában, hogyan történt meg a forma (!) felszabadítása az első Forrás-évjárat által, és hogyan vállalta a népszolgálat ügyét és eszméjét a második Forrás-nemzedék. Kimutatható lenne – ha mostanában úgyis annyit cibáljuk egymás gallérját »gyökérügyben« –, hogy a fiatalok, szinte az előttük járó nemzedék feje felett, a két világháború közötti romániai magyar irodalomhoz kapcsolódnak. Mit hoztak – és hoztak-e – újat etikában, eszmeiségben a fiatalok?”⁹

Ugyanebben a lapszámban kapott szót Kántor Lajos, a Forrás első nemzedékéhez tartozó irodalomtörténész, kritikus a válasza: „Noha írásából teljességgel hiányzik a körültekintés, a higgadt mérlegelés (ami költőnek bizonyos fokig megbocsátható), kár volna azzal büntetni a vitát provokálni akarót, hogy nem figyelünk oda kesztyű-dobó gesztusára; hiszen a kérdések, amelyeket érint, irodalmunk valódi kérdései, még ha az arányok, a nemzedéki határok felvázolásában Csiki jelentősen téved is. /.../ fogadjuk el Csiki László kategorizálását /.../ a Forrás-nemzedék kettéosztását, az irodalomba-betörés ideje alapján. /.../ merev határokat vonni az irodalomban nem igen lehet, mégis valahol a hatvanas évek közepén, 1964–1965-ben jelölhetjük meg a választóvonalat e két nemzedék között. /.../ Szőcs Kálmán vagy Palocsay Zsigmond, Kádár János – akik a »köztes« területre kerültek, legalább annyira megérdemlik a figyelmet, mint a szerencsésebb utánuk vagy esetleg előttük érkezettek. /.../ Csiki megfogalmazása... amikor a jogfolytonosságot a Forrás újabb évjáratainak követeli, sok mindentről megfeledkezik. Többek között arról, hogy alkotóereje teljében lévő jó néhány írónk, /.../ Nagy István vagy Bartalis János, Horváth Imre, Méliusz József, Horváth István, Kiss Jenő, Bözödi György, Olosz Lajos személyében is képviseli a két világháború közötti irodalom folytonosságát. És miért tagadnánk meg a kapcsolódást Sütő Andrástól vagy Szabó Gyulától; vajon nekik nincs közük Tamásihoz? Hát Kányádinak – még ha a költészetben is? És idegen volna Kányáditól Áprily, Tompa tájszeretete, formakultúrája? Páskánditól Dsida játékosága?”

8 Csiki László: *Kesztyű*. (Igaz Szó, 1971. 1. sz. 97–101. o.)

9 Uo.

És még sorolhatnánk a kérdésformában, szónoki kérdésként feltett/megfogalmazott válaszait például a regionális vagy korosztályos alapon megközelített „népszolgálat” kapcsolatban. „Higgadtan kezdtem, a higgadtságot hiányoltam Csiki László cikkéből – és engem is elkapt az indulat. Mintha Csiki vitaindítójának hatására megfiatalodtam volna: a mi indulásunk idején uralkodó egyoldalúságot véltem kihallani a szövegéből... Ideje visszahelyezni jogaiba az esztétikumot... Az esztétikum nem feltétlenül tagadása az etikumnak – és nem minden etikus, ami annak hirdeti magát.”¹⁰ A szópárbajt végül a szerkesztőség részéről Gálfalvi György zárta le, aki mint írta, nem vitatkozni kíván a korábbi megszólalókkal (bár azért itt-ott ezt teszi), inkább az elhangzottak alapján saját véleményét kifejteni a nemzedéki kérdésről; arról, hogy műveletlenek voltak-e a fiatal írók; bátrak, becsületesek, esetleg megalkuvók; és hogy mit ért népszolgálat, illetve regionális népszolgálat alatt?¹¹

Ha a lap akkori szerkesztési gyakorlatát nézzük: vagyis, hogy mi kerül majd ténylegesen a folyóiratba, azt a heti, keddenkénti szerkesztőségi üléseken vitatták meg, de korántsem olyan parlamenti demokráciával, mint amit az *Ifjúmunkás*nál tapasztalt a korábbi években. Végül is a főszerkesztő ízlése és elképzelése volt a döntő, de ezeket lehetett vitatni, ami a kezdeti időkben nem okozott konfliktust – emlékszik vissza.

Elképzelései érvényesítését főként oly módon érte el, hogy azoktól az emberektől kért írást, kritikát, akiknek a világnézetét, az irodalmi értékekkel kapcsolatos véleményét ismerte, gondolkodásmódjuk kiszámítható volt. Viszonylagos szerkesztői szabadságához hozzájárult az is, hogy Hajdú Győző rapszodikus életet élt: néha hetekre eltűnt valahová, sőt volt olyan is, amikor hónapokat töltött Amerikában. Távollétében Jánosházyval viszont, „aki – mint felidézi – egy könyökvédős irodalmár volt, hivatalnoki pontossággal szerkesztette a lapot”, megtalálta a hangot. Aztán 1973-ban Hajdú Győző egy szerkesztőségi ülésen közölte, hogy elveszi tőle a kritikarovatot és az ahhoz tartozó alrovatokat, mivel háttérbe szorította a marxista kritika jeleseit, pl. Robotos Imrét, Kovács Jánost, Izsák Józsefet. „...ezek helyett pityipalkókkal töltöttem meg a lapot. A pityipalkók közé tartozott (H. Gy.) felsorolásában Bretter György, Szilágyi Júlia, Láng Gusztáv.” Gálfalvinak azt a szerepkört osztotta ki a főszerkesztő, hogy írja tovább szocióriportjait. Jánosházy György vette vissza a kritikához kapcsolódó rovatokat, de néhány hét múlva kezdtek tőle a kéziratok újra visszacsorogni Gálfalvi Györgyhez. A helyzet látszólag rendeződött, visszaállt az alaphelyzet, de Hajdú Győző és közte egyre éleződött a viszony. Egyre élesebbé és személyesebbé váltak a viták, „de nem rúgott ki soha. Érteni szerettem volna, hogy miért nem rúg ki?”

Gálfalvi György első kötete, a *Szülőföldön, világszélien*¹² 1974-es megjelenése után egyre gyakoribbá váltak vele szemben Marosvásárhelyen a szekuritás zaklatások. Később, a romániai forradalom idején, a városházán szétdobált iratok közül került hozzá egy dokumentum, amelyben a megyei Szekuritáте főnöke kéri a megye első titkárától, hogy engedélyezze Gálfalvi György állandó megfigyelés és vizsgálat alatt tartását. (Az „engedélykérés” ironikus és cinikus voltát mi sem bizonyította jobban, mint hogy az okok indokolásából és felsorolásából világosan kiderült, hogy egyébként is már rég megfigyelés alatt tartották.) Ugyanerről az időszakról tanúskodik egy magyarországi irat is, amit Sneé Péter – akivel Gálfalvi később együtt dolgozott a Duna Televízió kuratóriumában – juttatott el hozzá, és amiből kiderült, hogy akkor már Magyarországon is

10 Kántor Lajos: *Kesztyű vagy meszesgödör?* (Igaz Szó, 1971. 1. sz. 101–103. o.)

11 Gálfalvi György: *Még egyszer: kesztyű.* (Igaz Szó, 1971. 2. sz. 270–276. o.)

12 Gálfalvi György: *Szülőföldön, világszélien.* Riportok. (Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 1974. 135. o.)

megfigyelés alatt tartották. Pl. ismerték és részletesen nyomon követték, mások mellett, Lezsák Sándorral és Ilia Mihállal fenntartott kapcsolatát is.

A főszerkesztővel fennálló kiélezett viszony miatti feszült hangulatát nem kis mértékben oldotta, amikor sikerült elérnie, hogy Markó Bélát felvegyék a lap szerkesztőségébe. Markó munkásságát, versei sorsának alakulását diákkorától, tizenhat éves korától kezdve figyelemmel és nagy rokonszenvvel kísérte. „*Nekem nagyon fontos volt, hogy Markó Béla odakerült a folyóirathoz, mert addig is baráti viszonyban voltunk, már az Ifjúmunkásban közöltük verseit, írásait, de ettől kezdve egészen szorossá vált a kapcsolatunk és a magányomat feloldotta.*”¹³

Az Igaz Szónál eltöltött évek előtti, alatti, majd későbbi kapcsolatukra Markó Béla így emlékszik vissza: „*Immár fél évszázada a legfontosabb és legtartósabb barátságom az, ami Gálfalvi Györggyel összeköt. /.../ Ismerjük egymás gondolkodásmódját, egymás szokásait, és nagyon sok mindent csináltunk végig együtt. Közösek voltak az elégedetlenségeink, a harcaink, a reménysegeink, miközben nem vagyunk egyformák. Nem igaz az, hogy csak azzal kerülhetsz nagyon szoros barátságba, akivel egyforma alkatú vagy. Viszont az elveink és az eszméink azonosak.*”¹⁴

A másik támaszt a helyzet túléléséhez az adta, hogy elkezdte következő könyve, a *Marad a láz?*¹⁵ interjút készíteni barátaival. „*A csódként, kudarcént megélt állapotban azt akartam megkérdezni, hogy a többiek hogy bírták ki ezt az elmúlt tizenhárom évet, amióta elváltunk Kolozsivártól, a Gaál Gábor Körtől, hogyan emlékeznek vissza arra, hogy mi maradt meg abból, amit közösen terveztünk, amire közösen készültünk, amire közösen gyürkőztünk? Hogyan vallanak a közérzetükről?*”¹⁶

Közben a folyóiratnál a mind gyakrabban éleződő konfliktusok kezelése egyre nehezebbé vált. Bár már a laphoz kerülésekor tudta, hogy kapcsolata Hajdú Győzővel nem lesz konfliktusmentes, de azt, ami történt, és hogy végül ennyire rosszra fordul minden, nem lehetett előre látni. A már korai ellentétekre jellemző egy történet. Az *Ifjúmunkás*nál megkezdett szerkesztői programját folytatva – a nagyobb ívterjedelmeket is kihasználva – a folyóiratnál is biztosítani akarta a szociográfia meghatározó műfajként való jelenlétét, visszafordíthatatlanná téve a prózai írások közötti domináns szerepét. Ezért kerekasztal-beszélgetést kezdeményezett, amelynek vitaindító előadásaira Benkő Samut és Mikó Imrét szemelte ki, őket szándékozott megnyerni. Hajdú Győző pártolta az ötletet, mert szeretete volna meglovagolni a kezdeményezés hullámain, egyszerűs mind a maga vitorláival kifogni annak szelét. Így átvette a szervezést. Az említetteket meg sem hívta, vitaindítónak Bajor Andort kérte fel, aki Gálfalviék törekvéseit a nyugati irodalom és ideológia divatjelenségeként mutatta be. A hasznosnak szánt párbeszéd ötletadó győzedelmes felvonulás helyett védekezésre szorultak a szellemi harcmezőn. „*Az áttörésnek szánt értekezlet anyaga Ünnepi készülődés címen jelent meg egy pártkongresszust köszöntő számban. Ismét radikális kudarcént élt meg a történeteket, megfordult a fejében, hogy elme-gyek a laptól, de nem volt hova.*”¹⁷

1989 nyarán egy nagyobb interjút adott a már kitelepülni készülő Beke Györgynek, ösztönös védekezőreflexeit is félredobva. Ebben elmondta a véleményét Hajdú Győzőről is, mondván: nem hiszi, hogy porul fog járni a történelem ítélőszéke előtt,

13 *Életútinterjú Gálfalvi Györggyel*. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2012. CD 02891)

14 *Életútinterjú Markó Bélával*. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM, 2015. CD 04109)

15 Gálfalvi György: *Marad a láz?* 11 interjú. (Bukarest. Kriterion Könyvkiadó. 1977. 103. o.)

16 *Életútinterjú Gálfalvi Györggyel*. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2012. CD 02891)

17 Ferenczes István: *Számolok a kiszámíthatatlansággal*. Interjú. (Székelyföld, 2012. április)

„mert azt is ki fogja védeni, mert van annyira körmönfont. Bármely fordulat bekövetkezhet, Győző mindig fölül marad. Nem arról van szó, hogy Hajdú Győző visszatér: el sem ment az életünkből. Ahogy a Szekuritáte sem ment el az életünkből, Hajdú Győző sem ment el.”¹⁸ A Hajdú Győző védelmére kelő magyarországi és máshonnan származó felszólalásokkal, a magatartását elfogadó, sőt például állító véleményekkel szemben mindig indulatosan lépett fel. Beke Györgynek adott interjújánál, az ide vonatkozó részt illetően, még egyértelműbben fogalmaz erről a Tokaji Írotáborban, 2007-ben: „Többfelé hallani olyan véleményeket, sajnálkozó megjegyzéseket, hogy Hajdú Győzővel igazságtalanság történt és belekergették egy öngyilkos útba. Bántja a lelkiismeretemet, bántja az igazságérzetemet, érintettségem által természetesen vállalva bizonyos elfogultságomat is. Harminchat éven keresztül szerkesztette az Igaz Szót, ebből tizenkilenc évig együtt dolgoztunk. Ezalatt az idő alatt rendkívül jelentős drámák, naplóregények, versek jelentek meg, sok fiatal pályáját segítette elő kétségkívül a lap. Amit mi Hajdú Győzőben elfogadhatatlannak tartottunk, az a magatartása volt, és ami már több volt annál, hogy egyetlen ember magatartását jelentse. Hajdú Győzőben nem Hajdú Győző fontos a számunkra, hanem a hajdúgyőzőizmus. Az az önfeladó nemzeti áruló magatartás, amely elébe ment mindig a hatalom kívánságainak. Még mielőtt a hatalom ki sem merte mondani a vágyait, kiváló ösztönrel megsejtette, hogy mit akar, persze voltak mindig is jelek, amiből következtetni lehetett ezekre a vágyakra. Egyik beszédében Ceaușescu 17 alkalommal kért áldást, mindezt úgy tette, hogy a ceaușescu magatartást összekeverte a Bethlen Gábor-i magatartással, és közölte, hogy Ceaușescu úgy védi a romániai magyarság érdekeit, mint a madárka őrzi a fészket a kaszás elől. Én önkre bízom, hogy eldöntsék: ahol Ceaușescu volt a madárka, ki volt a kaszás? A feljelentéseiről nem beszélek, több ember ellen tett feljelentést. Szembeszálltunk vele, bár a fejünkkel játszottunk. Én például még '89 előtt adtam Beke Györgynek egy elég kemény hangú interjút, ahol Hajdú Győzőt nyíltan támadtam. Ha ő '89-ben azt mondja, hogy Bátyuskák, tévedtem, akkor talán meg lehetett volna bocsátani neki. De ő nem ezt mondta, hanem azt, hogy Bátyuskák, tévedtetek, mert ez volt az egyetlen magatartás. És ennek a szellemében dolgozott tovább. Írásaiban Sütő Andrást, Tőkés Lászlót, az egész RMDSZ-t szidta. Kapott jutalmul egy lapot, az *Împreună* (magyar fordítása *Együtt*) címűt, amiben ezúttal nem Ceaușescu kéri az áldást, hanem Corneliu Vadim Tudorra. Ez az a Hajdú Győző, akivel mi valóban nem tudunk közösséget vállalni.”¹⁹ Gálfalvi György abban az évben a Tokaji Írotábor Egyesület kuratóriumának döntése alapján megkapta a tábor legnagyobb elismerését jelentő Hordó díját.

És jöttek a fiatalok. „Mindig jön egy fiatal gárda. Amikor úgy érezzük, hogy holtponton van a kultúra ügye. Én ezzel az örömmel nem tudok betelni. Ezek reményt adnak. Erőnek kell lenni abban az irodalomban, amelyik így dobja fel magából a tehetségeket.”²⁰ A '70-es évek végén ez a gárda elsősorban az *Igaz Szó*ban vonult fel. A lap hasábjain, irodalmi délelőttökön, matinékön. 1977-ben az *Igaz Szó* tanácstermében, Markó Bélával közösen kerekasztal-beszélgetést szerveztek a fiatal irodalomról. Többek között Szóts Géza, Balla Zsófia, Tamás Gáspár Miklós, Körössi Papp József, Varga Gábor közreműködésével. Ezt követően negyvenegy szereplőt léptettek fel. Közülük huszonheten írókká váltak, kötetük jelent meg.

Már 1968-ban, az *Ifjúmunkás*nál felmerült a gondolat, hogy a fiataloknak önálló lapot indítsanak az IM művészeti mellékletből. Az 1977-es találkozón ismét megfogal-

18 *Életítinterjú Gálfalvi Györggyel*. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2012. CD 02891)

19 35. Tokaji Írotábor. Magyar tájházak – Nemzeti kultúra, regionalizmus, európai integráció. (2007. augusztus 14–16.)

20 Uo.

mazódott ez a szándék. Józan megfontolások alapján Hajdú Győző is pártolta a kezdeményezést. Összeállítottak a fiatalokból egy szerkesztőbizottságot. A tagjai között volt Szócs Géza, Adonyi Nagy Mária, Varga Gábor, Kőrössi Papp József, a szerkesztőség részéről Markó Béla. Beharangozóként, figyelemfelkeltőként jött létre az *Igaz Szóban* külön füzetként, annak negyedévenként megjelenő mellékleteként, a *Tavasza – Nyár – Ősz* című összeállítás, a későbbiekben önálló folyóiratnak szánt irodalmi lap előfutáraként. Az elképzelés előzményének tekinthető az 1942–44 között Kolozsváron megjelent *Termés* című folyóirat, amelynek szerkesztői között, többek között, Böződi Györgyöt, Kiss Jenőt, Jékely Zoltánt tarthatjuk számon. Az akkor meghatározóan népi gyökerezettségű laphoz képest a jó harminc évvel későbbi tágabb szellemiségű vállalkozás volt. A *Tél* már nem jelenhetett meg külön füzetként, csak a lapba belefűzve annak következményeként, hogy Hajdú Győző benyújtotta a fiataloknak a „számlát”. Behívatta őket, és egyértelműen megfogalmazta elvárásait. Kerek pereg megmondta, hogy miután vállalta értük a felelősséget a politikai vezetés előtt, most ők is tegyék le a garast, és írjanak a párt mellett kiálló, annak politikáját támogató tartalmú verseket, írásokat, mert csak akkor tudja tető alá hozni az önálló lapot. Ezt a fiatalok nem vállalták, mire Hajdú Győző megvonta tőlük támogatását. De addigra már bent voltak az irodalmi köztudatban. Az *Igaz Szón* kívül közöltek az *Utunkban*, a *Korunkban* is. Annyit sikerült elérni, hogy kiadhatták – a korábbi Évkönyvek-sorozatát folytatva – az *Ötödik évszak* című kötetet, elsősorban a fiatalok írásaiból, kiegészítve a fiatal, formabontó, avantgárd marosvásárhelyi képzőművészek, a MAMŰ tagjainak alkotásaival is. De azért ennek engedélyeztetése sem ment olyan simán. Nem kevés hányattatás, huzavona után végül is szabad utat kapott a kötet.

Igaz, az önálló folyóiratból semmi sem lett.

Viszont polgárjogot nyert az irodalmi közbeszédben, hogy a *Forrás* első és második nemzedéke – amely a hatvanas években indult – együtt hozta az irodalom felfrissülését, a szocialista realizmus kánonának megtörését. „*Ez is egyfajta áttörést jelentett a hangban.*”

1984. március 7-én a Hajdú Győző és Gálfalvi György közötti viszony mélypontjára süllyedt. A szerkesztők éves értékelésénél, amit a főszerkesztő készített, az addigi maximális besorolás helyett Gálfalvi György csak jó „osztályzatot” kapott mondván, hogy politikai magatartása ártalmas a szerkesztőségre nézve. Gálfalvi egy személyes beszélgetésben magyarázatot követelt. Szó szót követett, Hajdú Győző felröptette, hogy baloldali, plebejus, demokrata gondolkodású ember nem viselkedhet úgy, mint ő, és felszólította, hogy ha ezen nem tud változtatni, akkor menjen el a laptól.

Ez erkölcsi és családja eltartása szempontjából is gondolkodóba ejtette. Végül megfogadta Székely János tanácsát, vagyis hogy ne tegyen semmit. Tegyen úgy, mintha mi sem történt volna, mert a főszerkesztő úgysem meri kirúgni. Ennek realitását főként arra alapozhatta, hogy akkorra már Gálfalvi Györgynek olyan kapcsolati tőkéje volt az erdélyi, és nem csak az erdélyi magyar irodalomban, kulturális körökben, hogy várhatóan nem kockáztatta volna meg a botránnyt Hajdú Győző. És valóban, így is lett! Gálfalvi György fellelegzéssel, megkönnyebbüléssel, lelki felszabadulásként élte meg a helyzetet. Igaz, Hajdú Győző többször feljelentette őt, és pl. Király Lászlót a Szekuritáténál, elpanaszolva, hogy a párt nem engedte kirúgni őket.

Az *Igaz Szónál* eltöltött évek alatt alapvetően a Szekuritáta háromszor indított ellene bűnvádi eljárást. Először 1975-ben (azt megszüntették); azt követően 1984-ben (azt is visszavonták); végül 1989 októberében. Viszont azt már a történelmi változások söpör-

ték el, szerencséjére, mert máig – az a valószínűleg nem alaptalan – meggyőződése, ha a viharos forradalmi eseményekre nem került volna sor, akkor a vele szembeni eljárást végig lefolytatták volna.

A '70-es, '80-as évekről, az *Igaz Szónál* eltöltött korszakról azok az emlékek maradtak benne a legmaradandóbban, amelyek a bajtársiasságra, az egymásra utaltságra és az általuk megteremtett belső felszabadultságra vonatkoztak. Mint aztán megerősítették a lehallgatási anyagok jegyzőkönyvei is: megtalálták a módját, hogy ne tudják mindenütt lehallgatni őket. Ez, és az is zavarta a hatóságot, hogy – a Szekuritáé számára felfoghatatlanul – állandóan jókedvük volt. Nem voltak hajlandóak kétségbeesni. *„Állandóan kacagunk, és főleg én. Ezek azt hiszik, hogy a vasmarkukat a torkunkon tartják, és erre mi kacagunk. Az más kérdés, hogy azért kacagunk, nehogy nyüszíteni kezdjünk.”*²¹

---

21 Életútinterjú Gálfalvi Györggyel. Készítette Gáspár György. (Bp. PIM. 2012. CD 02891)

Gömöri György

Gordon Luce, Békássy Ferenc angol költőbarátja

Békássy Ferenc angol–magyar költő Noel Olivier-hez írt leveleiben¹ gyakran említi egy „Luce”, illetve becenevén „Lucy” nevű cambridge-i barátját. Békássy angol levelezésének kutatása közben rábukkantam Gordon Luce-nak John Maynard Keynes-hez írt leveleire, amikből érdekes kép bontakozik ki Luce-nak Békássyhoz fűződő kapcsolatáról. Ki volt ez az ember és milyen szerepet játszott Békássy Ferenc életében?

Gordon Hannington Luce 1889-ben született, tehát négy évvel volt idősebb Békássynál. Gloucesteri lelkészcsaládból származott, szülei tizenkettedik gyerekeként. A tehetséges fiatalember, miután Cheltenhamben elvégezte a középiskolát, 1908-ban ösztöndíjjal bejutott a cambridge-i Emmanuel College-ba, ahol klasszika-filológiát és angol irodalmat tanult és három évvel később kitűnő eredménnyel (ú. n. *Firsttel*) fejezte be egyetemi tanulmányait. Nagy tisztelője volt G.E. Moore filozófusnak, de igazából John Maynard Keynes-hez fűződő barátsága segítette abban, hogy 1912 januárjában az elsőéves Békássy Ferencsel együtt válasszák be az „Apostolok” néven ismert *Conversazione Society*-be, Cambridge intellektuális elitklubjába.

A rendkívül intelligens versíró és lányosan jóképű, fiatal Luce „Apostolok”-tagsága már korábban felmerült. Ezt Rupert Brooke valamilyen oknál fogva ellenezte, ezt írva barátjának, James Strachey-nek: „*Ne hagyd, hogy Luce-t beválasszák a Társaságba.*”² Ez idő tájt a legtöbb cambridge-i Apostol vagy nyílt, vagy titkos homoszexuális hajlamú volt, jóllehet később (az első világháború alatt és után) többen megnősültek és gyerekeket is nemzettek. A tagságnak ekkor még előfeltétele volt a jó megjelenés, a biszexuális hajlam és az előadói képesség, hiszen a szombati összejöveteleken mindig kiselőadást kellett valakinek tartani „a kandalló előtti szőnyegen” (*on the hearthrug*), illetve értelmes hozzászólást vártak el tőle az adott vitatémához. Úgy tűnik, Gordon Luce túl félnék és aggályos volt, nehezen birkózott meg új helyzetekkel, nem úgy, mint Békássy, aki James Strachey kifejezésével valósággal „habzsolta” az Apostolok nyújtotta társalgási és társasági lehetőséget.³ Strachey-nek Rupert Brooke-hoz írt beszámolójából kitűnik, hogy Cecil Francis Taylor lett Luce szponzora⁴, valószínűleg azért, mert mindketten az

1 Gömöri György–Weiner Sennyey Tibor (szerk.) Békássy Ferenc szerelmes levelei, Aranymadár Alapítvány, Budapest–Zsennye, 2013, 45., a „Rangoon” utalás alatt és más levelekben.

2 Keith Hale, *Friends and Apostles. The Correspondence of Rupert Brooke and James Strachey (1905–1914)*, Yale University Press, New York and London, 1998, 198.

3 *ibid.*, 213.

4 Cecil Francis Taylor (1886–1955) később a Clifton College tanára.

Emmanuel College tagjai voltak, míg Békássy bevezetése James Strachey-nek jutott feladatul. Bár Strachey szerint Taylor bevezetője az „Apostolok” első gyűléséről, ahol Luce és Békássy bemutatkoztak, rosszul sikerült, később már pozitív hangnemben ír erről: „Luce teljesen magához tért – nagyon kedves volt, remek, érzelmes hangot ütött meg, Békássy pedig roppant izgatott volt és figyelemre méltóan intelligens.”⁵ Még Rupert Brooke is, jóllehet korábban „örültségnek” tartotta Luce és Békássy együttes beválasztását, következő levelében már azt kéri Strachey-től, gratuláljon nevében az új tagoknak, bár azért a magyar fiatalembert gúnyosan „Hún”-nak nevezi, és azt írja: „Arra gondoltam, írok egy posztumusz(?) levelet a Húnnak, de úgy hiszem, sohasem lesz hozzá elég energiám.”⁶ Egy biztos: Békássy és Luce barátsága ekkor kezdődött, az „Apostolok” alapozta meg kapcsolatukat, és több szombati találkozón vettek részt mindketten.

1912 tavaszán Gordon Luce meghívást kapott Burmába, a rangooni egyetemre, hogy ott angol nyelvet és irodalmat tanítson. Bár még részt vett egy goringi találkozón, amit Gerald Shove közgazdász rendezett cambridge-i barátainak⁷, együtt vitorlázott Keynes-szel és Békássyval Norfolkban (Braydon Water), majd résztvett Keynes „olvasópartyján” ugyanez év júliusában Everleigh-ben⁸, de 1912. október 11-én hajóra ült és Rangoonba távozott⁹. Időközben, úgy tűnik, Békássy gyakran olvasta Luce verseit, és alighanem saját verseit is megmutatta költőtársának. Nem tudni, Luce melyik versét olvasta fel egy látogatása során Limpsfieldben Noel Olivier-nek¹⁰, de később mindenestre együtt szerepeltek az Aelfrida Tillyard szerkesztette versantológiában, a *Cambridge Poets, 1900–1913*-ban. Békássy és Luce itt közölt versei bizonyos hasonlóságot is mutatnak – mindketten felhőket verselnek meg, Luce *The Summer Cloud* (Nyári felhő) és Békássy a *Fragmentary views* (Töredékes képek) című versének második részében.¹¹ Úgy tűnik, Rupert Brooke, Frances Cornford és Frank Stokoe mellett Békássy Ferenc a „cambridgei” költők közül Gordon Luce verseit olvasta legszívesebben. Luce néhány verssorát Békássy még 1914 tavaszán Noel Olivier-hez írt több levelében idézi, vagy mert mulatságosnak, vagy mert szépnek találja őket.¹²

Luce-nak Keynes-szel folytatott levelezéséből látszik, hogy Békássy angol költőtársát nagyon érdekelte Keynes magyarországi látogatása 1912 szeptemberében, és az is, hogy mentora mit gondol közös magyar barátjukról. 1912. december másodikán kelt levelében például utal a „Bliss-problémára”, arra, hogy Békássy Ferencnek

5 Hale, i. m., 217.

6 *ibid.*, 220. A „Hún” a németek gúnyneve volt az első világháború előtti Angliában. Nemcsak Brooke, John Maynard Keynes, Békássy cambridge-i mentora is először ezt a gúnynevet használja Ferencre, lásd Keynes levelét Duncan Granthoz, British Library, MS Additional 57931, f.1,3,5, kelt 1912. január 23-án.

7 George and Mari Gömöri (szerk.) *The Alien in the Chapel*. Ferenc Békássy, Rupert Brooke’s Unknown Rival, Skyscraper Publications, 2016, 210.

8 *The Alien in the Chapel*, 166 és Nigel Jones, Rupert Brooke, Life, Death and Myth, London, Richard Cohen Books, 1999, 268.

9 Ugyanazzal a hajóval utazott Dickinsonnal E.M. Forster és R.C. Trevelyan is Kínába: E. M. Forster, Goldsworthy Lowes Dickinson, Edward Arnold & Co., London, 1934, 135.

10 Pippa Harris (szerk.) *Song of Love, The Letters of Rupert Brooke and Noel Olivier 1909–1915*, Bloomsbury, 1999, 217.

11 *Cambridge Poets 1900–1913*, Heffers & Sons, Cambridge, 1913, 19 és 104–105.

12 *The Alien in the Chapel*, 166. és 172.

Frank Bliss-szel való kapcsolata eltávolította őt Keynes-től.¹³ (Bliss és Békássy a King's College-ban gyakran találkoztak és hosszan beszélgettek, valamint Békássy volt Bliss szponzora az „Apostolok”-nál, ahol utóbbi 1912 novemberében lett tag.)¹⁴ Miután Luce visszatért Rangoonba, onnan küldött egy verset (Orestes in Aeropagus) „Ferinek” azzal, hogy majd adja át Keynes-nek. Ebben a levelében Luce szabadkodik, hogy a készülő „Orestes”-ből csak egy töredéket küldött át, de hozzáteszi, miért éppen Békássyn keresztül küldi a verset, ugyanis „visszaküldtem neki az *Adriaticát*”.¹⁵ Ez azért érdekes, mert az angolul is verselő magyar költő olyan fontosnak tartotta ezt az elbeszélő költeményét, egy adriai hajóút történetét, hogy azt Noelen kívül még négy-öt angol barátjának, így Luce-on kívül még Peter Grant-Watsonnak, Justin Brooke-nak és Frances Cornfordnak is elküldte véleményezésre.¹⁶

1913 nyarán Gordon Luce visszatért Rangoonból, ahol akkor már végleges állást kapott és pár napot együtt töltött John Maynard Keynes-szel. Valószínűnek látszik, hogy a biszexuális hajlamú Luce ekkor Keynes fiúbarátja lett, mindenesetre későbbi levelezésük hangja módfelett bizalmas. De két évvel később Rangoonban Luce feleségül vett egy Daw Tee Tee nevű burmai lányt, s bár nem mondott le levelezéséről Keynes-szel, úgy tetszik, évtizedekig harmonikus házasságban élt feleségével.

Amikor magyar barátjáról megtudja, hogy az belépett a Monarchia hadseregébe, a hír valósággal sokkolja Luce-t. Ezt írja Keynes-nek: „Megdöbbenett a Feri-ügy. Nincs hír róla? Több levelet írtam neki, ezek mind a fiókomban fekszenek és kaptam tőle egy képeslapot Svájcból, egy hónappal a háború kitörése után. Ha valami szörnyűt hallasz róla, csak sürgönyözz azzal a szóval, hogy »Feri«, mert az ő személye a fő érv, ami engem megtart pacifistának. Ő Nyugat-Magyarországon lakik, az ugye nem hadszintér? Az újságokból tudnotok kell valamit az ő ezredéről.”¹⁷ Ezután néhány mondat következik Békássy patriotizmusáról, amit egy hosszabb levelének a végén Luce megismétel. Ez az utóbbi levélrészlet (utóirat egy Keynes-nek írt 1916. március tizenötödiki levélhez) annyira érdekes és meghatározó, hogy belevettük Békássy Ferenc angol verseinek és leveleinek nemrég kiadott válogatásába:

„U.i. Mesélj el mindent Feri haláláról. Meghitt barátságunk (our intimacy) bőségesen gyarapodott, mióta Burmában vagyok és maradt egy csomó remek levelem verskéziratomban és miegyebem tőle. Ezt azért említem, ha az *Adriatic*a ki lenne adva (van nálam egy változat a befejezésből). Egyikünk költészetét sem csodálom annyira, mint az övét, ami »a gondolat büszke valóságától« büszke. Vajon hazafias volt-e és ha igen, egy Kossuth-féle magyar patrióta módján? Vagy, ahogy gyanítom, teljesen meg volt zavarodva, tele reszketéssel? Mivel ő csak hosszas tépelődés után jutott el valamilyen meggyőződésig és boldogsáig. Közöséges dühömben számos verset írtam a haláláról, de mindet okosan összetéptem. Most néhány olyan sor kibontásán dolgozom, amiket neked küldtem egyszer, amik »Szeretnék egy megfontolt emberrel beszélgetni...« sorról kezdődnek, s amit először úgy írtam, hogy benne a Te tulajdonságaidat társítottam a Feriével. Mindenki más-

13 Keynes Papers, Archive Centre, King's College, Cambridge, PP/45/193/59, f.95

14 Hale, 263. Ez alkalommal választották be Ludwig von Wittgenstein osztrák filozófust is az „Apostolok”-ba, ő lett Békássy után a Társaság második külföldi tagja, jóllehet később egyáltalán nem látogatta annak üléseit.

15 Ezt a verset véletlenül a Békássy–Keynes anyagban katalogizálták, és alulírott hívta fel rá a Kings College archivistájának figyelmét, hogy ez Luce, és nem Békássy verse. Azóta a verset csatolták a Gordon Luce-anyaghoz.

16 The Alien in the Chapel, 166., 168., 222., 226.

17 Gordon Luce John Maynard Keynesnek, Archive Centre, Kings College, Cambridge, PP/45/193/59, f.

nál jobban elbűvölt szombat esténként folyékony és gazdag beszédével, ami ugyanakkor gonddal volt átitatva, mint Bethesda medencéje.”¹⁸

Keynes-nek küldött leveleiből tudjuk, hogy Gordon Luce ekkoriban több háborúellenes verset írt, de ezeket később nem vette fel költeményeinek 1923-as válogatásába – a *Poems* című kötetbe, amit Keynes segítségével a Hogarth Press, Virginia és Leonhard Woolf kiadója jelentetett meg.¹⁹ Maga Keynes és több barátja „conscious objector” volt az első világháború alatt, más szóval nem akartak fegyvert fogni lelkiismereti okokból. Amelyek között kimondatlanul ott szerepelt szolidaritásuk a fiatal magyar költővel, aki 1915 júniusában az orosz fronton, Bukovinában esett el, s akinek emlékét külön emléktábla őrzi Cambridge-ben, a Kings College kápolnájában.²⁰

---

18 Idéz belőle W.C. Lubenow, *The Cambridge Apostles 1820–1914*, Cambridge University Press, 1998, 82. A levél utóiratát a Keynes Papers, PP/45/193/151 alapján közreadtuk, *The Alien in the Chapel* 234. oldalán.

19 Ugyanez a kiadó adta ki Békássy Ferenc első angol versgyűjteményét *Adriatica and other poems* címen 1925-ben.

20 Lásd Peter Jones tanulmányát az emléktábla felállításának körülményeiről: *The Alien in the Chapel* 237–242.

Bakonyi István

Jász Attila: el

Akár az igekötőkkel is játszhatunk, ha kezünkbe vesszük Jász Attila új verseskötetét. A fülszövegben a költő is játszik, igen találékonyan. A tizenöt főnévi igenév az „el” igekötővel sokfélélt jelent, és döntő többségben negatívnak nevezhető értékeket. Pl.: *elárulni, elhagyni, elvieszni, elvieselni* stb. Pozitív kivétel is akad: *elengedni, elkezdeni*. Persze azt is tudjuk, hogy egy-egy igekötő nemcsak módosítani tudja egy-egy ige jelentését, de alapvetően meg is tudja változtatni. Ám itt nem erről van szó, hiszen a főszereplő egyetlen igekötő.

A játékhoz az is hozzátartozik, hogy zsebkönyvméretű az *el*, egy fekvő téglalap formájában, néha eltérő tördelésben. És Kurucz István András „vonalas” rajzaival. Kusza, és mégis összeálló vonalak, nemesen egyszerű külső, a borítón a költő kézírásával. Játék az ajánlás is: „*Jász Attila költő, esszéista, lapszerkesztő, öngyógyító, magányos harcos. Ötvenéves. Tartózkodási helye ismeretlen. Állítólag feltűnik néha a Gerecse egyik nyúlóványának tetején.*” S az ötvenes szám különben is fontos jelkép: 50-től 1-ig visszaszámlálva találjuk a verseket, miközben egyfajta belső fejlődésvonal rajzolódik ki előttünk. A másutt Csendes Tollnak is nevezett szerző tollán. A rejtőzködő ember, a rejtőzködő költő (és Új Forrás-főszerkesztő) belső, szellemi útja ez.

Hét, tudatosan szerkesztett ciklusból épül fel a kötet. Ilyen címekkel: *kavicshajigálás* (többször is), *elhagyott árnyék, nyomolvasgatás, fakéregreszelék, emlényomkeresés*. S a versek valami olyasmit is sugároznak, hogy az állóvízből harmonikusan mozgó víztükör is kifejlődhet. S mindezt rendkívül tömören, gyakran a ma oly divatos haiku műfajában. A sorok variációi, ritmikus ismétlődései adják ezt a „mozgó víztükört”. A szó- és mondatrend változásaival. Például úgy, ahogy a csönddel játszik a költő: „*Csigaház roppan, / eső utáni járdán, / szavak a csöndben. // Eső utáni / járdán csigaház roppan / szavak a csöndben. // Szavak a csöndben, / eső utáni járdán / csigaház roppan.*” A szépség és a csönd mellett itt van a tragikum is, hiszen a természet csodája még nem védi meg a pusztulandót.

Az ív azért is érdekes, mert a csöndtől jutunk el a születésig. Mintha fordított sorrendben élnénk az életet. Eszünkbe juthat a híres Karinthy-novella is, amelyben a végső pillanattól jutunk el az anyaölig... Másfelől a természetben élő, vagy legalábbis természetközeli ember meditációi ezek a Jász-művek, néhol repetitív részletekkel, a harmóniakeresés mozzanataival. És ezzel szemben áll minden, ami művi, ami természetellenes. „*Műfüves pályán / varjak kapirgálnak, de / mit találhatnak?...*” (42. *műfü*) A világkép nem változik a négysorosok ciklusában sem. Hasonló a szellemesség, az intellektuális tartalom, a mélység is. Közben a fél évszázados poéta számol az idő múlásával is, de ezt is közhelymentesen teszi: „*Biciklivel gurulunk alkonyatkor egy hosszú hídon át, / jelen időből múlt lejtőn lefelé zötyög a hajdani vágy, / tekerni és tekerni és tekerni kell, reménykedve, hátha / nemcsak illúzió, hogy kevesebb van már előre, mint hátra.*” (39. *illúzió*) Szellemes és találó párhuzam.

Jász Attila a létezés apró, mikropillanatait ragadja meg és rögzíti. És ezekben a pillanatokban van valami angyali, valami harmonikus és valami emberi. A teremtett világ iránti alázattal. A közéletiség távoltartásával. Olyan költő ír így, aki érti és érzi, hogy a Földről érdemes az Égre tekinteni. Vannak visszatérő elemek, motívumok is nála. Például a tenger. Amit mindig látni akar az ember. S ami: „*A lassú, feneketlen csillanásban elmerül...*” (34. hullám) Aztán az újabb „kavicshajigálások” haikui már nem a szó- és mondatvariációk szerint állnak elénk. Közös, rejtélyes címük: *lakókocsi*. Természetesen van összefüggés a korábbiakkal, pl. fontos motívum ott is, itt is az *árnyék*, az *eső*, a *szél*. Néhány fontos természeti elem. Jól illusztrálják a várakozás, a töprengés, a tűnődés líráját. „*Sötétben ülni, / hosszan és nyugodtan, és / várni a reggelt.*”

Aztán a *nyomolvasgatás*-ciklusban egyre változatosabb formát találunk, négy- és öt soros strófákból állnak a versek. Van itt egy főszereplő, aki siratja a cédrusfenyőt, a magányosat. Általánosítása így szól: „...és nem lehet meg- / menteni a világot, kedves / Tivadar.” És központi fogalom lesz a repülés, ami egyben a szabadságot asszociálja. Részletezi a költő az alkotási folyamatot, megragadja az ezzel kapcsolatos pillanatokot. Enjambementekkel érzékelteti a dolgok egymásba folyását, a finom áttűnéseket. Érinti a lét és nemlét kérdéseit is, vagy a „lenti” és a „fenti” világ közti létet. Azt, hogy ez utóbbiban az a fontos, hogy legyen, mi összeköti őket.

Nem idegen Jász Attila szemléletétől a bölcsekedő hajlam, a tanmeseszerűség és a példázatok kedvelése sem. Így együtt lesz igen értékes költészetének legújabb vonulata.

(Kortárs Könyvkiadó, 2016)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap